

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **ДЖЕРЕЛА З ЄВРЕЙСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ В ДЕРЖАВНИХ
АРХІВАХ УКРАЇНИ: КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.**

Керівник:

д. і. н., професор

Левченко Лариса Леонідівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор Одеського археологічного

музею НАН України, к. і. н.,

професор Піструїл Ігор

Володимирович

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 634 МЗ

Краковський Олександр

Володимирович

(П.І.Б.)

Спеціальності

032 «Історія та археологія»

:

(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2024

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія» (шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“___” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Краковському Олександрові Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) Джерела з єврейської генеалогії в державних архівах України: кінець XVIII – початок XX ст.

керівник роботи Левченко Лариса Леонідівна, д.і.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від
«11» жовтня 2023 року № 184

2. Строк подання студентом проекту (роботи) «06» лютого 2024 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом дипломної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Левченко Л.Л.		
Розділ 1	Левченко Л.Л.		
Розділ 2	Левченко Л.Л.		
Розділ 3	Левченко Л.Л.		
Висновки	Левченко Л.Л.		

7. Дата видачі завдання 11.10.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	жовтень 2023	
2.	Розділ 1.	жовтень 2023	
3.	Розділ 2.	листопад 2023	
4.	Розділ 3.	листопад 2023	
5.	Розділ 4.	грудень 2023	
6.	Висновки	грудень 2023	
7.	Переддипломна практика	22.01 – 04.02. 2024	
8.	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2024	
9.	Попередній захист	01.02.2024	
10.	Рецензія на дипломну роботу	06.02.2024	
11.	Захист дипломної роботи		

Студент

_____ (підпис)

Краковський О.В.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проекту
(роботи)

Левченко Л.Л.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	15
1.1. Історіографія проблеми	15
1.1.1. Історіографія періоду до 1917 року.....	15
1.1.2. Історіографія радянського періоду (1917-1991 рр.)	18
1.1.3. Історіографія єврейської історії та генеалогії в незалежній Україні.....	23
1.1.4. Зарубіжна історіографія.....	38
1.2. Джерельна база дослідження	47
1.3. Методологія та методи дослідження	56
РОЗДІЛ II. ЄВРЕЇ В УКРАЇНІ В 1795-1917 РОКАХ	67
РОЗДІЛ III. ДОКУМЕНТИ ГЕНЕАЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В АРХІВАХ УКРАЇНИ	75
3.1. Класифікація джерел.....	75
3.2. Найбільш відомі джерела.....	76
3.3. Менш відомі джерела.....	76
3.4. Перспектива знахідок нових джерел.....	77
3.5. Метричні книги.....	77
3.6. Ревізькі казки.....	80
3.6.1. Специфіка адміністративно-територіального устрою в ревізьких казках.....	82

3.6.2. 5 ревізія 1794-1808 років.....	83
3.6.3. 6 ревізія 1811 року.....	85
3.6.4. 7 ревізія 1815-1825 роки.....	85
3.6.5. 8 ревізія 1833-1835 роки.....	86
3.6.6. 9 ревізія 1850-1851 роки.....	86
3.6.7. 10 ревізія 1857-1859 роки.....	86
3.7. Отримання прізвищ євреями.....	87
3.8. Військовий облік.....	88
3.8.1 Посімейні списки єврейських товариств для відбуття чергового рекрутського набору	91
3.8.2 Формулярні списки єврейських рекрутів.....	92
3.8.3 Інші документи щодо обліку та набору євреїв до армії.....	92
3.8.4 Наявність документів щодо військового обліку євреїв в архівах України.....	93
3.9. Документи про навчання.....	94
3.10. Перепис населення Російської імперії 1897 року.....	96
3.11. Документи міщанських управ.....	97
3.12. Облік єврейського населення на підставі закону від 3 травня 1882 року.....	98
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	107
ДОДАТКИ.....	122

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЦДІАК – Центральний державний історичний архів, м. Київ

ДАКО – Державний архів Київської області

ДАК – Державний архів міста Києва

ДАЖО – Державний архів Житомирської області

ВСТУП

Актуальність порушеної в дипломній роботі проблеми обумовлена необхідністю виявлення, систематизації та описування генеалогічних джерел, що збереглися в державних архівах України, з метою подальшого дослідження єврейських родоводів. Не потребує доведення той факт, що в межах сучасної України станом на 1917 р. чисельність єврейського населення була чи не найбільшою в світі. Протягом ХХ ст. євреї мігрували з українських теренів до інших країв. На початку ХХІ ст. зацікавлені в створенні історії своїх родин і родів нащадки мігрантів розшукують в архівах, іноді безрезультатно, інформацію про своїх предків з України.

Виникненню проблем пошуку інформації можна запобігти, не лише шляхом представлення цифрових копій метричних книг у вільному доступі на вебсайтах архівів та на інших ресурсах Інтернету, а й через якомога ширше опрацювання цих та інших джерел і доведення інформації про них до дослідників у систематизованому вигляді.

Потребу описування генеалогічних джерел доказово підкреслив у своїй праці «Білоцерківська юдаїка: бібліографія 1991-2016 рр., джерельна база та справи у фонді “Київське губернське правління”» відомий український генеалог і джерелознавець Євген Чернецький. Він писав: «Обсяги збережених джерел, якщо йдеться про білоцерківську юдаїку, настільки значні, що годі сподіватися на їхнє опрацювання і аналіз лише власними силами. Водночас не спостерігається розширення кола дослідників, які цікавляться цим дослідницьким напрямком. Проте нам хотілося б, щоб дослідження документальних скарбів, які розповідають про минуле Білої Церкви, тривало. Найпростішим способом досягнення цієї мети, на наш погляд, є публікація серії оглядових праць, які б уможливили молодим

науковцям швидкий старт, не обтяжений необхідністю витратити роки на створення джерельної бази для обраної теми дослідження»¹.

Не зважаючи на популярність єврейських генеалогічних студій, часто не лише початківці, а й досвідчені дослідники не заглиблюється в архіви далі вивчення загальновідомих архівних документів, насамперед метричних книг рабинатів, які натомість в архівах України збереглися доволі фрагментарно.

Іноді дослідник, звернувшись до існуючих архівних довідників, як-от «Зведений каталог метричних книг архівів України» і не знайшовши потрібний населений пункт, готовий «поставити крапку» в своєму дослідженні. Ба більше, негативну відповідь на запит буває надає дослідникові архівіст, наштотхнувшись на аналогічні бар'єри.

Після суттєвих витрат власних сил, дослідники часто звертаються до приватних генеалогів, не завжди кваліфікованих. Такі пошуки бувають дуже затратні, забирають тривалий час і мають неуспішний або лише частково успішний результат.

Проте, в більшості випадків знайти інформацію можливо, хоча вона буває знаходиться не в тих архівних фондах та представлена не в тому вигляді, як спочатку уявляє собі дослідник.

Отже, автор цього дипломного проекту приєднується до Євгена Чернецького, із яким йому довелося разом працювати в архівах, та розділяє з ним думку про те, що зрозуміла систематизації та описування комплексів джерел із єврейської генеалогії, у тому числі маловідомих, оптимізуватиме час та витрати сил на дослідження. Ба більше, використовуючи сучасні комп'ютерні технології, насамперед доступність архівів онлайн, дослідник сьогодні може самостійно здійснювати пошуки й завдяки системним знанням про архівні джерела генеалогічного характеру отримувати кращий результат.

¹ Чернецький Є. *Білоцерківська юдаїка: бібліографія 1991-2016 рр., джерельна база та справи у фонді "Київське губернське правління"*. Біла Церква: Пшонківський О. В., 2021. – С. 19.

Свої гіпотези автор дипломної роботи будує на власному дванадцятирічному досвіді виявлення, копіювання, систематизації, описування архівних документів генеалогічного характеру у державних архівах Дніпропетровської, Волинської, Київської, Миколаївської, Івано-Франківської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей, міста Києва та Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, публікації архівних джерел генеалогічної тематики на Wiki-джерелах у проєкті «Єврейське містечко»².

Про що саме йтиметься в цій праці під визначенням «генеалогічні джерела»? По суті, за «генеалогічне джерело» може виступати будь-який архівний документ, що зберігається в державних архівах України та містить будь-яку інформацію про людину. Такою інформацією можуть бути ім'я, прізвище, дата народження, місце народження, особисті прикмети (колір очей, зріст тощо) та будь-яка інша особиста інформація. Крім того, такою інформацією може бути опис будь-яких пов'язаних з людиною подій. Це можуть бути судові справи чи просто згадка людини в якомусь документі у будь-якому контексті. Таким чином, архівних джерел, з яких можливо здобути генеалогічну інформацію, існує набагато більше, ніж можна уявити.

Об'єктом дослідження є неопубліковані архівні документи, створені переважно на теренах Наддніпрянської України в часи перебування її в складі Російської імперії (кінець XVIII ст. – початок XX ст.), збережені в архівах України, й такі, що в сукупності формують джерельну базу для дослідження генеалогії євреїв.

Предметом дослідження виокремлення характеристик, описування, критика та систематизація архівних джерел з єврейської генеалогії.

Метою дослідження в дипломному проєкті є виявлення та аналіз архівних джерел, утворених на теренах українських губерній в складі

² Архів: Єврейське містечко. Проєкт Олександра Краковського. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:Єврейське_містечко (дата звернення: 15.12.2023).

Російської імперії (кінець XVIII ст. – початок XX ст.) і збережених в архівах України з їх подальшим описуванням та систематизацією в цілях генеалогічного дослідження родоводів євреїв України.

Для досягнення поставленої мети в дипломному проєкті необхідно реалізувати такі **завдання**:

- з'ясувати стан наукового вивчення проблеми;
- окреслити джерельну базу дослідження на рівні архіву та архівного фонду;
- визначити методологічні засади дослідження з огляду на класифікацію генеалогічних джерел;
- дослідити спектр генеалогічних джерел в архівах України, ступінь їх репрезентативності та інформативності з точки зору єврейської генеалогії;
- забезпечити кожен вид джерел відповідними характеристиками, критичним описом;
- здійснити систематизацію джерел з єврейської генеалогії.

Хронологічні межі дослідження. Вибір часових меж кінець XVIII ст., а саме 1795 р., – початок XX ст, а саме 1917 рр., є логічним та концептуально обґрунтованим з очевидних мотивів.

Нижня межа дослідження – 1795 рік – пояснюється тим, що після трьох поділів Речі Посполитої, насамперед після другого поділу в 1793 році, до складу Російської імперії увійшла велика частина Правобережної України. Ця територія з давніх часів була населена євреями. Російська історіографія вказує, що до розподілів Речі Посполитої євреїв в Російській імперії або не було зовсім або їх кількість була мізерною. Доведення чи спростування цього факту не є метою дослідження автора проєкту. Однак важливо, що саме за умов поділу колишньої Речі Посполитої на терени інших українських губерній, як і до Російської імперії загалом, потрапила значна кількість єврейського населення. Відразу після приєднання територій російські державні органи готували, а згодом провели облік єврейського населення

відповідно до вже існуючих на той час бюрократичних процедур у російській державі. У 1795 р. за результатами проведеної чергової ревізії населення були складені так звані «*ревізькі казки п'ятої ревізії*». Іноді можна також зустріти ревізькі казки з датуванням 1794 року, які часто є або чернетками або робочими варіантами списків. Отже, 1795 р., а саме рік проведення *ревізії*, є відправною датою для створення документів, що нині слугують за генеалогічні джерела.

Верхня межа дослідження – 1917 рік – обрана через те, що в цьому році Російська імперія припинила своє існування. Разом з нею, зупинилися бюрократичні процедури й усталене імперське діловодство. Хоча за інерцією ще певний час посадові особи створювали документи за існуючими канонами. Утім, невдовзі радянська влада видала власні розпорядження з новими видами документами.

Територіальні рамки пояснюються складом українських губерній, що перебували під владою Російської імперії у період від 1795 р. до 1917 р. і на яких поширювалося імперське діловодство, облік населення та інші процедури російського імперського зразка.

Методологічними засадами дослідження стали принципи історизму, об'єктивності та всебічності пізнання, що дозволили забезпечити вірогідність результатів дослідження. Складність і різноплановість теми передбачали реалізацію зазначених принципів шляхом використання комплексу загальнонаукових (історичного й логічного) і спеціально-історичних методів (історико-порівняльного, ретроспективного). Поєднання принципів і методів стало методологічним підґрунтям для отримання об'єктивних оцінок, висновків і достовірних результатів, а відтак – розв'язання наукових проблем на шляху досягнення мети дослідження.

Особливої значущості з огляду на специфіку дослідження набули методи архівної евристики та джерелознавства, а саме прийоми, засоби та правила реалізації комплексу завдань, пов'язаних із пошуком, виявленням,

відбором архівних джерел, їх всебічним критичним аналізом, визначенням достовірності та інформативної цінності, а також з'ясуванням перспективи використання з метою отримання науково перевіреної інформації про минуле єврейського населення на теренах України.

Наукова новизна дослідження полягає як у виявленні, систематизації та описуванні архівних джерел до єврейської генеалогії, так і у введенні до наукового обігу раніше не згадуваних як генеалогічні джерела архівних документів.

Практичне значення роботи полягає у подальшому використанні її результатів та матеріалів для укладання родоводів євреїв і генеалогічних досліджень загалом, розроблення генеалогічних проблем і написання біографічних праць, а також для узагальнюючих досліджень з історії України, краєзнавства, соціальної та гендерної історії, просопографії, викладання відповідних дисциплін у вищій школі.

Автором дипломної роботи впродовж останніх дванадцяти років реалізовується власний цифровий проєкт на Wiki-джерелах: створено електронний ресурс «Єврейське містечко», для якого оцифровано, систематизовано та опрацьовано документи генеалогічного характеру в державних архівах Дніпропетровської, Волинської, Київської, Миколаївської, Івано-Франківської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей та Центральному державному історичному архіві України, м. Київ³. Створений електронний ресурс розміщено у вільному доступі в Інтернеті для користування всіх зацікавлених дослідників у режимі 24/7.

³ Архів: Єврейське містечко. Проєкт Олександра Краковського. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:Єврейське_містечко (дата звернення: 15.12.2023).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки, отримані в результаті дослідження доповідалися на II Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 95-річчю Державного архіву Одеської області (Одеса, 3-4 вересня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2022» (Миколаїв, 2022), «Могилянські читання – 2023» (Миколаїв, 2023), 43rd IAJGS International Conference on Jewish Genealogy (Лондон, Великобританія, липень 2023) та опубліковані в статі, виконаній у співавторстві із науковим керівником дипломного проєкту та розміщеній у журналі категорії Б «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки», а саме:

Краковський О. Історія мого роду від середини XVIII до початку XX ст.: за матеріалами архівів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, 2015 р. // Архів. Історія. Сучасність. Вип. 2. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю Державного архіву Одеської області (1920-2015). Одеса, 3-4 вересня 2015 р. Одеса, 2016. С. 150–156.

Краковський О. Джерела з єврейської генеалогії в архівах України // Тези міжнародної конференції «Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)». 16 листопада 2022 року. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С. 102-105.

Краковський О. Jewish recruit lists in Ukrainian archives // Тези міжнародної конференції «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти». 06 – 10 листопада 2023 року. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2023.

Краковський О. Ревізьки казки євреїв в архівах України (подано до участі в конференції).

Krakovsky Alex. Jewish Genealogy Records in Ukraine. July 30, 2023. 43rd IAJGS International Conference on Jewish Genealogy. URL: <https://site.pheedloop.com/event/EVEXVEQJLXVIO/schedule/SESD7THSA3T1KEUO>

Krakovsky Alex. What is Going on Now in the Archive Scanning Project? July 30, 2023. 43rd IAJGS International Conference on Jewish Genealogy. URL: <https://site.pheedloop.com/event/EVEXVEQJLXVIO/schedule/SESW8H03Q8E4S62QM>

Левченко Л., Краковський О. Джерела з єврейської генеалогії Наддніпрянщини кінця XVIII - початку XX ст.: історіографія проблеми // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки, 2024. № 42. С. 112–124.

Автор дипломного проєкту надавав інтерв'ю, популяризував створений електронний ресурс «Єврейське містечко» та результати дослідження власного родоводу шляхом оприлюднення їх результатів, а саме:

Krakovsky documents by FamilySearch. URL: https://www.familysearch.org/en/wiki/Krakovsky_Documents

The Alex Krakovsky Project: Navigating the Wiki to Locate Town Records. By Gary Pokrassa. Museum of Jewish Heritage – A Living Memorial to the Holocaust 2023. URL: <https://mjhny.org/events/the-alex-krakovsky-project-navigating-the-wiki-to-locate-town-records/>

Середа Софія. Розстріл за розбудову Сумщини і Донеччини: історія репресованого архітектора Шольца (Інтерв'ю з Олександром Краковським на Радіо Свобода). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29041889.html>

Структура дипломної роботи зумовлена її метою, предметом дослідження і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури (141 найменування), додатків. Обсяг роботи – 142 стор. Додатки (документи з державних архівів Київської, Житомирської областей, міста Києва та Центрального державного історичного архіву України, м. Київ) мають важливе значення для характеристики документів генеалогічного характеру, демонстрації їхнього зовнішнього вигляду.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Історіографія обраної теми дослідження поділяється за періодами на імперську (періоду до 1917 року), радянського періоду та часів незалежності України. Окремо слід виділити зарубіжну історіографію (для цілей цієї роботи - без поділу на періоди), включаючи до неї опрацювання джерел в архівах України не лише зарубіжними дослідниками, а й міжнародними генеалогічними організаціями, як-от FamilySearch International або JewishGen.

1.1.1. Історіографія періоду до 1917 року

Хоча на перший погляд за темою джерел єврейської генеалогії на теренах Російської імперії у 1795-1917 рр. мало б бути виявлене широке коло досліджень, на практиці це не відповідає дійсності.

В основному до 1917 р. документи, що є нині об'єктом дослідження, тільки створювались у поточному діловодстві імперських установ. Затребуваними генеалогічними джерелами вони стали значно пізніше, по суті тільки після 1991 р., коли, після розпаду СРСР, з'явилися тенденції до подолання тоталітаризму в усіх сферах життя й дослідники отримали відкритий доступ до архівів. А втім, не можливо оминати праці вчених із загальної історії єврейського народу на українських теренах, які створювали підґрунтя для подальших генеалогічних досліджень.

Шлях до досліджень історії євреїв України проклали історики, які гуртувалися навколо першого друкованого єврейського органу – тижневика «Рассвет», що виходив друком в Одесі у 1860-1861 рр. – Г. Барац (1835-

1922), І. Йост (1793-1860), Л. Леванда (1835-1888), В. Леванда (1840-1913) та інші.

Високого рівня наукові дослідження з єврейської історії в Російській імперії представив Ілля Оршанський (1846-1875)⁴. Сергій Бершадський (1850-1896) не лише захистив дисертацію з історії євреїв Польщі та Литви, а й виявив у архівах Києва, Варшави, Петербурга сотні документів і підготував їх до публікації⁵. Публікацією архівних документів з історії єврейського етносу в Україні та Польщі XVII-XVIII ст., у т. ч. часів Богдана Хмельницького, займався також Хаїм Гурлянд (1843-1890). Свою роботу над виданням «До історії гонінь на євреїв»⁶ він продовжував навіть після обрання рабином Одеси у 1888 р.

У 1901 р. світ побачило видання «Євреї в Новоросійському краї», підготовлене Йосипом Лернером (1847-1907) за матеріалами архіву Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора. Це було чи не найперше уведення до наукового обігу архівних документів XIX ст. з історії єврейства Півдня України⁷.

Слід відзначити внесок, справлений єврейським істориком, публіцистом і громадським діячем Семеном Дубновим (1860-1941), праці якого побачили світ в Одесі наприкінці XIX – на початку XX ст. і досі не втратили своєї значущості. Він першим запропонував періодизацію історії євреїв Центрально-Східної Європи, виокремивши в ній такі періоди: 1) створення єврейської общини в Польщі (1096-1264 рр.); 2) зростання єврейської общини у Польщі та Литві (1264-1506 рр.); 3) золота доба

⁴ Оршанский И. Евреи в России. Спб.: Тип. М. Хана, 1872. 235 с.; Оршанский И. Г. Русское законодательство о евреях: Очерки и исследования. СПб.: Тип. и лит. А.Е. Ландау, 1877. 470 с.

⁵ Бершадський С. Матеріали для історії євреїв в Польше // Восход. 1893. Кн. 1, 9.

⁶ Гурлянд Х. Ле-корот ха-гзерот ал Исраэль [К історії гонінь на євреїв]. Перемьшль-Краков-Одесса, 1887–1892. В 7-ми т.

⁷ Лернер О. Евреи в Новороссийском крае: Исторические очерки: По данным из архива бывшего Новороссийского генерал-губернатора. Одесса: тип. Г. М. Левинсона, 1901. 240 с.

єврейства у Речі Посполитій (1506-1648 рр.); 4) криза єврейської общини (1648-1772 рр.); 5) входження єврейської общини у соціально-правову систему Російської імперії (1772-1795 рр.). З огляду на тему обраного дослідження, підкреслимо той факт, що саме С. Дубнов першим серед єврейських істориків порушив питання розширення джерельної для бази вивчення історії євреїв⁸.

Близько 200 наукових публікацій з історії євреїв Російської імперії, насамперед Наддніпрянської України, належить уродженцю Одеси, єврейському історику і архівісту Юлію Гессену (1871-1939). Ю. Гессен був членом Єврейського історико-етнографічного товариства та Товариства для наукових єврейських видань, він редагував журнал «Єврейська старовина» та «Єврейську енциклопедію» (томи 1-16 вийшли друком у 1908-1913 рр.), був автором серії брошур «З історії та життя євреїв». Після революції Ю. Гессен мешкав у Ленінграді і присвятився роботі в архівах. Головним його здобутком стало дослідження суспільно-економічних умов життя євреїв у Російській імперії та вивчення біографій євреїв-членів масонських організацій⁹.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії група істориків започаткувала багатотомне видання «Історія єврейського народу», у підготовці якого брали участь Шаул Гінзбург, Марк Вишницер, Песах Марек, Ісраель Цинберг та Олександр Браудо, Бен-Ціон Кац та інші вчені¹⁰. У томі XI висвітлена історія єврейських общин Східної Європи з XIII до кінця XVIII ст., у т. ч. тих територій Речі Посполитої та Литви, які згодом

⁸ Дубнов С. История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века. Рига, 1936-1937. Т. 1-4; *його ж.* Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества. СПб, 1891; *його ж.* Евреи в царствование Николая II. ПТГ., 1922; Dubnow S. History of the jews in Russia and Poland from the earliest times until the present day. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America. Vol. I, 1916 (411 pp); Vol. II, 1918 (429 pp.); Vol. III, 1920 (423 pp.).

⁹ Гессен Ю. Евреи в России: Очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреев. СПб., 1906; *його ж.* Евреи в масонстве. СПб., 1903; *його ж.* История еврейского народа в России. Л., 1925-1927. Т. 1-2.

¹⁰ История еврейского народа. М., 1914-1921. В 11-ти т.

ввійшли до складу Російської імперії й звідки до України потрапила величезна кількість єврейського населення.

Отже, в імперський період історики в основному досліджували загальне тло єврейського життя на теренах Російської імперії, у т. ч. в українських губерніях. Ними була приділена увага переселенню євреїв з Речі Посполитої до України, розвиткові єврейських общин, збереженню в умовах репресивної політики російського імперського уряду національних традицій, культури та релігії. Вже за тих часів історики почали опрацьовувати архіви й виявляти в них документи з єврейської історії та публікувати їх в багатотомних серіях, окремих виданнях і журналах.

1.1.2. Історіографія радянського періоду (1917-1991 рр.)

Дослідник єврейських джерел в архівах України та інших пострадянських республіках Юхим Меламед зазначав у своїй статті «Джерела для історії єврейських наукових і культурно-просвітницьких установ 1920-1940-х років в архівах України», що після 1917 року Київ став центром розбудови нової єврейської культури на мовах ідиш та іврит¹¹. Єврейська інтелігенція гуртувалася навколо товариства «Тарбут» і створеної ще в період Гетьманату Павла Скоропадського Культур-Ліги, до якої належав і майбутній фундатор архівної галузі держави Ізраїль, засновник і перший директор Яд Вашем Бен-Ціон Дінур. У грудні 1923 р. була заснована Центральна єврейська бібліотека ім. М. Винчевського¹². При Всеукраїнській академії наук (ВУАН) діяла створена ще 1919 р. Гебраїстична історико-

¹¹

Меламед Є. Источники для истории еврейских научных и культурно-просветительских учреждений 1920-1940-х годов в архивах Украины // Идиш: язык и культура в Советском Союзе / Науч. ред.: Л. Кацис, М. Каспина, Д. Фишман. М., 2009. С. 229-241.

¹²

Меламед Є. Источники для истории еврейских научных и культурно-просветительских учреждений 1920-1940-х годов в архивах Украины // Идиш: язык и культура в Советском Союзе / Науч. ред.: Л. Кацис, М. Каспина, Д. Фишман. М., 2009. С. 229-241.

археографічна комісія, члени якої (Д. Бродський, Д. Вайнштейн, І. Галант, В. Іваницький та В. Рибинський) працювали над збиранням та впорядкуванням архівних матеріалів з історії євреїв України. Комісія збрала унікальну колекцію документів та видала низку наукових праць з історії іудаїзму¹³.

Визначну роль в збиранні єврейських джерел відіграв історик іудаїзму та єврейського народу Ілля Чериковер (1881-1943). Ще до революційних подій 1917 р. він став членом Товариства сприяння культурі серед євреїв Російської імперії, редагував біографічні статті до Єврейської енциклопедії. Навесні 1919 р. Україну накрила хвиля єврейських погромів. І. Чериковер очолив Редакційну колегію зі збору та дослідження матеріалів, що стосуються погромів в Україні. Свої зусилля вчений направив на збір документів про події погромів в єврейських громадах. Соратниками І. Чериковера були його дружина Ривка Чериковер, а також Нохем Штіф, Яків Лещинський, Нохем Гергель та інші. Разом вони зібрали величезний архів і створили картотеку на осіб, постраждалих від погромів (картотека налічувала 17 тисяч імен убитих євреїв, містила інформацію про 1350 погромів у 750 місцях). У 1921 р. І. Чериковер покинув Україну й поїхав до Німеччини, забравши із собою архів. У 1925 р. на конференції в Берліні І. Чериковер, Макс Ванрайх та Нохем Штіф ініціювали заснування науково-дослідного інституту YIVO для дослідження історії та культури євреїв Східної Європи. Згодом інститут розмістився у Вільно (нині – Вільнюс, Литва). У його історичному відділі працювали С. Дубнов, Ш. Гінзбург, І. Чериковер та інші вчені. Для підтримки дослідницької роботи при інституті були засновані бібліотека, архів та бібліографічний центр¹⁴.

¹³ Документи, зібрані Єврейською історично-археографічною комісією при історико-філологічному відділенні Всеукраїнської Академії наук (колекція). 1519–1919 рр. ЦДІАК України // Збірник праць Єврейської історично-археографічної комісії. Київ, 1928-1929. Кн. 1-2.

¹⁴ Левченко Л. Архіви єврейських науково-дослідних інститутів // Історичні мідраші Північного Причорномор'я. Випуск IV. Том II. Миколаїв : Тип-я Шамрай, 2015. С. 26–46.

У Всенародній бібліотеці України (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського) функціонував окремий єврейський підвідділ «Hebraica-Judaica», яким керував один із засновників Гєбраїстичної історико-археографічної комісії ВУАН, видатний сходознавець, професор Яків Ізраельсон (1856-1926). Учений збирав, систематизував і каталогізував рукописи і книги на мовах ідиш, іврит, ладіно і татській, працював над описом єврейських та арабо-єврейських рукописів із фондів архівів Києва. У 1926 р. до підвідділу приєднався Віктор Іваницький, котрим приділялася основна увага опрацюванню єврейських бібліотечних фондів. У червні 1928 р. підвідділ реорганізовано на відділ і його очолив єврейський бібліограф Ізраель Мітельман. У вересні 1929 р. задля уникнення розпорошеності єврейських бібліотечних фондів Інститут єврейської пролетарської культури ВУАН об'єднався з єврейським книжковим фондом бібліотеки, розпочалося опрацювання гєбраїки-юдаїки, газет, відбір матеріалів з обмінно-резервних фондів тощо. Однак, у 1936 р. змінився вектор розвитку бібліотекознавства: було запроваджене єдине для СРСР положення про бібліотечну справу, розформований Інститут єврейської пролетарської культури. Залишився працювати на той час лише Кабінет єврейської культури з окремою етнографічною і фольклорною секцією на чолі з Мойсеєм Береговським¹⁵.

Початком єврейської марксистської історіографії вважається праця радянського єврейського історика Товія Гейликмана (1873-1948), який до речі отримав освіту в Київському університеті Св. Володимира, - «Історія громадського руху євреїв у Польщі та Росії», видана 1930 р.¹⁶. Відомо, що Т. Гейликман працював над створенням «Історії євреїв у СРСР», однак ця праця не була опублікована й нічого не відомо про її рукопис.

¹⁵ Історія відділу фонду юдаїки Інституту рукопису. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4222> (перегляд: 04.06.2023)

¹⁶ Гейликман Т. История общественного движения евреев в Польше и России. Гос. изд-во, 1930. 307 с.

Гучну славу й неоднозначне сприйняття в СРСР здобули праці Саула Борового (1903-1989). Він народився в Одесі, закінчив Одеське комерційне училище, юридичний факультет Одеського інституту народного господарства та одночасно Археологічний інститут. Трудовий шлях розпочав в Одеському історичному архіві, зати́м працював в Одеській єврейській академічній бібліотеці. Наукову кар'єру розпочав як книгознавець, опублікувавши працю «Нариси з історії єврейської книги на Україні» (1925 р.). За життя написав понад 200 наукових статей і книг. 1930 року захистив дисертацію «Наукова бібліотека в сучасних умовах», викладав в Одеському інституті народного господарства. Своїми працями С. Боровий намагався протистояти марксистській ревізії єврейської історії. 1934 року С. Боровий опублікував статтю «Євреї в Запорозькій Січі»¹⁷ на матеріалах Січового архіву. У цій статті він прослідкував зв'язки між єврейським купецтвом і запорозькими козаками, що знайшли відображення в архівних документах. Напередодні Другої світової війни в Інституті історії Академії наук СРСР С. Боровим була захищена дисертація «Нариси з історії євреїв в Україні в 16-18 ст.», частина якої була опублікована в якості статті під назвою «Національно-визвольна війна українського народу проти польського панування і єврейське населення України»¹⁸. У цій статті С. Боровий доводив, що євреї боролися за українську незалежність в лавах повсталого козацтва, причому це була менш заможна їх частина. Більш заможна брала участь у війні на боці поляків. Ця думка вченого викликала дискусії в середовищі радянських єврейських учених України й певну ворожість до С. Борового, позаяк доводилося, що історична пам'ять євреїв репрезентувала події XVII ст. як національну катастрофу. Після цього С. Боровому фактично заборонили займатися історичними дослідженнями єврейської тематики. Він

¹⁷ Боровой С. Евреи в Запорожской Сечи // Исторический сборник. 1934. Т. 1.

¹⁸ Боровой С. Национально-освободительная война украинского народа против польского владычества и еврейское население Украины // Исторические записки. 1940. Т. 9.

уникнув арешту тільки дякуючи смерті Й. Сталіна, але зміг повернутися до єврейських студій лише в 1970-х рр., та й то опублікував лише кілька невеличких праць.

На державному рівні антисемітизм в СРСР виник наприкінці 1930-х років, а в середині 1940-х рр. кампанія по боротьбі з космополітизмом переросла в антисемітську й невдовзі перетворилася на репресивну з переслідуваннями й масовими арештами. У 1948 р. (рік заснування держави Ізраїль) в СРСР було припинено діяльність Єврейського антифашистського комітету як такого, що ніби займався антирадянською пропагандою. Закрилися єврейські видавництва, у Києві, Москві та Мінську розформували організації єврейських письменників. Євреїв «вичищали» з більш-менш відповідальних державних посад, переслідувалася єврейська інтелігенція – вчені-філологи й історики, театральні діячі, кінорежисери, журналісти тощо. На початку 1950-х рр. була сфабрикована справа лікарів («Дело врачей»). Смерть Й. Сталіна не надто вплинула на покращання ставлення радянського уряду до євреїв. Антисемітизм дедалі розбурхувався через політичну орієнтацію держави Ізраїль на Сполучені Штати, Суецьку кризу, Шестиденну війну. Врешті СРСР дійшов до розриву дипломатичних відносин з Ізраїлем. Прикро, що після колосальних втрат єврейського народу в Другу світову війну в радянському суспільстві цілеспрямовано викривлялася й замовчувалася історія Голокосту з його численними жертвами. Така ситуація тривала до розпаду СРСР. За неї не те що єврейська генеалогія, а й історичні дослідження єврейської тематики були нездійснені.

Таким чином, радянська історіографія 1920-1930-х рр. переважно представлена дослідженнями з історії єврейського народу на теренах Російської імперії. Ці дослідження є різноплановими: від студіювання історії єврейських общин окремих регіонів до вивчення участі євреїв в суспільно-політичних процесах. Вчені 1920-1930-х рр. не лише вивчали історію єврейства, а й доклали значних зусиль до збирання (І. Чериковер) та

дослідження (Я. Израельсон та ін.) єврейських архівів (Гебраїстична історико-археографічна комісія).

У подальшому вивченню історії євреїв в Радянському Союзі під час його існування приділялося мало уваги. Ба більше, за умови антисіоністської політики уряду СРСР і переслідування євреїв як за часів сталінських репресій, так і в 1950-1980-х рр., дослідження єврейської історії було неможливим.

Відтак, виявлені під час історіографічного аналізу праці створюють загальне тло для генеалогічних досліджень, надають уявлення про умови життя євреїв, урядову політику щодо цієї категорії населення та можливості й перешкоди, що відкривалися й долалися євреями.

1.1.3. Історіографія єврейської історії та генеалогії в незалежній Україні

Більшість архівних документів, що є об'єктом цього дослідження, фактично, стала доступною широкому загалу лише після здобуття Україною незалежності. 24 грудня 1993 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи», після чого значно розширився доступ дослідників до архівних документів, у т. ч. до документів генеалогічного характеру та справ репресованих.

Після 1991 р. архівні документи з єврейською генеалогічною інформацією почали набувати неабиякої значущості в житті євреїв України та зарубіжних країн. Єврейські емігранти з розвинутих країн, насамперед із США та Ізраїлю, почали наполегливо цікавитись своїм походженням. Євреї з України шукали можливість виїхати до Ізраїлю на «ПМЖ» і для доведення свого єврейського походження активно розшукували документальні докази в архівах.

Отже, політика демократизації доступу до архівів і практичні потреби як українського, так і зарубіжного єврейства, спричинили «вибух»

історичних і генеалогічних досліджень єврейської тематики в архівах України.

Після того, як від революції 1917 р. та до кінця 1980-х рр. генеалогія переживала період «забуття», вона відразу сягнула до висоти неймовірної популярності. Разом із цим, генеалогія досі з неймовірними зусиллями торує шлях до науковості через терни. А втім, за роки незалежності в Україні наукова генеалогія має чи не найкращі здобутки за весь період її існування в світі як науки.

Дисертації за генеалогічною тематикою захищено О. В. Ткаченко (родина Терещенків, 1998 р.), Т. В. Березовською (рід Аркасів, 2003 р.), О. П. Целуйко (рід Даниловичів, 2003 р.), Н. О. Барабаш (рід Білозерських, 2004 р.), Н. М. Товстоляк (Тарновські, 2006 р.), А. А. Задерейчук (рід Фальц-Фейнів, 2010 р.), С. М. Горобець (рід Шихуцьких, 2012 р.), С. П. Зимницькою (рід князів Вишневецьких, 2015 р.), О. О. Тригуб (рід Туманських, 2015 р.), В. В. Кіцелюк (рід Березовських, 2017 р.), І. В. Кузьміною (рід Штейнгелів, 2017 р.) та іншими.

Непересічної значущості здобули наукові розробки В. В. Томазова, який не лише 2005 року захистив дисертацію з генеалогії козацько-старшинських родів (історіографія та джерела, друга половина XVII - початок XXI ст.), а й є автором монографії, присвяченої роду Патонів, численних статей, що висвітлюють історії родів Скарамангів, Раллі, Родонакакі, Азгуріді, Маврогордато (Маврокордато), Маркевичів, Костянтиновичів, Вернадських та ін. З 2009 р. В. В. Томазов очолює сектор генеалогічних та геральдичних досліджень відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України. Учений є ініціатором і організатором міжнародних генеалогічних науково-практичних конференцій. 2020 року з під його пера вийшла монографія, присвячена грекам-хіосцям на Півдні України (Томазов, 2020). А втім, у В. Томазова є праці, спеціально присвячені аналізу іудейських метричних книг, у т. ч.

Київського рабинату, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ¹⁹ (Томазов, 2002, 2004).

Особливої пошани в Україні здобули праці доктора історичних наук В. В. Кривошеї, присвячені генеалогії українського козацтва (Білоцерківському, Канівському, Переяславському, Вінницькому полкам) та еліті Гетьманщини. Майже ще й досі єдиною, присвяченою генеалогії українського селянства, залишається докторська дисертація Ю. В. Легуна «Генеалогія селян Подільської губернії: джерела» (2005 р.).

Вагомий внесок у розвиток генеалогічних досліджень в Україні своїми публікаціями справили Л. З. Гісцова (землевласники Правобережної України, 1996 р., лінія Потоцьких, 1997 р. у співавторстві із Д. Шовкович), В. В. Павлюк (родина Сангушків і Потоцьких, 1999 р.), О. О. Попельницька (Балабухи, Григоровичі-Барські, Гудими, Киселівські та Рибальські, 2002 р.), О. М. Козлов (родовід Линтварьових, 2006 р.; Антоновичів, Мосцепанових, Огієвських, Терещенків, Харитоненків, 2006 р.), А. Блануца та Д. Ващук (князі Масальські, 2007 р.), З. Служинська (рід Волинців, 2010–2013 рр.), Н. І. Макмак, І. Н. Тасип, М. Д. Пирго (родоводи греків Маріупольського повіту, 2010 р.), В. С. Перерва (графи Браницькі, 2010 р.), О. І. Гуржій і О. П. Реєнт (рід Скоропадських, 2011 р.), Т. Д. Чубіна (рід Потоцьких, 2013 р.), В. Александрович (князі Радзивіли, 2012 р.), О. Дзярнович (князі Острозькі, 2014 р.), С. Келембет (князі Стародубські та Рильські, 2015 р.; князі Несвізькі, Збараські та Вишневецькі, 2016 р.), І. О. Кочергін (козацький рід Коростовцевих (2010 р.), дворянські роди Алексєєвих (2015 р.) та Канкріних (2016 р.)) та інші.

З аматорства і побудови власних родоводів шлях в генеалогію собі проклали такі дослідники: як В. Б. Єфимов (автор праці «Це все – ми (рід

¹⁹ Томазов В. Метрические книги Киевского раввината в Центральном государственном историческом архиве Украины в Киеве. *Генеалогический вестник*. 2002. № 12. С. 65–75; його ж. Иудейские метрические книги в Центральном государственном историческом архиве Украины в Киеве. *Генеалогический вестник*. 2002. № 18. С. 42–44.

Єфимових)», 2004 р.), Ю. А. Хоптяр (Родовід Хоптярів: вісім поколінь, 2007 р.), Є. В. Ставровській (Наш рід: Вуїчі, Морози, Радакови, Раєвські. Розаліон-Сошальські, Фульгози, 2009 р.), В. М. Калиновський (рід Ерделі, 2012 р.), П. І. Олексюк (Родина Олексюків з Івано-Франківщини, 2012 р.), родина Лановейчик з Запоріжжя (Вивчення родоводу: наш досвід, 2012 р.), А. Г. Роздобудько (Про походження родини Роздобудьків та її генеалогічне дерево: досвід побудови, 2016 р.), Н. В. Смик-Жуковська (Родовід з чистого джерела: біографічний довідник родоводу Смиків, Жуковських з с. Залав'я Рокитнівського району Рівненського області, 2015 р.), О. Краковський (Історія мого роду від середини XVIII до початку XX ст.: за матеріалами архівів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, 2015 р.), А. А. Лозін (Моя родина – генеалогічне дослідження, 2017 р.) та багато інших.

На цьому загальному тлі достойно виглядають здобутки української єврейської генеалогії. Коло генеалогічних єврейських студій настільки широке, що для реалізації мети цього дослідження вибрано лише праці, у яких йдеться про архівні джерела генеалогічного характеру. Так, низку праць представив Юхим Меламед, який описав джерела в державних архівах Волинської та Житомирської областей²⁰.

²⁰ Меламед Е. Архивные материалы о местечках Вольни (Историко-генеалогический аспект) // «Штетл» як феномен єврейської історії: Зб. наук. праць: Матеріали конф. 30 серпня - 3 вересня 1998 р. / Ін-т юдаїки, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. Київ, 1999. С. 69-74; *його ж.* Источники для русско-еврейской генеалогии (по материалам Государственного архива Житомирской области) // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. (Київ 21-22 серпня 1995) / Ін-т юдаїки. Київ, 1996. С. 133-136; *його ж.* Источники по истории еврейского просвещения и культуры в фондах Государственного архива Житомирской области // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. (Київ, 8-9 грудня 1994) / Асоц. єврейс. організацій та общин України, Асоц. юдаїки - науково-дослідний центр. Київ, 1995. С. 124-128; *його ж.* Обзор документальных источников по истории еврейского просвещения и культуры в фондах Государственного архива Житомирской области. М.: О-во «Еврейское наследие», 1996. - [12 с.]. (Сер. «Еврейский архив». Выш.4); Melamed E. Information for Jewish Genealogists In the State Archive of Zhitomir Oblast // Avotaynu: The Internat. Rev. of Jewish Genealogy. 1996. Vol. 12, No 1. P. 14-18; Melamed E. Sources on the history of Jewish Enlightenment and

М. Гольдштейн присвятився дослідженню матеріалів з єврейської історії в Державному архіві Полтавської області, Л. Кравцова – в Державному архіві Автономної Республіки Крим; Г. Михайлова та С. Модієвський – в Державному архіві Херсонської області, В. Мосяков – у Державному архіві Запорізької області, Л. Покидченко – в Державному архіві Сумської області, Т. Ченцова – в Державному архіві Дніпропетровської області²¹.

Culture in the Zhitomir Region State Archives //East Europ. Jewish Affairs. 1996. Vol. 26, No 2. P. 97-101.

²¹ Гольдштейн М. Еврейские материалы в полтавских архивах // Єврейська історія та культура в країнах центральної та східної Європи: 36. наук, праць: Матеріали конференції 2-5 вересня 1997 / Ін-т юдаїки, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. Київ, 1998. Т. 1. С. 27-32; Кравцова Л. П. Обзор документов по истории евреев в фондах Государственного архива Крыма // Евреи Крыма: Очерки истории / Под ред. З. Соломонник. Симферополь - Иерусалим, 1997. С. 100-109; Михайлова А. А. Обзор документов Государственного архива Херсонской области «Еврейское население Херсонского округа в 20-е - начале 30-х гг.» // Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: Тези доп. наук. конф. 19-20 листопада 1992 р. / Ін-т нац. відносин і політології України, Запорізьк. держ. ун-т, Запорізьк. міське відділ. тов. «Україна – Ізраїль». - Запоріжжя, 1992. - С. 117-119; Михайлова Г.О. Огляд документів державного архіву Херсонської області «Єврейське населення Херсонщини» // Єврейське населення півдня України: Історія та сучасність: Тез. доп наук. конф. 27-28 жовтня 1994 р. / Запорізьк. держ. ун-т, Єврейс. рада Запорізьк. обл. Запоріжжя, 1995. С. 79-82; Модієвський С. Евреи Юга Украины: (По материалам Государственного архива Херсонской области), проблемы, иудейской религии // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. (Київ, 8-9 грудня 1994) / Асоц. Єврейс. організацій та общин України, Асоц. юдаїки - науково-дослідний центр. Київ, 1995. С. 139-142; Мосяков В.Я. Архивные документы Государственного архива Запорожской области о еврейском населении Юга Украины // Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: Тез. оп наук. конф. 27-28 жовтня 1994 р. / Запорізьк. держ. ун-т, Єврейс. рада Запорізьк. обл. Запоріжжя, 1995. С. 76-79; Мосяков В.Я. Евреи Александровска в 1900 году: (По материалам отчета городской думы) // 1-е Запорожские чтения «Еврейское население Юга Украины» 29-30 мая 1997 г.: Докл. и сообщ. / Запорожс. гос. ун-т; Запорожс. гор. отд. о-ва «Украина – Израиль». Запорожье, 1997. С. 73-76; Мосяков В. К истории еврейской общины Александровска: 1917 год: (По страницам архивных документов) // Запорожс. еврейс. чтения. / Запорожс. гос. ун-т, Запорожс. гор. отд. о-ва «Украина – Израиль». Запорожье, 1998. Вып. 2. С. 79-81; Мосяков В. К истории еврейской общины Александровска: 1918 год: (По страницам архивных документов) // Запорожс. еврейс. чтения. / Запорожс. гос. ун-т, Запорожс. гор. отд. о-ва «Украина – Израиль». Запорожье, 1999. Вып. 3. С. 209-211; Покидченко Л. Еврейские фонды Госархива Сумской области // Єврейська історія та культура в країнах Центральної

І. Сергієва та Й. Петровський представили науковій спільноті напрацювання за фондами пинкасів, що зберігаються у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського²².

1995 року в Україні відбулися Перші генеалогічні читання пам'яті Вадима Модзалевського, за результатами яких світ побачила збірка доповідей «Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика»²³ і власне розпочало свою діяльність Українське генеалогічне товариство. 2011 року зусиллями Інституту історії України та Музею Шереметьєвих були проведені Українські генеалогічні читання, після яких світ побачила збірка наукових праць «Генеалогія»²⁴. На жаль, питання єврейської генеалогії у цих виданнях не знайшли відображення. А втім, ці конференції та публікації справили вплив на загальний розвиток генеалогічних досліджень в Україні, у т. ч. й на єврейську генеалогію.

На початку ХХІ ст. осередками дослідження історії та генеалогії євреїв України стали Запоріжжя, Дніпро, Київ, Миколаїв і Чернігів. Ще з 1997 р. у

та Східної Європи: Зб. наук. праць: Матеріали конф. 2-5 вересня 1997 / Ін-т юдаїки, Над. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 1998. Т. 1. С. 156 – 157; Ченцова Т. Документи Государственного архива Днепропетровской области о еврейском населении Юга Украины // Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність: Тез. доп. наукової конф. 19-20 листопада 1992 р. / Ін-т нац. відносин і політології України, Запорізьк. держ. ун-т, Запорізьк. міське відділ, товариства «Україна – Ізраїль». Запоріжжя, 1992. С. 116-117.

²² Петровський Й. Обзор коллекции пинкасов в Отделе рукописей Центральной научной библиотеки им. Вернадского Национальной Академии Наук Украины / Предисл Ю.Мирмович. М.: О-во «Еврейское наследие», 1996. (Сер. «Еврейский архив». Вып.5.); Сергеева И. Иллюстрированные пинкасы Украины конца XVIII - начала XX веков: (Из собрания Центральной научной библиотеки им. В.И.Вернадского Национальной Академии наук Украины) // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. (Київ, 8-9 грудня 1994) / Асоц. Єврейс. організацій та общин України, Асоц. юдаїки - науково-дослідний центр. Київ, 1995. С. 174-179.

²³ Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика: матеріали І генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України; ред.-уклад. М. Дмитрієнко. Київ, 1996. 165 с.

²⁴ Генеалогія: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Ін-т спец. іст. дисциплін музею Шереметьєвих; ред. кол.: В.А. Смолій (голова) та ін. К.: Простір, 2013. Вип. 1 / [упоряд. В. В. Томазов]. 2013. 439 с.

Запорізькому державному університеті щорічно проходили «Запорізькі єврейські читання», зорганізовані видатними українськими вченими, докторами історичних наук Федором Турченком та Семеном Орлянським. Це одна з найпотужніших конференцій України з історії та культури євреїв, на яку кожного року прибувають зарубіжні вчені. Незмінною традицією Запорізьких єврейських читань стало видання збірників наукових праць, монографій, рефератів, методичних посібників, поява серед учасників молодих кандидатів наук та аспірантів. Тематика опублікованих доповідей багатогранна, у т. ч. на конференціях знайшли місце генеалогічні та біографічні розвідки. Нижче надається посилання на окремі видання матеріалів конференції²⁵.

Після смерті Семена Орлянського конференція в 2013 р. вперше проходила у двох містах: Запоріжжі та Дніпрі. Підтримку в її проведенні нині надає Український інститут вивчення Голокосту «Ткума». Інститут було засновано у 1999 р. Він реалізує науково-дослідні та освітні програми; видає наукову та публіцистичну літературу, пов'язану з дослідженнями історії Голокосту та історії євреїв України; проводить міжнародні, міжрелігійні конференції, налагоджує діалог між вченими в галузі юдаїки з різних куточків України та світу для реалізації спільних проектів. До складу Міжнародної академічної ради «Ткума» входять відомі вчені зарубіжних країн. До досліджень, наукових конференцій та методологічних семінарів підключаються партнери з Ізраїлю, Канади, Молдови, Німеччини, Польщі,

²⁵ Запорожские еврейские чтения: докл. и сообщ. (27-28 апреля 2014 г.) / [Бельман С. Г. и др.; редкол.: Леонова А. В. и др.]; Запорож. нац. ун-т, Укр. ин-т изучения Холокоста «Ткума». Днепропетровск: Ин-т «Ткума», 2015. 123 с.; Запорожские еврейские чтения: сб. ст. и материалов (16-17 апр. 2015 г.) / [редкол.: Мильчев В. И. и др.]; Запорож. нац. ун-т, Укр. ин-т изучения Холокоста «Ткума». Днепропетровск: Ин-т «Ткума», 2016. 175 с.; Запорожские еврейские чтения: сб. ст. и материалов (14-15 апр. 2016 г.) / Запорож. нац. ун-т, Укр. ин-т изучения Холокоста «Ткума»; [редкол.: Мильчев В. И. и др.]. Днипро: Ин-т «Ткума», 2017. 171 с.; Запорожские еврейские чтения [2018]: сб. ст. и материалов (19-20 апр. 2018 г.) / [сост.: И. Пискарева, В. Базилевский; редкол.: Мильчев В. И. и др.]; Запорож. нац. ун-т, Укр. ин-т изучения Холокоста «Ткума». Днипро: Лира, 2019. 163 с.

Франції, США тощо. Головним завданням Інституту «Ткума» є вивчення історії єврейського народу, історії Другої світової війни та Голокосту, міжнародних відносин, а також феномену Праведників світу, які рятували євреїв від нацистського режиму ²⁶.

Надзвичайною подією наукового життя України десять років поспіль була конференція «Історичні мідраші Північного Причорномор'я». Перша конференція відбулася 2012 року, десята – 2021 року. Її засновником був голова Миколаївської обласної єврейської общини і директор Центру єврейської культури міста Миколаєва Михайло Гольденберг, який згуртував навколо себе інтелігенцію і вчених України та зарубіжжя, зацікавлених в дослідженні історії та культури євреїв України. Незмінним секретарем конференції була знана дослідниця міграційних процесів єврейського населення Маріанна Ласінська²⁷. Конференція відбувалася на базі Навчально-наукового інституту історії, політології та права Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. За результатами конференцій щороку видавалися багатотомні матеріали, у яких представлені праці істориків, у т. ч. з генеалогічних та біографічних досліджень Нижче надається посилання на окремі видання матеріалів конференції²⁸.

²⁶ Український інститут вивчення Голокосту «Ткума». URL: <https://www.tkuma.dp.ua/ru/pro-nas>

²⁷ Ласінська М. Ю. Еміграція єврейського населення з українських земель наприкінці XIX – на початку XX ст. // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. 2015. № 1-2 (10) (січень-червень). С. 50-60; її ж. Єврейські міжнародні та міжконтинентальні міграції кінця XIX – першої половини XX століття за матеріалами зарубіжних видань // Емінак: науковий щоквартальник, 2018. № 2 (18) (жовтень-грудень). С.138-144; її ж. Дореволюційна преса, як джерело з історії єврейських міжконтинентальних міграцій кінця XIX – початку XX століття. Емінак: науковий щоквартальник, 2020. № 4 (32). (жовтень-грудень). С. 237-252.

²⁸ Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. М. М. Шитюк. Випуск IV. Т. I. Миколаїв: Тип-я Шамрай, 2015. 286 с.; Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. О.О. Господаренко. Вип. VIII. Том II. Миколаїв: Тип-я Шамрай, 2019. 395 с.; Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. Л. Л. Левченко. Випуск IX. Том I. Миколаїв: Тип-я Шамрай, 2020. 508 с.; Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. Л. Л. Левченко. Вип. X. Том II. Миколаїв: Тип-я Шамрай, 2021. 200 с.

Серед інших в рамках конференції «Історичні мідраші Північного Причорномор'я» представляли свої праці одеська дослідниця Юлія Прокоп (Захаріна), яка в 2017 р. захистила кандидатську дисертацію в Одеському національному університеті та опублікувала монографію «Євреї-іноземці на Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти»²⁹, автор численних праць з історії євреїв Півдня України та міста Миколаєва Володимир Щукін³⁰, дослідниця історії євреїв Миколаєва у XIX ст. та єврейських архівів Лариса Левченко³¹, дослідник економічної складової в історії євреїв півдня України Андрій Павлюк³². У 2019 р. друком вийшла спільна праця Л. Левченко та В. Щукіна, присвячена родині Лавутів-

²⁹ Прокоп Ю. Євреї-іноземці на Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти. Дисертація на здобуття наук. Ступеню канд. іст. наук. Одеса, 2017. 417 с.

³⁰ Щукін В.В. Становище єврейського населення в Херсонській губернії в XIX - на початку XX століття : дис. ... канд. іст. наук. Миколаїв, 2006. 221 с.; Щукін В.В., Павлюк А. Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII - начало XX вв.). Николаев: Изд-во Ирины Гудым, 2009. 352 с.; Щукін В. В., Павлюк А. Н. Еврейские земледельческие колонии Херсонской губернии (XIX - начало XX вв.): очерки истории. Под ред. М. Д. Гольденберга. Николаев: изд-во. Шамрай П. Н., 2016. 408 с.; Щукін В. В. О правовом положении евреев-земледельцев (колонистов) в Новороссийском крае (XIX - нач XX в.) // Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Ч. 1. М., 2004. С. 171-178; його ж. Про право поселення та проживання євреїв у м. Миколаєві (XIX - поч. XX ст.) // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 12. Одеса., 2001. С. 550-559 та інші праці.

³¹ Левченко Л. Євреї на терені Миколаївського військового губернаторства у XIX ст. // Запорожские еврейские чтения. Вып. 3. Запорожье: «ДИВО», 1999. С. 17-23; її ж. Левченко Л.Л. Політика Миколаївських і Севастопольських військових губернаторів щодо єврейського питання // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя, 2000. Вип. XII. С.5-13; її ж. Судьба евреев в Николаевско-Севастопольском военном губернаторстве // Материалы 8-ой ежегодной Международной междисциплинарной конференции по иудаике. М.: Международный центр научных работников и преподавателей иудаики в ВУЗах стран СНГ и Балтии «СЭФЕР», 2001. С. 39-54; її ж. Шнеер Самарович Людковський - краєзнавець, історик-архівіст, громадський діяч // Сборник документов и материалов «Еврейское население на Николаевщине». Государственный архив Николаевской области. Том 2. Николаев: Атолл, 2004. С. 32-39.

³² Павлюк А. М. Участь єврейського населення в економічному розвитку південноукраїнського регіону в XIX - на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії): дис. ... канд. іст. наук. Миколаїв, 2013. 280 с.

Яновських- Шнеерсонів та видатному релігійному діячу єврейського народу, лідеру Хабада Менахему-Мендлу Шнеерсону³³.

У Києві осередок вивчення іудаїки створився в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», у т. ч. у 2015-2020 рр. Українська асоціація юдаїки (президент Віталій Черноіваненко) започаткувала тут магістерську програму з юдаїки. Українська асоціація юдаїки та університет видавали щорічний рецензований журнал «Judaica Ukrainica». За 2012-2020 рр. вийшло дев'ять чисел журналу, на сторінках яких побачили світ статті з історії та культури, біографістики євреїв України та зарубіжжя³⁴.

У Чернігові єврейські студії розвивалися в рамках Міжнародного наукового семінару «Євреї Лівобережної України. Історія та культура», вперше проведеного у вересні 2000 р. Ідейним натхненником семінару багато років поспіль був Семен Бельман – голова правління Чернігівського обласного об'єднання єврейських общин і організацій, головний редактор газет «Тхия» («Возрождение») та «Еврейские вести», нині – віце-президент Всеукраїнської єврейської ради. У цій серії семінарів, останній з яких – XVI – відбувся 7 жовтня 2021 року, незмінними організаторами виступала Чернігівська обласна єврейська община, Благодійний єврейський фонд «Хасде Естер», Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського та Міжнародна громадська організація «Центр Джойнт». Доповіді учасників семінару з історії, історії, культури та біографістики єврейства Лівобережної України XVII-XXI ст. опубліковані в серії збірників «Євреї Лівобережної

³³ Levchenko L., Shchukin V. Our Fellow Countryman Rebbe Menachem Mendel Schneerson. Mykolaiv – New York, 2019. 156 p.

³⁴ Judaica Ukrainica. URL: <https://judaicaukrainica.ukma.edu.ua/content/volumes> (перегляд: 04.06.2023)

України. Історія та культура: матеріали Міжнародного наукового семінару» (2005, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020).

Станом на початок 1990-х років довідковий апарат архівів, сформований за радянських часів, вже не справлявся із інформаційними потребами користувачів. Причиною цього була його заполітизована сутність, за якої описуванню документів генеалогічного характеру увага не приділялася зовсім, а також переміщення архівних фондів і відсутність інформації про їх місце зберігання, втрати архівних документів за революційної доби, під час війни та через спрямовану на знищення пам'яті про минуле політику радянського уряду, недосконалість методики описування (заголовки справ часто не відповідали їх внутрішньому змісту, місця зберігання не були актуалізовані тощо).

Зважаючи на викладене, архівісти й історики насамперед звернули увагу на виявлення та описування історичних і генеалогічних джерел, що зберігалися в архівах України.

Наприкінці 2006 року світ побачив путівник по документах з історії і культури євреїв в архівах Києва³⁵. Путівник включав найбільш повне зведення даних, виявлених у 912 архівних фондах і колекціях 22 державних і галузевих архівів, науково-дослідних та академічних інститутів, бібліотек та музеїв Києва, що стосувалися різних сторін життєдіяльності єврейського населення та українсько-єврейських зв'язків у XVI-XX ст. Цим путівником було започатковано серію міжархівних довідникових видань, яку продовжив путівник архівами Волинської, Житомирської, Рівненської та Черкаської областей. Ця серія путівників була частиною міжнародного проекту «Документи з історії та культури євреїв в архівах Росії, України, Білорусі», у якому брали участь Центр архівних досліджень (з 1997 р. – Центр бібліїстики

³⁵ Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева: Путеводитель / Сост.: Е. И. Меламед, М. С. Куповецкий; Государственный комитет архивов Украины, Рос. гос. гуманитар. ун-т, Еврейская теологическая семинария. Киев: Дух і Літера, 2006. 752 с.

та юдаїки) Російського державного гуманітарного університету, Єврейська теологічна семінарія Нью-Йорку та Державний комітет архівів України (Київ). У передмові до путівника архівами Волинської, Житомирської, Рівненської та Черкаської областей його упорядник Юхим Меламед змалював історію єврейської спільноти в Україні від XII ст. до сьогодення, стан релігійних громад, роль видатних діячів, участь євреїв у конфліктах і війнах. Путівник архівами Волинської, Житомирської, Рівненської та Черкаської областей охопив 498 архівних фондів і колекцій 9 архівів і музеїв, що належали до доби Речі Посполитої, Російської імперії, Польської Республіки, СРСР та незалежної України. Описані документальні матеріали датовано кінцем XVIII ст. – початком XXI ст. Матеріали кожної області систематизовано за архівами і музеями, а всередині розділів – за історичними періодами. Опис кожного фонду містив назву та номер, загальну кількість справ та крайні дати документів, історичну (для особових фондів – біографічну) довідку, принцип систематизації, анотації тих виявлених джерел, що мали стосунок до єврейської історії чи культури³⁶. У 2014 р. друком вийшов ще один том путівника по Миколаївській, Одеській, Херсонській областях³⁷. До нього увійшли описові статті на 511 архівних фондів та колекцій з 12 архівів, бібліотек та музейних установ Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, що містять різноманітні за типами та змістом документи з історії та культури євреїв Російської імперії, Румунії, СРСР та України за період з другої половини XVIII до початку XXI ст.

У 2009 р. Державний комітет архівів України, Українських науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства розпочали видання

³⁶ Документи по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины. Путеводитель. Волынская, Житомирская, Ровенская, Черкасская области. Сост. Е. Меламед. Київ, 2009. 472 с.

³⁷ Документи по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины: Путеводитель / Сост. Е. Меламед. Київ: Стилос, 2014. [Т. 2]: Николаевская, Одесская, Херсонская области. 776 с.

серії архівних довідників «Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в архівах України. Міжархівний довідник», у підготовці яких взяли участь всі державні архіви України. У кожному томі інформація групувалася за впорядкованими за алфавітами державними архівами та відповідно до «Генеральної схеми класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України», тобто: християнство (у такій послідовності – православ'я, римо-католицизм, грекокатолицизм (уніатство), протестантизм, інші християнські течії); іслам; іудаїзм; інші релігії та вірування. Наведена в довіднику інформація має фондову, географічну, віросповідну, статистичну, хронологічну і мовну складові та відображена у відповідних розділах.

Позаяк в різних регіонах України, що колись входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій, а також Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Румунії, наявною була різна практика ведення метричних книг, яка крім усього змінювалася з плином часу, до довідника вміщено історико-архівні довідки щодо конкретних метричних книг, які відклалися в кожному з державних архівів України. До них включалися відомості про практику ведення метричних книг, історію їх передавання до архівів, загальні відомості про архівні фонди, у складі яких містяться метричні книги, їхні кількісні та хронологічні показники, наявність науково-довідкового апарату тощо. Інформація про конкретні архівні фонди подавалася у такому порядку: номер і назва фонду, хронологічні межі загальна кількість метричних книг у фонді та їхні хронологічні межі; перелік і характер стандартизованих відомостей, що наводилися в метричних книгах, населені пункти, мова, якою велися записи в книгах; перелік наявного науково-довідкового апарату до метричних книг або ж відмітка про відсутність такого апарату. Основна частина кожного тому є найбільшим за обсягом розділом, в якому, власне, й подається конкретна інформація про метричні книги. Вона згрупована за десятьма позиціями: назва державної адміністративно-територіальної

одиниці, в межах якої велася метрична книга; назва церковної адміністративної установи, в якій велася метрична книга; 3. назви храму (синагоги), в якому велася метрична книга та населеного пункту, де він знаходився; назви населених пунктів, мешканці яких були прихожанами цього храму; відомості про записи в метричній книзі про народження (їх хронологічні межі, номери фондів, описів, справ. Аналогічно подаються відомості про записи про шлюб, розлучення, смерть. До довідника включалися також відомості про наявність сповідних відомостей. Крім зазначеного, подано додаткову інформацію, що міститься в метричних книгах, у т. ч. про персональний склад парафіян. Науково-допоміжний апарат довідника складається з географічного покажчика, в якому наведено назви населених пунктів, з яких походили метричні книги. Складено також покажчик про сучасну адміністративно-територіальну підпорядкованість населених пунктів, приєднання їх до інших населених пунктів чи зняття з обліку. Через те, що низку населених пунктів було перейменовано і користувачі довідника можуть не знатися їхніх старих назв, по кожному регіону вміщено зворотні покажчики назв населених пунктів³⁸.

³⁸ Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник: Том 10, книга 3: Метричні книги у фондах Державного архіву Чернігівської області / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства; упоряд.: М. Горбатюк, С. Зворський, А. Титаренко. Київ, 2021. 99 с. (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники); Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник: Том 9, книга 2: Метричні книги у фондах Державного архіву Житомирської області / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства; упоряд.: М. Горбатюк (кер.), С. Зворський, А. Титаренко. Київ, 2018. 842 с. (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники); Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник: Том 8, книга 2: Метричні книги у фондах Державного архіву у Хмельницької області / Укрдержархів; Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: С. Зворський, В. Патик. К., 2013. 386 с.; Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 7: Метричні книги у фондах державних архівів Вінницької та Кіровоградської областей / , Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський. К., 2012. 580 с.; Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 6: Метричні книги у фондах державних архівів в Автономній Республіці Крим, Запорізької та Херсонської областей / Укрдержархів, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський. К., 2012. 680 с.; Зведений каталог метричних

Отже, за роки незалежності фактично була створена науково-довідкова база щодо джерел для генеалогічних досліджень в архівах України. Однак, самі джерела були все ще важкодоступні для дослідників. У зв'язку із цим, автор цієї дипломної роботи одним із перших в Україні власними силами розпочав проєкт «Єврейське містечко» із копіювання генеалогічних джерел єврейської тематики та розміщення їх в Інтернеті у вільному доступі³⁹.

Протягом наступних років відбулася значна лібералізація доступу до документів Національного архівного фонду. Архіви України почали цифрувати та викладати у вільний доступ не лише довідковий апарат, а й архівні фонди в повному обсязі, користувачі отримали можливість самостійно копіювати документи.

Важливий внесок в розробку архівних фондів генеалогічної тематики відіграв форум Єврейські корені <https://forum.j-roots.info> . Крім опрацювання справ та індексації, тут розроблена база даних контекстного пошуку за заголовками справ з описів архівних установ. До процесу опрацювання

книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 5, кн. 2: Метричні книги у фондах Державного архіву Харківської області / Укрдержархів, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський. К., 2012. 618 с.; Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 4: Метричні книги у фондах державних архівів Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Одеської та Полтавської областей / Укрдержархів, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський. К., 2012. 736 с.; Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довід. Т. 3: Метричні книги у фондах державних архівів Тернопільської, Черкаської, Чернівецької областей, міст Києва і Севастополя / Держкомархів України, УНДІАСД; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський, М. Ковтун. К., 2010. 720 с. (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники); Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 2: Метричні книги у фондах державних архівів Київської, Миколаївської, Рівненської, Сумської областей / Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: С. Л. Зворський, М. В. Ковтун. К., 2012. 876 с.; Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник: Том 1: Метричні книги у фондах державних архівів Волинської, Дніпропетровської, Закарпатської областей / Держкомархів України, Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: С. Л. Зворський, М. В. Ковтун. К., 2009. 810 с.

³⁹ Архів: Єврейське містечко. Проєкт Олександра Краковського. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:Єврейське_містечко

описів долучилися звичайні користувачі, які мали добру мотивацію та досвід роботи з генеалогічними джерелами.

Таким чином, за роки незалежності значно активізувалися історичні дослідження з юдаїки: опубліковано численні статті, монографії, захищені дисертації на різноманітні теми. В Україні відбуваються конференції з юдаїки, друком виходять наукові журнали. Водночас практичні потреби євреїв з України та зарубіжжя спонукали людей до пошуку єврейського коріння в українських архівах. Інтенсифікація наукового і практичного інтересу людей вказала науковцям і архівістам на потребу в описуванні архівних документів, створенні довідників історичної та генеалогічної тематики, у т. ч. єврейських. На цих засадах виникли проекти «Документи з історії та культури євреїв в архівах Росії, України, Білорусі» та «Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в архівах України. Міжархівний довідник». Однак, описування архівних документів у довідниках не задовольняло потреби людей, які очікували на відкритий доступ до архівів. Відтак, автор цієї дипломної роботи став одним із тих ентузіастів, які взяли на себе труд просувати оцифрування єврейських документів власними силами.

1.1.4. Зарубіжна історіографія

Зарубіжна історіографія представлена численними працями дослідників із різних країн світу. З відкриттям архівів у незалежній Україні дехто з них здійснив неймовірні зусилля щодо виявлення, описування та копіювання джерел в українських архівах. Одним з таких дослідників ентузіастів була Міріам Вайнер (Miriam Weiner). Майбутня дослідниця єврейської генеалогії народилася в Лос-Анджелесі (США) в 1942 р. В коледжі вона вивчала кримінальне право, а потім працювала помічником різних адвокатів в Каліфорнії. З 1986 р. по 1988 р. М. Вайнер працювала

виконавчим директором Американської асоціації євреїв, що пережили Голокост та їх нащадків (American Gathering of Jewish Holocaust Survivors and their Descendants). Наприкінці 1980-х років у фокусі досліджень М. Вайнер постала східна Європа, звідки походила велика частина євреїв, включно з її пращурами. 1990 року вона заснувала компанію Routes to Roots, яка займалась архівними дослідженнями по всьому світу. М. Вайнер організовувала тури до Польщі та після розпаду СРСР до України, Молдови, Білорусі та Литви. В 1994 р. М. Вайнер зареєструвала неприбуткову організацію з такою самою назвою. Під час своїх відвідувань українських архівів вона створила власний реєстр архівних документів з генеалогічною інформацією на євреїв. Пізніше на сайті своєї організації вона виклала ці індекси у вигляді бази даних по містах.

У 1999 р. М. Вайнер у кооперації з Державним комітетом архівів України та Національним архівом республіки Молдова видала книгу під назвою «Єврейське коріння в Україні та Молдові» («Jewish Roots in Ukraine and Moldova») ⁴⁰. Книга містить описи 1392 штетлів та близько 5000 посилань на архівні документи щодо єврейського населення штетлів.

Архівні фонди Центрального державного історичного архіву, м. Київ, Державного архіву Київської області та Державного архіву міста Києва перебували у фокусі уваги Вікторії Хітерер, професорки історії Міллерсвільського університету (США) ⁴¹. У 1996 р. ця дослідниця захистила

40

Weiner Miriam. Jewish Roots in Ukraine and Moldova: Pages from the Past and Archival Inventories (The Jewish Genealogy Series). Secaucus, NJ: Miriam Weiner Routes to Roots Foundation. 600 p.

⁴¹ Хітерер В. М. Обзор источников по еврейской истории Центрального государственного [исторического] архива Украины // Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: Тез. до наукової конф. 19-20 листопада 1992 р. / Ін-т нац. відносин і політології України, Запорізьк. держ. ун-т, Запорізьк. міське відділ, товариства "Україна - Ізраїль". Запоріжжя, 1992. С. 113-116; його ж. Обзор источников по еврейской истории Центрального государственного исторического архива Украины // История евреев в России: Проблемы источниковедения и историографии: Сб. науч. тр. / Петербур. еврейс. ун-т, Ин-т исслед. еврейс. диаспоры. СПб., 1993. С. 78-83. (Труды по иудаике. Сер. «История и историография». Вып.1); його ж. Джерела з історії українських євреїв у київських архівах // Українське єврейство: Підготовчі матеріали популярної енциклопедії:

дисертацію на тему «Документи з єврейської історії в київських архівах (XVI-XX вв.)»⁴², другий розділ якої представляє собою тематичний огляд документів з історії євреїв Польщі (XVI-XVII ст.) та Російської імперії (з кінця XVII ст. до революцій 1917 р.), а третій – тематичний огляд документів з історії євреїв України та Радянського Союзу (листопад 1917 р. – середина 1980-х рр.). В. Хітерер також приділила увагу вивченню архівної спадщини Гєбраїстичної історико-археографічної комісії ВУАН⁴³. У статті «Конфіскація єврейських документальних матеріалів і єврейської власності в Україні у 1919-1930 рр.» В. Хітерер висвітлила процес руйнації синагог по всій Україні, вилучення в них архівних документів, у т. ч. богослужбних і метричних книг. Ініціатором цієї акції вона називає євсекції, які просували гасло поєднання комунізму з Торою. Водночас із секуляризацією майна синагог в Україні закривалися єврейські громадські й наукові організації. Тоді ж зупинилася діяльність Товариства сприяння культурі серед євреїв Російської імперії та Єврейського історико-етнографічного товариства, архіви яких надійшли на зберігання до Київського центрального історичного архіву. Бібліотека Товариства сприяння культурі серед євреїв Російської імперії була передана на зберігання директору Інституту єврейської культури ВУАН Йосипу Лібербергу (1899-1937). 1929 р. з його ініціативи в Київському центральному історичному архіві була заснована єврейська секція. Саме вона мала стати джерельною базою для вивчення історії євреїв України. І навіть більше, на базі єврейської секції Й. Ліберберг намагався створити Центральний архів єврейських документів СРСР, куди планувалося

Вип. 3: Препринти ст. до т. Україноюдаїка. Українсько-єврейські взаємини. Київ, 1998. С. 30-40.

⁴² Хітерер В. М. Документи по єврейской истории в киевских архивах (XVI-XX вв.): Автореф. ...канд. ист. н. М., 1996. 27 с.

⁴³ Хітерер В. Єврейська історико-археографічна комісія Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. (Київ, 22-23 листопада 1993) / Асоц. Єврейс. організацій та общин України, Асоц. юдаїки - науково-дослідний центр. Київ, 1994. С. 176-182; його ж. Єврейська історико-археографічна комісія Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) // Євреї в Україні: Історія, культура, традиції / НАН України, Ін-т нац. відносин і політології. Київ, 1997. С. 90-100.

прийняти єврейські документи з теренів усього Радянського Союзу, навіть почали передавати архівні фонди єврейських діячів із Ленінграда. Згідно з вказівкою Центрального архівного управління УСРР державні архіви в регіонах збирали єврейські документи, якщо такі ще не були втрачені назавжди через масштабні макулатурні кампанії тих часів, й мали передавати їх до Києва. Однак, процес передавання-приймання великих документальних комплексів із регіонів утруднювався не лише відсутністю коштів і приміщення, підтримки влади, а й надто швидкою реалізацією задуманого і небажанням місцевих єврейських спільнот позбутися своїх документів. З місць до Києва надходили листи з проханням залишити документи, насамперед метричні книги, на зберіганні в місцевих архівах. Після реорганізації в 1932 р. Київського центрального історичного архіву в Київський обласний історичний архів при ньому також була заснована єврейська секція. Центральне архівне управління УСРР прийняло рішення про концентрацію в ній єврейських документів з усієї республіки. Однак, як зазначає В. Хітерер, цим планам не судилося виповнитися, позаяк до середини 1930-х рр. всі співробітники вже були репресовані⁴⁴. Це дослідження В. Хітерер підтверджує думку про те, що іноді єврейські метричні книги та інші документи можливо знайти в самому неочікуваному місці.

У контексті теми дослідження важливою також є праця ще одного американського дослідника - Стівена Ципперштейна. Він вивчав культурні трансформації євреїв, які переселилися до Одеси з Галичини., розглядав їх господарську і громадську діяльність⁴⁵.

Вадим Алцкан, директор проєктів відділу міжнародних архівних програм Національного музею пам'яті жертв Голокосту (Вашингтон, США), як

⁴⁴ Хітерер Виктория. Конфискация еврейских документальных материалов и еврейской собственности в Украине в 1919-1930 гг. URL: <https://archive.org.ua/archive/2007-08-13/www.judaica.kiev.ua/Conference/Conf2.htm> (перегляд: 04.06.2023)

⁴⁵ Ципперштейн С. Евреи Одессы. История культуры. 1794-1881. М.; Иерусалим: Гешарим, 1995. 207 с.

вчений, присвятився дослідженню матеріалів з єврейської історії в Державному архіві Вінницької області⁴⁶ та інших архівосховищах України. Однак, основна робота В. Алцкана полягає у виявленні та копіюванні документів з історії євреїв на теренах СРСР, насамперед за період Голокосту, та комплектуванні ними фондів Національного музею пам'яті жертв Голокосту у Вашингтоні. У своєму інтерв'ю з приводу створення концепції музею Голокосту в Бабиному Яру в Києві В. Алцкан зазначив: «Мені часто доводиться пояснювати нашим відвідувачам, чому, наприклад, у музеї мало інформації про Голокост в Україні, і взагалі про колишній Радянський Союз. Справа в тому, що коли створювалася наша постійна експозиція в середині та наприкінці 1980-х років [музей відкрито у 1993 р.], архіви та музеї колишнього СРСР були закриті для західних дослідників. Багато з того часу змінилося. За два з половиною десятиліття роботи у країнах колишнього СРСР ми зібрали багатомільйонний архів копій архівних документів, фотографій, документальних історичних кадрів, записів усної історії та експонатів. Ця робота активно та успішно продовжується, особливо в Україні, Литві, Молдові та інших країнах. У цьому, а також у роботі над історичними дослідженнями і полягає моя основна робота в музеї. Усім, що ми зібрали за ці роки, а також накопиченим досвідом роботи, наш музей охоче ділиться з колегами в усьому світі»⁴⁷.

Аналогічні обов'язки в Єрусалимі виконує Веніамін Лукін, голова східно-європейського відділу Центрального архіву історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль). У фокусі досліджень Веніаміна Лукіна не лише видатні діячі українського єврейства, містечки Західної України, де мешкали євреї, а й фонди державних архівів, у яких він виявляє документи з метою їх

⁴⁶ Алцкан В. Матеріали по истории евреев Подолии в фондах Государственного архива Винницкой области (конец XVIII - начало XX в.) // Вести. Еврейс. ун-та в Москве. 1996. № 3(13). С. 184-189.

⁴⁷ Вадим Алцкан, директор проектов, отдел международных архивных программ Национальный музей памяти жертв Холокоста в Вашингтоне. Інтерв'ю. URL: <https://supportyourart.com/conversations/about-memorial-museums/> (перегляд: 04.06.2023)

копіювання для поповнення зібрань Центрального архіву історії єврейського народу в Єрусалимі⁴⁸.

Архів Меморіального комплексу історії Голокосту Яд Вашем (Єрусалим, Ізраїль) також не позиціонує себе як збирача генеалогічної інформації, однак фактично, увічнюючи пам'ять людей і родин, загиблих від рук нацистів у роки Другою світової війни, Яд Вашем заповнює хронологічну прогалину в єврейських родоводах, виниклу через трагедію єврейського народу в роки війни. За час свого існування [з 1953 р.] Яд Вашем створив базу даних майже на 6 млн імен жертв Голокосту. У співробітництві з архівами європейських країн, у т. ч. України, Яд Вашем сформував архів із копій документів, мікрофільмованих або оцифрованих у цих архівах. Цей архів містить не лише копії документів, а й фотографії. Ба більше, Яд Вашем реалізував проекти усної історії, власними силами створював кіно-, відео- записи інтерв'ю жертв і свідків Голокосту. Інститут Меморіального комплексу розробляє методики евристичного пошуку інформації, а школа Яд Вашем запрошує й навчає істориків, архівістів, викладачів з усіх країн світу історії Голокосту, теорії та методології історії єврейства⁴⁹.

До опрацювання фондів єврейської генеалогії в архівах України також долучилися генеалогічні організації та товариства. Генеалогічне товариство Юта або як тепер воно себе називає FamilySearch International (штат Юта, США) з 1996 року мікрофільмувало генеалогічні документи в українських архівах без уваги до національності (у проєкті працювало близько 20 архівів) із метою їх удоступнення як членам Церкви Ісуса Христа Святих Останніх

⁴⁸ Лукин В., Соколова А., Хайсович Б. 100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель. СПб: Издатель А. Гершт, 1997. Вып. 2: Подолия. 2000. 704 с.; Lukin V., Peri A. Israeli Archives with Material on Russian Jewish History: The Central Archives for the History of the Jewish People // Jews in Eastern Europe. Jerusalem: The Hebrew University, Centre for Research and Documentation of East European Jewry. 1996, Spring. P. 65–66; Лукин В. “Если удостоюсь взойти на Землю Израиля...”. Созидатели архивной системы Израиля – Бенцион Динур и другие // Израиль: русские корни. Иерусалим, 2011. С. 425-430 та інші праці.

⁴⁹ Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center. URL: <https://www.yadvashem.org/> перегляд: 04.06.2023)

Днів, так і всій світовій громадськості. З 2004/2005 рр. в Україні розпочалася оцифровка архівних документів (на базі ЦДІАК України та Державного архіву Одеської області) силами цієї міжнародної корпорації. На якийсь час співробітництво було перервано й поновлено в 2021/2022 рр. (угоди про співробітництво підписали понад 10 архівів)⁵⁰. FamilySearch International регулярно проводить генеалогічну конференцію RootsTech, у рамках якої працює й єврейська секція. Ще однією з таких організацій стала JewishGen⁵¹, діяльність якої спрямована виключно на підтримку єврейської генеалогії. Ця асоціація різних регіональних єврейських генеалогічних спілок докладає зусиль у т. ч. й до методології генеалогічних досліджень. JewishGen співробітничав з FamilySearch International, створюючи індекси до цифрових копій документів. На її вебсайті у т. ч. викладено індекси відсканованих архівних справ з українських архівів. Значний внесок у поширення результатів генеалогічних досліджень єврейської тематики справляє науковий журнал «Avotaynu», на сторінках якого розміщено значну кількість публікацій з генеалогічних досліджень, проведених зарубіжними істориками й генеалогами-аматорами⁵². Опрацювання єврейських генеалогічних джерел з архівів України буде головною темою щорічної 43-ї всесвітньої міжнародної конференції Асоціації єврейських генеалогічних товариств, яка відбудеться в Лондоні влітку 2023 року, куди автора запросили головним доповідачем.

Таким чином, зарубіжні дослідники теж розпочали з описування єврейських документів в українських архівах (М. Вайнет та В. Хітерер). Оскільки це не вирішувало проблему зарубіжного єврейства у доступі до українських архівів, інституції пам'яті (Національний музей пам'яті жертв

⁵⁰ FamilySearch International. URL: <https://www.familysearch.org/en/> (перегляд: 04.06.2023)

⁵¹ JewishGen. The Global Home for Jewish Genealogy. URL: <https://www.jewishgen.org/JewishGen/Mission.html> (перегляд: 04.06.2023)

⁵² Avotaynu Online. URL: <https://avotaynuonline.com/category/northern-europe/ukraine-eastern-europe/>; Index to the First Twenty-four Volumes of AVOTAYNU. URL: <https://www.avotaynu.com/subindex/indexuk.htm>; Avotaynu. URL: <https://www.avotaynu.com/journal.htm> (перегляд: 04.06.2023)

Голокосту у Вашингтоні, Центральний архів історії єврейського народу, Меморіальний комплекс історії Голокосту Яд Вашем) та міжнародні генеалогічні організації (FamilySearch International, опосередковано JewishGen) долучилися спершу до мікрофільмування, а згодом до оцифрування та індексації єврейських документів в архівах України, започаткувавши низку угод і проєктів.

Висновки. Зважаючи на викладене та беручи до уваги запропоновану періодизацію досліджень джерел єврейської генеалогії доходимо таких висновків. В імперський період історики в основному досліджували загальне тло єврейського життя на теренах Російської імперії, у т. ч. в українських губерніях. Їх цікавили переселення євреїв з Речі Посполитої до України, розвиток єврейських общин, збереження євреями за несприятливої політики російського уряду національних традицій, культури та релігії. Вже за тих часів історики почали опрацьовувати архіви, виявляти в них документи з єврейської історії та публікувати їх в багатотомних серіях, окремих виданнях і журналах.

Радянська історіографія 1920-1930-х рр. переважно представлена дослідженнями з історії єврейського етносу на українських землях під Російською імперією. Тематика досліджень є різноплановою: від студіювання історії єврейських общин окремих регіонів до вивчення ролі євреїв в суспільно-політичних процесах. Вчені також збирали (І. Чериковер) та опрацьовували (Я. Израельсон та ін.) єврейські архіви (Гebraїстична історико-археографічна комісія).

За умови антисіоністської політики радянського уряду і переслідування євреїв як за періоду сталінських репресій, так і в 1950-1980-х рр., дослідження єврейської історії унеможливлювалися. Все ж виявлені поодинокі праці тих часів створюють загальне тло для сучасних генеалогічних досліджень, оскільки надають уявлення про умови життя євреїв та урядову політику щодо цієї категорії населення.

За роки незалежності України значно активізувалися історичні дослідження з юдаїки: друком вийшли численні статті, монографії, захищені дисертації на різноманітні теми. В Україні відбуваються конференції з юдаїки, публікуються збірки матеріалів. Водночас практичні потреби євреїв України та зарубіжжя спонукали людей до пошуку документів про своїх предків в українських архівах. Інтенсифікація наукового і практичного інтересу людей вказала науковцям і архівістам на потребу в описуванні архівних документів, створенні довідників історичної та генеалогічної тематики. Виникли проекти «Документи з історії та культури євреїв в архівах Росії, України, Білорусі» та «Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в архівах України. Міжархівний довідник». Оскільки описування архівних документів у довідниках не задовольняло потреби людей, які очікували на відкритий доступ до архівів, ентузіасти ініціювали перші проекти оцифрування єврейських документів власними силами.

Зарубіжні дослідники також долучилися до описування джерел єврейської історії та генеалогії в українських архівах (М. Вайнер та В. Хітерер). Оскільки це не вирішувало проблему зарубіжного єврейства у доступі до українських архівів, Національний музей пам'яті жертв Голокосту у Вашингтоні (США), Центральний архів історії єврейського народу та Меморіальний комплекс історії Голокосту Яд Вашем (Ізраїль), зарубіжні генеалогічні організації (FamilySearch International, опосередковано JewishGen) ініціювали спершу мікрофільмування, а затим оцифрування та індексацію документів в архівах України.

Таким чином, проаналізований доробок українських і зарубіжних учених, архівів, інших організацій з опрацювання та описування писемних джерел єврейської генеалогії відбиває її поступ в історичній ретроспективі й демонструє ясну перспективу подальших досліджень єврейських родоводів на підставі спроможної джерельної бази державних архівів України.

1.2. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

За роки реалізації проєкту «Єврейське містечко» автором цієї дипломної роботи опрацьовано документи в державних архівах Дніпропетровської, Волинської, Київської, Миколаївської, Івано-Франківської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей, Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, Державному архіві міста Києва. Однак, неможливо вмістити у чітко визначений обсяг кваліфікаційної дипломної роботи аналіз всіх опрацьованих фондів і документів. Тому для досягнення мети дипломного проєкту обрано фонди Державного архіву Київської області (фонди №№ 1, 2, 12, 128, 129, 280, 295, 348, 383, 384, 504, 823, 1248, 1253, 1260, 1270, 1292)⁵³, Державного архіву Житомирської області⁵⁴, Державного архіву міста Києва (фонд № 16) та Центрального державного історичного архіву, м. Київ (фонд № 1164). Більше того, оскільки тема дипломної роботи є джерелознавча, класифікація та аналіз архівних джерел подаються у відповідному розділі, а в цьому розділі наведено лише характеристики архівних фондів.

Фонд № 1 Державного архіву Київської області «Київське губернське правління, м. Київ» містить у собі 203885 справ за 1780-1919 рр. у 393 описах. Він насичений численними архівними справами із документами генеалогічного характеру щодо євреїв Київської губернії. У них є відомості про відкриття, розширення та перенесення єврейських кладовищ у сілах губернії, справи про розгляд скарг на посадових осіб київських поліцейських установ щодо їх бездіяльності під час єврейських погромів, про хрещених євреїв, різноманітні відомості про єврейські метричні книги, виселення

⁵³ Державний архів Київської області. Анотований реєстр описів. Т. 1: Фонди дорадянського періоду / Упоряд.: О. Беляя, Г. Бойко, А. Грищенко; Від. редактор: С. Каменева. Київ, 2014. 572 с.

⁵⁴ Державний архів Житомирської області: Путівник. Том 1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. 120 с.

євреїв, діяльність синагог та молитовних шкіл, надання дозволів на будівництво промислових підприємств євреями. У фонді зібрано документи про вибори рабинів і членів духовних правлінь молитовних шкіл, скарги євреїв на відмову у зарахуванні їх до ремісників, прибутково-видаткові книги єврейських духовних правлінь при молитовних школах та синагогах. Тут також можна знайти відомості про виправлення записів у метричних книгах рабинатів. Серед документів є клопотання євреїв про отримання дозволів на проживання у м. Києві та містечках губернії, відомості про відкриття єврейських молитовних шкіл. І, нарешті, саме у цьому фонді зберігаються справи про переселення в Америку євреїв-міщан, жителів Київської губернії, звіти про діяльність колонізаційної спілки євреїв.

Фонд № 2 Державного архіву Київської області «Канцелярія Київського цивільного губернатора, м. Київ» має 125051 справ за 1822-1917 рр. у 231 опису. У них зберігаються клопотання різних осіб про дозвіл на проживання євреїв у Російській імперії, відомості про селянські заворушення у повітах губернії, про придбання землі та оренду євреями нерухомого майна у селян. У фонді є справи зі скаргами та доносами різних осіб на протизаконну діяльність євреїв, клопотання про оренду землі та виселення євреїв, анонімні доноси різних осіб на незаконне проживання євреїв, про звинувачення євреїв у лихварстві та незаконній адвокатській діяльності, відомості про нагляд за постійним та тимчасовим перебуванням євреїв у м. Києві.

Фонд № 12 Державного архіву Київської області «Київське губернське з військової повинності присутствіє, м. Київ» містить 5726 справ за 1873-1917 рр. у 40 описах. У ньому є відомості про перепис євреїв за призовними дільницями губернії 1875 року, про осіб, яким дозволялося проходити військову службу в інших губерніях, про розшук євреїв, які ухилялися від військової повинності. У фонді також зберігаються скарги різних осіб на посадовців повітових з військової повинності присутствій на порушення при

прийнятті на військову службу, невірне складання призовних списків, клопотання родин новобранців про надання відстрочки призовникам від військової служби для продовження навчання за сімейними та майновими становищами.

Важливе значення для генеалогічних досліджень мають нотаріальні фонди. Для прикладу в цій дипломній роботі обрано зі складу фондів Державного архіву Київської області фонди № 128 «Нотаріус М. І. Дадико, містечко Богуслав Канівського повіту Київської губернії» (опис 1, 26 справ за 1880-1890 рр.), фонд № 129 «Нотаріус О. І. Муравйов, містечко Богуслав Канівського повіту Київської губернії (опис 1, 68 справ за 1890-1910 рр.) із актовими книгами та реєстрами нотаріальних дій.

Надзвичайно важливі документи з огляду на економічний стан єврейського населення містяться у фонді № 280 «Київська казенна палата, м. Київ» (83983 справи за 1775-1920 рр. у 219 описах). Так, у справах, внесених до опису № 2 (1632 справи за 1795-1873 рр.) містяться документи ревізького відділення (з основних та додаткових ревізій). Це - ревізькі казки різних станів населення повітів Київської губернії. До опису № 162 фонду № 280 включено 544 справи за 1782-1919 рр. господарської частини Київської казенної палати. З першого погляду, ці документи, здається, мають загальний характер або не містять взагалі відомостей про євреїв, але, насправді, у них зустрічається багато єврейських прізвищ. У документах є відомості про межування казенних і поміщицьких земель, зарахування казенних селян Київської губернії у Новоросійську та Астраханську губернії, містяться циркуляри Лісового департаменту про відведення ділянок лісу державним селянам, плани земель, які залишилися у володінні селян Миргородського повіту, листування з Сенатом, Київським губернським правлінням, повітовими казенними палатами про переселення казенних селян до інших губерній, про стягнення штрафів за самовільну вирубку лісу, допомогу голодуючим селянам у зв'язку з неврожаєм, продаж казенних маєтків тощо.

Документи насичені інформацією про населення Київської губернії, про пивоварні та винокурні заводи і сплату ними акцизних платежів, виробництво шовку та його продаж, про крадіжки, здійснювані селянами. Тут є документи про надання Київською казенною палатою коштів на утримання училищ та гімназій Київської губернії, списки померлих від холери по Звенигородському та Чигиринському повітах (1830–1831 рр.), клопотання різних осіб про надання дозволів на будівництво.

Опис № 164 фонду № 280 охоплює 4432 справи ревізького відділення (рекрутський стіл) за 1783-1911 рр. Тут є і укази Сенату, і накази Київського губернатора і Київської казенної палати про порядок проведення рекрутського набору, виключення з ревізьких казок кріпосних селян, яких взяли в рекрути. Серед документів є розпорядження Київської казенної палати щодо рекрутського набору, листування з Київським губернським правлінням, повітовими казначействами та іншими установами щодо відбування рекрутської повинності, про стягнення штрафів за переховування біглих рекрутів, зарахування різних осіб до купецьких, міщанських та селянських громад. У справах цього опису знаходимо відомості про стягнення рекрутського збору з селян, міщан та купців Київської губернії, про формування військових частин, асигнування коштів на проведення рекрутських наборів та утримання рекрутських присутствій. Тут є клопотання поміщиків про зарахування їхніх селян у рекрути, про перехід з одного податного стану до іншого, формулярні списки рекрутів, прийнятих Київським губернським та повітовими рекрутськими присутствіями.

Маємо у фонді № 280 ще один опис – № 174 – з 2430 справами ревізького відділення 1782-1919 роки. У ньому сконцентровано накази Київської казенної палати, Київського намісницького правління про станову належність різних осіб, доповідні записки та рапорти повітових казначейств, земських судів, міських магістратів про зарахування селян від одних власників до інших, про сплату ними державних податків, ревізькі казки

різних станів населення Київської губернії. Також у фонді знаходимо листування з волосними правліннями, повітовими казначействами, Київським губернським правлінням про стягнення податків, запис різних осіб у ревізьких казках, зарахування казенних селян та представників інших соціальних груп казенного відомства до стану міщан та купців без обкладання їх податком у подвійному розмірі, перечислення різних осіб до інших громад, про кількість державних селян, купців, міщан тощо в Київській губернії. У справах вказаного опису є ревізький реєстр Київського повітового казначейства з відомостями про зміни у кількісному складі податних станів та сплату грошових зборів, списки міщан, селян, інвалідів та хворих на невиліковні хвороби по губернії.

Зважаючи на характеристику справ опису № 174 фонду № 280, у цьому фонді не повинні зустрічатися документи про євреїв. Однак, це не так. Наприклад, із назви справи № 1561 «Справа про виключення міщан по Звенигородському повіту, перечислених до Херсонської губернії» не очікується зустріти в ній документи про євреїв. Натомість у справі містяться документи про міщанина Зусю Подольського, Хайма Бродецького та Янкеля Забарського, Шапсу Подольського, Вольку Гулька, Лейзера Шварцбрама та інших євреїв⁵⁵.

Нарешті згадаємо неймовірно насичений найнеочікуванішими справами опис 174-додатковий із фонду № 280 на 398 справ за 1782-1918 рр., також по ревізькому відділенню. Він охоплює справи про зарахування та виключення різних осіб з міщанського, купецького, селянського та інших станів, клопотання різних осіб про виправлення прізвищ та імен у ревізьких казках, про зарахування з одного податного стану до іншого, про звільнення від сплати подушного податку. Тут виявлено список землевласників Київського повіту.

⁵⁵ Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. 280. Оп. 174. Спр. 1561. Арк. 1-30.

Вагоме значення мають документи фонду № 295 «Київське повітове казначейство, м. Київ» - за описом № 1, 90 справ за 1782-1917 рр. До фонду включено накази, розпорядження, рішення Київської казенної палати про розклад та надходження податків, ревізькі казки селян за 1821, 1832, 1850, 1854, 1857–1859, 1862–1865 роки по Київському повіту, відомості про стан фінансування будинків для присутственних місць та тюремних закладів у Київській губернії, про сплату мита, стягнення викупних платежів з селян за земельні ділянки. У справах фонду містяться посвідчення чиновників, свідоцтва міщан та купців на право отримання паспортів кріпосних селян, на право виїзду в місто на тимчасові роботи, формулярні списки чиновників Київського повітового казначейства, списки призовників, селян та євреїв по Потіївській та Ставищанській волостях селища Валки і Ольшанка.

Фонд № 348 «Київське відділення спілки поширення освіти серед євреїв у Росії, м. Київ» (2 описи на 167 справ за 1903-1918 рр.) містить документи спеціалізованої єврейської інституції, серед яких є Статут комітету спілки та протоколи засідань комітету відділення, шкільної комісії (опис 1 на 131 справу за 1903-1918 роки). Опис 2 фонду № 348 включає 36 справ за 1904-1908 роки із протоколами загальних зборів та засідань комітету Київського відділення спілки, комісії з питань народної освіти.

Постанови, рішення Київського повітового рекрутського присутствія про підготовку рекрутських наборів, циркуляри Міністерства внутрішніх справ про розподіл рекрутів у військових частинах, журнали засідань Київського повітового рекрутського присутствія, листування з Київським гарнізонним батальйоном, комісіями військового суду про надання відомостей про рекрутів, відомості про кількість осіб, прийнятих у рекрути, про надання поміщиками і громадами списків осіб, відданих ними в рекрути, посімейні та формулярні списки рекрутів зберігаються у фонді № 383 «Київське повітове рекрутське присутствіє, м. Київ» (опис 1 на 245 справ за 1804-1879 рр.).

Фонд № 384 «Київська губернська комісія першого загального перепису населення у 1897 р., м. Київ» містить аркуші перепису населення по Київських повітах (16 описів на 3374 справ за 1895-1897 рр.).

Цікавими для дослідження є документи фонду № 504 «Київське губернське про прибутковий податок присутствіє, м. Київ» (40255 справ за 1869-1919 рр. у 35 описах). У фонді містяться особові списки платників податку з нерухомого майна по м. Києву, справи платників прибуткового податку, циркуляри Казенної палати про стягнення податків з нерухомого майна, сплату промислового податку підприємствами, протоколи про порушення з боку осіб, які утримували торговельні підприємства без промислових свідоцтв. Серед документів фонду зберігаються звіти податкового інспектора Київської губернії, журнали перевірок торговельних та промислових підприємств, листування з казенною палатою, волосними земськими управами та різними посадовцями про оподаткування, розподіл та стягнення додаткових зборів з торговельних та промислових підприємств, обкладання податками власників нерухомого майна, видавання промислових свідоцтв, призначення на посади податкових інспекторів.

У Державному архіві Київської області зберігаються різноманітні фонди по населених пунктах із цінними з точки зору генеалогії документами. Так, у фонді № 823 «Ківшоватська міщанська управа, містечко Ківшовате Таращанського повіту Київської губернії» зберігаються окладні книги податку з нерухомості та податні зошити міщанської громади (8 справ за 1910-1912 рр. в 1 описі).

У фонді № 1248 «Таращанський міський магістрат, місто Тараща Таращанського повіту Київської губернії» (777 справ за 1802-1860 рр. у 1 описі) зберігаються укази Сенату про рекрутській набір у 1806 р., накази Київського губернського правління про вибори до магістрату та міської думи, ревізькі казки, посімейні списки євреїв. У фонд № 1253 «Васильківське повітове поліцейське управління, м. Васильків Васильківського повіту

Київської губернії» (5 справ за 1866-1901 рр. в 1 описі) зберігаються метричні книги із записами про смерть, списки євреїв, які мешкали у Васильківському повіті за 1882 р.

Значущими для генеалогічних досліджень є справи поліцейських установ. Так, у фонді № 1260 «Київське повітове поліцейське управління, м. Київ» (1944 справи за 1859-1912 рр. у 4 описах) до опису 1 (15 справ за 1863-1905 рр.) включені метричні книги про народження шлюб та смерть, книга реєстрації видачі витягів з метричних книг, посімейні списки євреїв, які селилися в Київському повіті до та після 1882 року. До фонду № 1270 «Пристав 1-го стану Васильківського повіту Київської губернії, м. Васильків Васильківського повіту Київської губернії» (3 справи за 1882-1896 рр. у 1 описі) містяться реєстр планів садиб жителів містечка Біла Церква, списки євреїв, які поселилися у селах повіту після прийняття закону від 03 травня 1882 р. У фонді № 1292 «Сквирська повітова поліція, місто Сквир Сквирського повіту Київської губернії» (10 справ за 1861-1898 рр. у 1 описі) наявні слідчі справи за кримінальними та цивільними злочинами, відомості про економічний стан повіту, кількість населення, метричні книги про народження, книги реєстрації видачі витягів з метричних книг, посімейні списки євреїв, які мешкали в Сквирському повіті до та після 1882 року.

Серед документів, що зберігаються у Державному архіві міста Києва, варто насамперед звернути увагу на фонд № 16 «Київський університет Святого Володимира (72007 справ за 1834-1920 рр.). До опису № 464 цього фонду включені особові справи студентів (12473 справ за 1834-1920 рр.).

У Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, зберігається фонд № 1164 «Київський рабинат, м. Київ» (640 справ за 1845-1920 рр.). В описі 1 сконцентровано 183 справи за 1863-1920 рр. – метричні книги громади м. Києва. До опису 2 включені 457 справ за 1845–1917 рр. – метричні книги громад містечок Бишів (1854–1901 рр.), Бородянка (1875–1917 рр.), Гостомель (1845, 1855–1862, 1885–1915 рр.), Димер (1856, 1857,

1859, 1875–1917 рр.), Ігнатівка (1854–1875, 1877, 1882 рр.), Кагарлик (1869–1906 рр.), Макарів (1854–1916 рр.), Мотижин (1854–1874 рр.), Обухів (1869–1874 рр.), Ржищів (1852–1886, 1903–1917 рр.), Трипілля (1867–1875 рр.), Ясногородка про народження (1877, 1882, 1885, 1888, 1889 рр.), про смерть (1889, 1900 рр.).

Державний архів Житомирської області в цьому дослідженні представлений фондом № 67 «Волинське губернське правління м. Житомир, Волинської губернії» 4356 справ за 1796-1919 рр. у 8 описах із указами Сенату та губернського правління, протоколами засідань правління, відомостями про стан населених пунктів Волинської губернії, колекцією метричних книг євреїв Волинської губернії. В описі 3 цього фонду міститься 688 справ за 1844-1921 рр. Це – рабинатні метричні книги про народження, одруження, розлучення, смерть по м. Житомир та Житомирському повіту. Ще два фонди цього ж архіву містять цікаві документи з точки зору генеалогічних досліджень. Це – фонд № 527 «Радомисьльське повітове казначейство, місто Радомисьль, Київської губернії 27 справ за 1795-1919 рр. у трьох описах), у третьому описі з яких сконцентровано 21 справу 1795-1834 рр. із ревізькими казками євреїв та християн Радомисьльського та інших повітів. Місто Радомисьль мало свій магістрат, фонд якого – № 715 – «Радомисьльський городовий магістрат, місто Радомисьль, Київської губернії (684 справи за 1796-1868 рр. у 6 описах) містить за описом третім дотичні дослідженню укази Київського губернського правління, Радомисьльського міського магістрату, справи про стягнення недоїмок з купецтва, про збір подушних податків, про вибори до членів магістрату, циркуляри військового губернатора (174 справ за 1798-1860 рр.).

Висновки. Здійснений огляд джерельної бази показує її масштабність, спроможність різноманітних архівних документів, а не лише метричних книг, стати джерелом генеалогічного дослідження. Важливим є висновок про те, що навіть за умови того, що назва архівної справи може не відображати

перспективу наявності в ній документів або окремих відомостей про євреїв, таку справу все рівно слід перевіряти.

1.3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Вступі вже зазначено, що методологічними засадами цієї дипломної роботи стали принципи історизму, об'єктивності та всебічності пізнання, за допомогою яких вдалося зрозуміти документоутворення в Російській імперії, визначити дотичні обраній темі джерела, охарактеризувати та систематизувати їх. Реалізувати зазначені принципи можливо лише застосувавши комплекс загальнонаукових (історичний і логічний) та спеціально-історичних (історико-порівняльний, ретроспективний) методів.

З огляду на специфіку дослідження важливим було застосувати методи архівної евристики та джерелознавства, які дозволили результативно виявляти, відбирати архівні джерелі, всебічно й критично їх аналізувати, визначати достовірність відомостей, що в них містяться, інформаційну цінність джерела, перспективи використання.

Наталія Христова у статті «Генеалогічна евристика: алгоритм та джерела» визначила поняття «генеалогічна евристика» у широкому розумінні як мистецтво пошуку генеалогічної інформації⁵⁶.

У статті «Архівна евристика: практичні аспекти» процес пошуку інформації в архівах Н. Христова розподіляє на чотири етапи, а саме:

1) опрацювання опублікованих джерел та укладання вичерпної бібліографії за темою. Вихідними посібниками для цього етапу можуть бути бібліографічні, довідково-енциклопедичні видання, архівні довідники, за якими доцільно укласти список архівів, фондів, де може бути наявна інформація за темою;

⁵⁶ Христова Н. Генеалогічна евристика: алгоритм та джерела // Архіви України. 2011. № 1. С. 231-238.

2) виявлення за обліковими даними та довідниками конкретного архіву фондів, документи яких можуть містити джерела потрібної інформації, перегляд описів цих фондів, визначення за описами справ для поаркушного перегляду;

3) реалізація пошуку первинної документної інформації шляхом переглядання та прочитання архівних документів;

4) оформлення результатів пошуку.

Отже, користуючись цим алгоритмом, який вже став загальноприйнятим, у разі виявлення необхідної інформації в документах архіву, автор дипломного проекту розпочинав її копіювання власними технічними засобами або замовляв виготовлення копії архіву⁵⁷.

Методиці генеалогічного пошуку на сьогодні вже приділено достатньо уваги вченими. Так, Надія Бачинська виділяє п'ять етапів генеалогічного пошуку джерел, а саме:

I. доархівний етап – фіксація відомої інформації про особу, аналіз усних та речових свідчень, звернення до словників, довідників, бібліографій, календарів, пам'ятних книг, що допомагають визначити коло пошуку;

II. пошук архівів за територіальною ознакою та хронологічною специфікою дослідження конкретної особи, сім'ї чи роду;

III. визначення конкретних установ, які могли здійснювати реєстрацію, вести метричні та інші записи; зіставлення колишнього адміністративно-територіального поділу з теперішнім та виявлення архівних фондів, які можуть мати документи з необхідною генеалогічною інформацією.

IV. власне пошук генеалогічної інформації в архівах, серед усіх документів, які можуть бути ймовірними джерелами генеалогічної інформації, насамперед, метричних книг та сповідальних відомостей;

⁵⁷ Хрестова Н. Архівна евристика: практичні аспекти // Архіви України. 2010. № 5. С. 281-286.

V. оформлення результатів генеалогічного пошуку: фіксація інформації у вигляді генеалогічної таблиці, генеалогічного дерева чи поколінного розпису.

Н. Бачинська поділяє генеалогічні джерела архівів України на дві великі групи:

1) генеалогічні ресурси, до яких належать, насамперед, родоводи у будь-якому вигляді (родовідне дерево, родовідна таблиця, родовідний (чи поколінний) розпис тощо), що зберігаються переважно поміж документів дворянської генеалогії;

2) джерела, які безпосередньо використовуються для укладання родоводу, до яких належать всі інші види джерел, що містять в собі важливу інформацію про особу, її життя та оточення (документи державних і громадських установ, що мають масовий характер і визначають родинні зв'язки між людьми, метричні книги, документи переписів населення та ін.)

58.

Н. Христова значно глибше класифікує джерела, виокремлюючи серед них: метричні книги, документи ревізій та інші документи казенних палат, переписні книги та листи, посімейні списки, призовні списки, формулярні (послужні) списки. Більше того, вчена намагається визначити коло джерел окремо для дворянської, козацької, селянської та міщанської генеалогії. Щодо двох останніх, джерела яких є більш дотичними до єврейських досліджень, Н. Христова звертає увагу на інвентарі маєтків, журнали генеральної перевірки ремісничих і промислових підприємств та особливих промислів, списки платників квартирного податку, документи губернських і повітових комісій по виборах до Державної Думи, справи про видавання закордонних паспортів⁵⁹.

⁵⁸ Бачинська Н. А., Артеменкова О. М. Особливості практичного використання архівних документів у процесі проведення генеалогічних досліджень в Україні // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 4. С. 48-54.

⁵⁹ Христова Н. Генеалогічна евристика: алгоритм та джерела // Архіви України. 2011. № 1. С. 231-238.

Наталія Лобко наголошує на необхідності формування під час генеалогічного дослідження так званого генеалогічного досьє, яке, на думку дослідниці, має складатися з документів про:

а) громадянський стан (свідоцтва про народження, смерть, усиновлення тощо);

б) сімейний стан (контракти та інші свідоцтва про шлюб, вінчання, розлучення та ін.);

в) національність (справжня та набута, документи про еміграцію);

г) зовнішній опис та стан здоров'я (фотокартки, портрети, медичні картки, свідоцтва про хвороби, причини смерті);

ґ) характер та інтелект (зразки почерку за різні роки для графологічного аналізу, спогади та свідчення сучасників);

д) віросповідання (акти про хрещення, документи, що свідчать про релігійність чи, навпаки, про атеїзм родини);

е) політичні переконання (документи чи спогади про справжні переконання, політичне кредо в різні періоди життя);

є) освіта (диплом, учнівські табелі тощо);

ж) посада та соціальне становище (накази про призначення на посаду, просування по службі, документи про відставку, документи про діяльність та захоплення літературою, мистецтвом тощо);

з) фінансовий стан (банківські документи, документи на маєтності, боргові квитанції та ін.)⁶⁰.

Більш високого рівня класифікацію джерел подає у своїй праці Юрій Легун, а саме серед писемних джерел, які автор вважає основними, він виокремлює джерела: державно-адміністративні, господарсько-фінансові, судово-поліцейські, військові, освітні, медично-санітарні та органів місцевого самоврядування. До джерел церковного походження він відносить:

⁶⁰ Лобко Наталія. Теоретичні та практичні питання реконструкції родоводів українців // Спеціальні історичні дисципліни. 2012. Вип. 20. С. 132-146.

метричні книги, похідні від них документи (метричні виписки, метричні свідоцтва), клірові відомості, рішення духовного суду (або протокол) про розірвання шлюбу, заяви («прошение», *рос.*), метричні свідоцтва про шлюб та про народження дітей, слідчі матеріали (свідчення, рапорти), які містяться в справах про розлучення, поминальники в церквах і монастирях ⁶¹.

Як бачимо, представлені класифікації джерел не враховують специфічні джерела з єврейської генеалогії. Описання єврейських джерел з урахуванням специфіки євреїв-іноземців можна віднайти в кандидатській дисертації Юлії Прокоп, яка виокремлює такі їх види:

- матеріали комісій із прав іноземних євреїв,
- документи про прийняття російського підданства й зарахування у податні стани, листування чиновників щодо євреїв-іноземців),
- документи про оголошення купецьких капіталів,
- відомості про підряди та постачання,
- матеріали перевірок правильності ведення торгівлі, оподаткування та списки торговців,
- відомості про розподілення євреїв на розряди,
- документи обліку євреїв,
- паспорти, білети і свідоцтва,
- метричні книги, ревізькі реєстри та документи подібної структури,
- матеріали розслідування правопорушень, вироки єврейських громад,
- виборчі документи,
- матеріали з освіти, зокрема документи навчальних закладів,
- матеріали синагог і молитовних будинків,
- відомості про пожертвування,
- документи про надання статусу почесного громадянина,

⁶¹ Легун Ю. Класифікація джерел генеалогічного характеру селянських родин Правобережної України // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. - 2005. № 12. С. 249-270.

- акти про купівлю-продаж нерухомого майна та виділення земельних ділянок,

- звітні матеріали та статистичні матеріали⁶².

Оскільки значна кількість євреїв належала до купецького стану, інтерес представляє огляд архівних фондів за темою «Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку XX ст.», здійснений Ларисою Левченко⁶³. За цим оглядом вчена виокремлює групи фондів в південних архівах України, у яких міститься інформація про купців, у т. ч. єврейського походження:

- фонди державних установ, в яких не тільки відображена найбільша кількість фактів, відомостей, а й які містять документи, що безпосередньо висвітлюють проведення в життя політики царського уряду Російської імперії стосовно купецтва та підприємництва у XIX ст. (наприклад, фонд Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, № 1 *Держархів Одеської обл.*);

- фонди губернаторів та градоначальників, які безпосередньо здійснювали контроль за політичним та економічним життям підлеглих територій (наприклад, фонд Канцелярії Херсонського губернатора, № 1 *Держархів Херсонської обл.*);

- фонди управлінь менших адміністративно-територіальних одиниць, в складі яких зберігаються направлені на місця укази Сенату, циркуляри Міністерства фінансів і Департаменту зовнішньої торгівлі, Міністерства внутрішніх справ і Департаменту поліції, звіти та доповідні записки підлеглих градоначальникам і губернаторам установ та посадових осіб (наприклад, фонд Одеського градоначальника (№ 2 *Держархів Одеської*

⁶² Прокоп Ю. Євреї-іноземці на Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти. Дисертація на здобуття наук. Ступеню канд. іст. наук. Одеса, 2017. С. 24-25.

⁶³ Левченко Л. Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку XX ст.: огляд фондів за темою дослідження // Наукові праці. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Миколаївська філія. Т. 62. Випуск 49. Миколаїв, 2006. С. 119-127.

обл.), який відав міською поліцією, наглядав за видаванням закордонних паспортів і видами на проживання, контролював діяльність карантинних та митних установ, органів міського самоврядування (магістрату, думи, міської управи), портового управління, будівельного комітету, комерційного суду, статистичного комітету тощо. Ще одним прикладом такого фонду є фонд Канцелярії Миколаївського військового губернатора (№ 230 *Держархів Миколаївської обл.*), в якому знаходимо послужні списки купців, представлених до державних нагород, купців – членів органів місцевого самоврядування, прохання різних видів, скарги, документи про укладання контрактів з морським відомством, відомості про відкриття торгових закладів, ярмарок, оголошення купецьких капіталів, справи про стягнення податків і недоїмок, реалізацію майна за борги, оренду різних промислових закладів, магазинів, складів, ставків тощо);

- фонди органів місцевого і станового самоврядування. В них є відомості про зарахування до станів купців і міщан, про участь представників цих станів у міському самоврядуванні, у будівництві й утриманні лікарень, шкіл, бібліотек, музеїв, соборів тощо. У фондах міських дум є документи про відкриття торгових закладів, ринків, нагляд за їх роботою, про видачу посвідчень на право займатися торгівлею, про стягнення гільдійських повинностей з купців, договори на оренду земельних ділянок і міського нерухомого майна купцями і підприємцями, матеріали переписів населення. Тут же сконцентровано багато книг про розподіл державних, міських і торгових податків, коробочних, свічкових зборів, позовних справ міського управління проти торгово-промислових підприємств і приватних осіб, які порушили правила торгівлі або укладені з партнерами угоди (наприклад, фонд Катеринославської міської думи, № 469 *Держархів Дніпропетровської обл.*). До цієї ж категорії фондів Л. Левченко відносить фонди губернських та міських магістратів, міських спрощених громадських управлінь, міських

ратуш (фонд Одеського міського магістрату, № 17 *Держархів Одеської обл.*)⁶⁴;

- фонди поліцейських установ, одним із основних завдань яких був збір відомостей про промислові та торговельні підприємства, купців та ремісників, зовнішню та внутрішню торгівлю, купецькі капітали. До цих фондів іноді включені документи про переписи населення та генеральні перевірки торговельних закладів, про зарахування до купецького стану, відкриття і товарообіг ярмарок (наприклад, фонд Миколаївської міської поліції, № 231 *Держархів Миколаївської обл.*);

- документи фондів судових установ. Іноді для купецького стану засновувались окремі судові установи, як от: Одеський комерційний суд (№ 18 *Держархів Одеської обл.*), який видав розглядом торгових угод, справами по опіці, торговій неспроможності, вексельним позовам, видавав оціночні свідоцтва, реєстрував торговельні заклади та збирав комерційні мита.;

- документів нотаріусів та нотаріальних контор, які були запроваджені в Російській імперії з 1869 року (ці фонди зберігаються майже у всіх державних архівах областей). Справи нотаріальних фондів містять документи різних категорій населення, але серед них, стверджує Л. Левченко, найбільша кількість актів, укладених купцями (або купці виступали як свідки), які більше, ніж представники інших станів, прагнули юридично оформити свої права. У складі фондів – актові книги нотаріусів, реєстри актових книг та окремі документи приватних осіб. Актіві книги містять повні тексти купчих, дарчих, заставних, духовних заповітів, актів про розподіл майна між спадкоємцями. Вони мають великий ступінь довіри: будь-який нотаріус перш ніж затвердити угоду, заповіт або інший акт здійснював перевірку прав особи як за представленими нею документами, так і за показаннями свідків, навіть

⁶⁴ Левченко Л. Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку XX ст.: огляд фондів за темою дослідження // Наукові праці. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Миколаївська філія. Т. 62. Випуск 49. Миколаїв, 2006. С. 119-127.

здійснювалися медичні огляди осіб на предмет їх спроможності вчинити відповідні юридичні дії. Дослідження духовних заповітів надає можливість встановити місце проживання, ступінь родинного зв'язку, станову належність, місце служби, сімейний і майновий стан (володіння землею, нерухомістю, комерцією, акціями, магазинами, промисловими підприємствами тощо) особи, яка здійснювала заповіт та аналогічні відомості про спадкоємця чи спадкоємців;

- документи банківських, кредитних, митних, податкових, акцизних установ, кредитних та ощадно-позичкових товариств містять відомості про дійсний фінансовий стан купецтва, кількість і розмір капіталів (наприклад, фонд Земського банку Херсонської губернії (№ 249 *Держархів Одеської обл.*), відкритого в Одесі у 1864 р. Банк видавав короткострокові і довгострокові позики під заставу земельної власності);

- фонди комерційних учбових закладів, які закінчила більшість представників купецьких родин (наприклад, фонд Одеського міського комерційного училища, № 58 *Держархів Одеської обл.*). У цих фондах збереглися протоколи засідань педагогічних комітетів та батьківських зборів, матеріали про здійснення позашкільного нагляду за поведінкою учнів, про перевірки «політичної благонадійності» вчителів та учнів, успішність, свідоцтва про закінчення училищ, документи товариств допомоги бідним учням тощо. Цей комплекс документів важливий як для дослідження інтелектуального, освітянського рівня купецтва, так і для біографічних досліджень окремих представників купецьких родин, у т. ч. єврейських;

- особові фонди видатних представників купецтва⁶⁵.

У джерелознавчій критиці джерел, на думку автора, кращими є підходи аналітичної та синтетичної критики, виробляти які першим став С. Биковський. Учений запропонував схему аналітичної (формальної і

⁶⁵ Левченко Л. Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку XX ст.: огляд фондів за темою дослідження // Наукові праці. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Миколаївська філія. Т. 62. Випуск 49. Миколаїв, 2006. С. 119-127.

текстуальної) та синтетичної критики. За допомогою формальної аналітичної критики він встановлював або перевіряв обставини виникнення документа, його справжність тощо. За допомогою текстуальної аналітичної критики С. Биковський досліджував текст, зміст джерела, стиль, редагування, формуляр тощо. Завдання синтетичної критики С. Биковський уважав зіставлення фактів, про які йдеться в досліджуваному джерелі, з подібними фактами з інших різних джерел⁶⁶.

Автор дотримується поглядів Олени Богдашиної, яка вбачає в джерелознавчій критиці два етапи, а саме:

1) «аналітична критика» - вирішення таких дослідницьких завдань, як от: виявлення та попередній відбір джерел, групування та класифікація; вибір методів та прийомів вивчення; текстологічна критика; з'ясування авторства, місця, часу, обставин та мети створення джерела; оцінка його автентичності, повноти та достовірності викладених у джерелі фактів. Для рукописних джерел значення має вивчення зовнішніх ознак: паперу, водяних знаків, гербових марок, печаток, маргіналій тощо;

2) «джерелознавчий синтез» - виявлення зв'язків джерела з іншими джерелами, зіставлення джерел за ступенем їх достовірності та повноти, створення комплексу джерел, що дають змогу дослідити ті чи інші історичні події; встановлення всієї суми наявних наукових фактів, які стосуються теми дослідження, визначення фактів, яких бракує для повноти картини⁶⁷.

Висновки. Отже, крім загальнонаукових принципів і методів, для обраної теми дослідження важливими є архівна евристика та джерелознавча критика. В українській науці вироблено чіткий підхід щодо етапів евристичного пошуку джерел на рівні мережі архівних установ, архіву,

⁶⁶ Богдашина О.М. Критика історичних джерел в українській історіографії // Енциклопедія історії України: Т. 5 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2008.

URL: <http://www.history.org.ua/?>

termin=Kritika_Istorichnih_Dzherel_v_Ukrainskiy_Istoriografii (перегляд: 04.06.2023)

⁶⁷ Богдашина О.М. *Вказ. праця*.

фонду, опису та справи. Він же може бути застосований до пошуку генеалогічних джерел із додаванням до нього етапу передархівного пошуку. Вченими вже надано класифікації генеалогічних джерел, однак комплексної і системної класифікації джерел єврейської генеалогії ще не запропоновано. Натомість джерелознавство напрацювало методи аналітичної критики та джерелознавчого синтезу, які вже стали класичними й з успіхом можуть бути застосовані у т. ч. в дослідженні джерел єврейської генеалогії.

РОЗДІЛ II.

ЄВРЕЇ В УКРАЇНІ В 1795-1917 РОКАХ

Хоча сама по собі історія євреїв в Україні в 1795-1917 роках не є

предметом дослідження, автор вважає за потрібне включити загальний опис історії євреїв цього періоду для розуміння історичного тла утворення документів генеалогічного характеру. Очевидно, що без знання принаймні найбільш важливих подій цього періоду, дослідник навряд чи зможе зрозуміти чому саме такі документи створювались, чому в них записана саме ця інформація. Адже архівні джерела по суті є відтворенням подій, що відбувались з населенням.

Перш за все, слід зазначити, що євреї проживали на українських теренах віддавна, були майже автохтонним населенням. Через брак давніх джерел важко достеменно встановити дату переселення перших євреїв на територію сучасної України. Втім, такі документальні підтвердження, хоча й опосередковані, існують. Так, станом на дату написання цієї роботи, загально визнаною найдавнішою знайденою письмовою згадкою про Київ є так званий «Київський лист» - рекомендаційний лист, виданий Мар Якову Бен Хануці хозарською юдейською громадою Києва. Цей рукопис за номером T-S (glass) 12.122. зберігається в бібліотеці Кембриджського університету. Він був виявлений серед колекції давньоєврейських рукописів Каїрської Генізи у синагозі Бен-Езра професором університету Чикаго Норманом Голбом у 1962 р. Вважається, що цей лист датується X ст. Загально відомо, що в місті-фортеці Києві за часів Давньої Русі існували «жидівська ворота». Разом з тим, очевидним є величезний часовий проміжок часу між X ст. та 1795 роком.

Офіційна історіографія прямо пов'язує появу великої кількості євреїв в Речі Посполитій з польським королем Казимиром III Великим (1310-1370). Вважається, що Польське королівство від самого початку свого існування було однією з найтолерантніших держав Європи. Сюди переходили вигнані євреї з усього європейського континенту, зокрема з Німеччини, Угорщини, Франції, Австрії, Іспанії, Португалії.

У 1334 році король Казимир III звільнив євреїв з-під юрисдикції

магдебурзького права. Після цього єврейські общини підлягали юрисдикції королівських судів.

Крім того, вважається, що існувала масова міграція євреїв Хазарії на захід, зокрема на територію Галичини, Волині та Польщі після розпаду Хазарського каганату в XII ст.

Хоча історія євреїв в Речі Посполитій не є метою цього дослідження, однак такі ключові дати є важливими для розуміння того, яким чином цей народ потрапив на українські землі.

Щодо Російської Імперії, то є очевидним той факт, що на прибуття євреїв тут не чекали. Так, після смерті царя Петра I (1682-1725), Катерина I (1684-1727) видала указ від 20 квітня 1727 року про висилку всіх євреїв за межі імперії.

В 1742 році російська цариця Єлизавета Петрівна (1709-1761) видала указ про вигнання з країни всіх євреїв, незалежно від їх віку, статі та становища. Залишатися дозволялося лише тим, хто приймав православну віру.

Головним рушієм такої нелюбові до євреїв в Російській імперії прийнято вважати як економічні мотиви, так і релігійні. Єврейські купці мали надзвичайні здібності та становили загрозу місцевому бізнесу. В релігійній площині панувала стала думка, що «євреї Христа розіп'яли».

Власне, для нас важливе розуміння лише одного факту: євреї в Російській імперії сприймалися вороже. Однак, як вже зазначалось, приєднання такої величезної території як українське правобережжя відбулось разом з місцевим населенням.

Загальновідомим є факт наявності так званої смуги осілості євреїв. Офіційно прийнято вважати дату створення такого обмеження на проживання євреїв відповідно до указу цариці Катерини II (1729-1796) від 23 грудня 1791 року. Вважається, що ініціаторами були московські купці, які боялися конкуренції.

Більш формалізованим таке обмеження стало в документі під назвою «Положення про облаштування євреїв» від 9 грудня 1804 року. Тут вже були чітко визначені губернії та місцевості в них, де євреї могли селитися.

Втім, тут слід зазначити, що в Речі Посполитій вже існували єврейські поселення, які мали назву кагал. Справа в тому, що євреї з давнім давен берегли свою культуру та традиції. Вважається, що не бажаючи асимілюватись, вони самі воліли жити в своїх поселеннях так, як вони хотіли. Кагали були офіційними адміністративними одиницями та мали власних голів, які комунікували з офіційною владою певної території. В архівних документах зустрічається термін «кагальний старшина» щодо голови кагалу.

Набагато небезпечнішою для єврейської самобутності були не самі по собі спроби змусити євреїв мешкати подалі від великих міст, а спроби їхньої асиміляції та контролю.

Царській владі ніколи не подобались закриті єврейські поселення, де люди розмовляють невідомою їм мовою і не зрозуміло про що.

Фактично в 1804 році за часів правління царя Олександра I (1777-1825) методи інтеграції євреїв в російську державну систему можна вважати м'якими в порівнянні з пізнішими часами.

Як для шукачів генеалогічних джерел в архівах, для дослідників важливі ті наслідки цих імперських актів, які призвели до створення документів, де ми можемо почерпнути генеалогічну інформацію.

Серед іншого, стаття 32 «Положення про облаштування євреїв» змушувала все єврейське населення отримати прізвище. Це спричинило появу цілого пласту документів переважно 1806 року, де зафіксовано отримання прізвищ євреями. Докладніше про це йтиметься у відповідному розділі цієї дипломної роботи.

Також євреї були зобов'язані були записатись до одного з суспільних станів: землероби, фабриканти та ремісники, купці, міщанство. Одразу слід зазначити, що землеробами євреї ставати не хотіли, фактично вони були

безземельними, а державна влада не пропонувала їм ніяких реальних можливостей налагодити цей промисел. У документах наступних кількох десятиріч років євреї виявляються переважно серед фабрикантів та ремісників, купців, міщанства.

У 1807 р. імператор Олександр I створив Інститут єврейських депутатів, який проіснував до 1825 р. Метою створення цієї установи було налагодження діалогу центральної влади з представниками єврейського населення.

Разом з документами про отримання прізвищ євреями, в архівних документах 1808 року можна знайти списки євреїв, яких виселяють з хуторів та сіл в єврейські містечка. Серед іншого, влада переслідувала мету позбавити євреїв сталого бізнесу з оренди шинків. Цей бізнес був настільки поширений, що залишившись без роботи, в містечках почали з'являтися євреї без житла та роботи.

Втім, таке виселення було призупинено в наприкінці 1808 року, до окремого розпорядження, за клопотанням єврейських депутатів. Як вважається, це сталося через побоювання, що нелояльні євреї можуть у війні з Францією встати на сторону супротивника.

Нові суттєві зміни життя євреїв сталися з приходом до влади царя Миколи I (1796-1855).

Вважається, що Олександр I був прихильником асиміляції народів Російської імперії шляхом просвітництва. Натомість його молодший брат і наступник Микола Павлович бачив цей шлях через релігію, а саме примушення євреїв переходити до православ'я.

Безумовно, народ, який тисячі років оберігав свою культуру та традиції всіляко намагався уникнути такої асиміляції, в результаті якої євреї мав стати росіянином, розмовляти російською мовою, бути православним, забути єврейську культуру, мову й звичаї. Офіційно ця політика часів Миколи I увійшла в історію як «теорія офіційної народності», що ґрунтується на трьох

стовпах: православ'я, самодержавність, народність. Автором теорії був міністр просвітництва Сергій Уваров. Всі ці події також відображені в єврейських генеалогічних джерелах в архівах України.

Одним з механізмів конвертації євреїв до православних росіян був створений в 1827 році набір рекрутських кантоністів з числа неповнолітніх єврейських хлопчиків, починаючи з 12 років. По закінченню військової служби вони отримували право оселитись у внутрішніх губерніях імперії. За час служби вони мали повністю забути своє минуле, прийняти російські звичаї, мову, культуру. Квота таких наборів зазвичай була 10 рекрутів з кожної тисячі чоловічого населення щорічно. Крім того, влада вимагала розплачуватись за податні недоїмки додатковими рекрутами. А за кожного рекрута-втікача з громади брали додатково два призовники. Детально про рекрутські документи йтиметься в окремому розділі цієї дипломної роботи.

В 1835 році «Положення про облаштування євреїв» було оновлено. Серед іншого, саме тоді в ньому і з'явився сам термін «смуга осілості».

З цього року єврейські громади були зобов'язані вести метричні книги. Докладніше про них йтиметься у відповідному розділі дипломної роботи.

Після смерті Миколи I в 1855 році та в часи правління його сина Олександра II (1818-1881) наступив так званий період «великих реформ». Євреї добивались розширення своїх прав. В першу чергу це стосувалось скасування «смуги осілості». Був створений спеціальний комітет під назвою «Комітет для визначення заходів для суттєвого перетворення євреїв у Росії». Врешті решт повне скасування смуги осілості не сталось. Було лише обіцяно поступово розширювати права євреїв.

Втім, євреї звикли жити в реаліях російської держави. А суворість законів, як відомо в ній, компенсувалась хабарництвом. Переглядаючи метричні книги євреїв великих міст, в першу чергу Києва, починаючи з середини XIX століття і до самого 1917 року, автор з'ясував наскільки стрімко зростало міське єврейське населення.

Поступово деякі євреї все ж таки отримували більше прав. Так, в 1865 р. окремим категоріям євреїв, у т. ч. ремісникам, було дозволено необмежене проживання в містах. Викликано це було зовсім не гуманістичними потугами влади, а суто економічними потребами. Місцева влада доповідала, що євреї продають товари дешевше та добре забезпечують населення різноманітними виробами. За всю історію обмежень єврейського населення, вони призводили лише до подорожчання товарів в містах та зникнення окремих їх видів взагалі. Відтак, право мешкання в містах отримували ремісники, які займались «обробкою речей, що вимагала відповідного рівня знання чи майстерності». На практиці, під цю категорію не підпадали працівники друкарень, землеміри, фотографи, каменярі, теслярі, м'ясники, виробники музичних інструментів та інші. Ремісники, яких допускали до проживання в містах, витрачали на отримання дозволу значні зусилля.

Слід відзначити, що саме військова реформа 1874 року, а не університетська 1863 року та не шкільна 1864 року, стимулювала умови для отримання євреями світської освіти. Відповідно до військового статуту 1874 року особам з освітою надавались пільги по службі.

Також обов'язкова служба в армії стала стимулом для еміграції єврейського населення. Російська влада навіть допомагала цьому. Так, єврей, призваний до армії, мав можливість покинути країну разом із родиною. Йому надавалась безкоштовна віза та пільговий тариф на проїзд залізницею. Єдиною умовою було неповернення. Єврейська еміграція набирала обертів переважно до США.

Після загибелі царя Олександра II від бомб народовольців до влади прийшов його син Олександр III (1845-1894). Часи його правління відомі «великими контрреформами». Відомо, що новий імператор вважав, що загибель його батька є наслідком занадто ліберальних реформ. Як наслідок розпочався час реакції.

З травня 1882 року були введені тимчасові правила, відповідно до яких євреям знову заборонялось селитись в сільській місцевості. Іронічно, що для дослідників єврейської генеалогії, наслідком таких розпоряджень є серія реєстраційних книг євреїв з 1882 по 1894 роки. Ця серія є унікальним джерелом генеалогічної інформації. Детальний аналіз цих документів зроблено у відповідному розділі дипломної роботи.

Історія Російської імперії – це чергування хвиль реформ та контрреформ. Однак, для євреїв правління Олександра III мало особливо негативні далекосяжні наслідки.

Вбивство Олександра II було розслідувано швидко та було встановлено, що серед вбивць царя є євреї, і в самій революційній терористичній організації євреї також становлять суттєву частку.

Саме в часи правління Олександра III були введені нові обмеження для освіти євреїв. В 1887 році для вступу в казенні вищі та середні навчальні заклади норма євреїв встановлювалась на рівні 10% в смузі осілості та на рівні 5% поза нею і 3% в двох столицях.

Земське положення 1890 року та міське положення 1892 року позбавляли євреїв права обирати та бути обраними гласними в міські думи та управи.

Крім того, в різноманітних фондах поліції та надзору зберігається величезний масив документів щодо постійного поліцейського нагляду за єврейським населенням. Іронічно, що саме ці документи зараз є унікальним джерелом інформації для генеалогічних досліджень, коли інші джерела не збереглись.

Наявність смуги осілості в ці часи виглядала для великої кількості населення рудиментом та джерелом утисків єврейського населення. Наслідком таких утисків ставали дедалі більша кількість революціонерів із числа євреїв з невеликих містечок.

Саме в часи правління Олександра III єврейське питання заграло

новими фарбами в суспільстві Російської імперії. Наприклад такі газети, як «Киевлянин» дозволяли собі публікувати відверто антисемітські статті.

Разом з антиєврейськими настроями в суспільстві поступово зростала еміграція євреїв з країни.

Все змінилось з Кишинівським погромом 1903 року. Єврейські погроми були й до того. Однак, вони рідко відбувалися з жертвами, тим більше масовими. 6-7 квітня 1903 року в Кишиневі було вбито близько 50 євреїв, майже 600 скалічено, було пошкоджено понад 1500 будівель, або третина всього міста.

Саме ці події стали поворотним моментом, після якого еміграція єврейського населення стає масовою і залишиться такою до самого кінця існування Російської імперії. Надалі ця еміграція буде постійно тільки посилюватися. Євреї, які вже переїхали до інших країн, переважно північної Америки, будуть намагатися перетягти до себе інших родичів.

Остаточо «смуга осілості» була скасована лише в 1915 році – вже в часи Першої світової війни. Однак, це вже не могло нічого змінити.

Фактично припинення існування Російської імперії супроводжувалось постійно наростаючим антисемітизмом, кульмінацією якого стала серія жахливих погромів в 1918-1920 роках. Дослідження цих погромів не входить до нашої роботи. Втім, слід зазначити, що ці події доволі детально задокументовані та самі документи доступні для дослідників. Вони є логічним та, на жаль, трагічним продовженням історії євреїв в Україні в часи Російської імперії.

Висновки. Підсумовуючи викладене в розділі, слід зазначити, що незважаючи на всі перешкоди, які створювала російська влада для євреїв, то були унікальні часи з точки зору документування повсякденного життя. Історія цієї епохи добре відображена в документах, які зберігаються в державних архівних установах України, і їх можливо використати як джерело для побудови єврейських родоводів.

РОЗДІЛ III. ДОКУМЕНТИ ГЕНЕАЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В АРХІВАХ УКРАЇНИ

3.1. Класифікація джерел

Автор вважає за потрібне виділити три основних комплекси джерел, у яких міститься генеалогічна інформація про євреїв.

Перший, це **системні документи**, що формувалися відповідно до документообігу установ із відносно сталими часовими проміжками. До них належать, наприклад, ті ж самі метричні книги, до яких протягом року вносилися записи про народження, одруження, розлучення та смерть; ревізькі казки, тобто податні посімейні списки, що склалися в 1795, 1800 (додаткові казки, але насправді у більшості випадків це суттєво перероблені списки попередньої ревізії), 1806, 1811, 1834, 1850 та 1858 рр.; різноманітні рекрутські посімейні списки та взагалі будь-які джерела, які мають ознаки сталої системності.

Другий, це **умовно системні джерела**. Назвемо їх «умовними», позаяк вони створені відповідно до поодиноких указів чи розпоряджень уряду і не синхронізовані за роками. До них, наприклад, можна віднести списки євреїв для переселення з сільської місцевості в містечка 1808 року, посімейні списки євреїв із сільських місцевостей 1882 та 1894 рр.; серія допомоги бідним євреям 1893 року, перепис населення 1897 року і т. п. Тобто, документи, які мають умовно системний характер, охоплюють велику територію, але були зроблені лише один раз.

Третій масив документів, це всі інші джерела, які не мають ознак системного створення, однак містять генеалогічну інформацію, тобто **несистемні джерела**. Масив таких документів в архівах України надзвичайно великий. Дуже часто такі документи можуть надати суттєву

інформацію про предків. Дослідники можуть знайти в них біографії, опис життя або певних подій. Описати всі ці документи навряд можливо через їхнє різноманіття. Тим не менш, автор спробує вказати шляхи, яким чином дослідник може знайти подібні документи про своїх предків.

3.2. Найбільш відомі джерела

До найбільш відомих джерел, на думку автора належать такі:

- Метричні книги рабинатів (записи про народження, одруження, розлучення, смерть)
- Ревізькі казки
- Рекрутські та інші посімейні списки, створені для військового обліку
- Перепис населення Російської імперії 1897 року

3.3. Менш відомі джерела

Національний архівний фонд є невичерпним джерелом різноманітних документів з генеалогічною інформацією про євреїв, які колись жили на теренах України. Очевидним є той факт, що перелічити всі види документів неможливо. Автор вважає за потрібне зазначити ті джерела, пошуки яких можуть принести суттєві результати. Адже саме менш відомі архівні документи по суті є невичерпним джерелом інформації.

До таких джерел автор вважає за потрібне віднести:

- Документи щодо отримання прізвищ євреями, починаючи з 1806 року
- Документи військових установ, окрім посімейних списків
- Документи про навчання. Школи, гімназії, університети, релігійні заклади, тощо.
- Еміграційні документи
- Документи міщанських управ

- Документи магістратів
- Судові справи
- Фонди поліції та зиску
- Різноманітні документи щодо пожеж, катастроф, голоду та інших катаклізмів (Додаток А).
- Фонди митниць, документи про торгівлю
- Газети, у т. ч. газетні повідомлення про весілля, поховання, реклама торговельних та інших закладів тощо.

3.4. Перспектива знахідок нових джерел

Абсолютно очевидно, що державні архіви України зберігають величезну кількість недосліджених джерел. Автор переконаний, що з часом буде знайдено все більше й більше джерел, включно з тими, що вважаються втраченими. Описати абсолютно всі наразі не є можливим.

3.5. Метричні книги

Метричні книги рабинатів є безумовно найбільш відомим та очевидним джерелом генеалогічної інформації.

Відповідно до змін до документа «Положення про облаштування євреїв» 1835 року, серед іншого, єврейські громади були зобов'язані вести метричні книги. На практиці перші метричні книги євреїв зустрічаються на початку 1840-х років.

Обов'язок вести метричні книги покладался на рабинів. Після 1857 року цим займались казенні рабини.

В метричних книгах було чотири розділи: про народження, шлюб, розлучення та смерть.

Примірників метричної книги мало бути два. Один залишався на місці в рабинаті. Другий – зберігався в міських установах. Іноді в архівах

зустрічаються одразу два примірника однієї книги. При цьому, на жаль, часто відсутні книги за інші роки. (Додаток В).

Метричні книги рабинатів дійшли до наших часів, на жаль, дуже фрагментарно. Бурхливі події ХХ ст. не пройшли повз ці безцінні документи. Величезна кількість їх була втрачена підчас війн, пожеж, переїздів.

У деяких випадках в архівах України зустрічаються копії цих документів. Справа в тому, що рабини вели, окрім власне метричних книг, ще й приватні книги та зошити, в які записували абсолютно все те ж саме, що й в офіційні метричні книги. Законодавство зобов'язувало рабина зробити запис одразу після звершення релігійного обряду. Потім рабин мав занести цю інформацію до метричної книги протягом одного місяця. В деяких архівах окремі такі зошити зберіглись. При цьому місце зберігання таких чернеток може бути абсолютно різне. Це можуть бути фонди єврейських товариств, поліцейських управлінь, судів, навіть казенної палати або інші фонди.

Крім того, іноді зустрічаються окремі алфавіти до метричних книг. При чому це можуть бути як власне оригінальні алфавіти, зроблені в рабинатах, так і алфавіти зроблені іншими установами, часто поліцейськими або військовими.

Так, відомими є такі комплекси алфавітів до колекцій Київського рабинату (ЦДІАК фонд 1164, опис 1, справи 177-182), Житомирського рабинату (ДАЖО фонд 67, опис 3, справи 546-559, 681-690), Одеського рабинату (ДАОО фонд 39, опис 6).

В цих алфавітах часто зустрічаються помилки. Якщо інформації про потрібну особу немає в алфавіті, то не факт, що її також не буде в потрібній книзі. Зустрічаються помилки з віком, іменами, номерами записів та інші.

На руки заявнику надавався випис з метричної книги з окремим записом щодо конкретної особи. Також такі виписи робились за запитом певних органів. Часто окремі виписи можна знайти в військових фондах,

земських та повітових судів, міських управ, магістратів, прокурорів, губернських правлінь, канцелярій цивільного губернатора.

За логікою державного управління метричні книги євреїв мали вести установи відповідного підпорядкування. Умовно кажучи, для осіб на військовій службі цим займалось військове відомство. Наприклад, в Державному архіві Хмельницької області зберігається метрична книга євреїв поліцейської команди Кам'янця-Подільського за 1865 рік. Фонд 227, опис 1д, справа 651⁶⁸.

Утримувати рабинати в усіх без виключення населених пунктах було неможливо, тому метричні книги часто велись у відносно великих містечках. Населення найближчих населених пунктів за задумом мало ходити до найближчого рабинату, на практиці євреї могли ходити до будь-якого іншого рабинату, навіть віддаленого. Якщо населений пункт був дійсно великий як, наприклад, Богуслав, то навколишні містечка могли й не мати реєстраційних пунктів, навіть якщо вони були доволі великі.

Самі по собі записи в метричних книгах євреїв на території України, на жаль, були доволі короткими. Так, в книгах не вказували вік батьків, дівоче прізвище матері дитини (хоча іноді зустрічаються виключення з цього правила).

Велись книги двома мовами: одна сторона розвороту івритом, друга російською мовою. Хоча за задумом інформація мала дублюватись, на практиці різниця могла бути суттєвою. Рабини мали проблеми з передачею російською мовою єврейських імен та топонімів. Часто різниця в іменах в російській та єврейських частинах була суттєвою.

В книгах обов'язково вказувалась дата за загальноприйнятим тоді в Російській імперії юліанським християнським календарем та єврейським від створення світу.

⁶⁸ ДАХМО. Ф. 227. Оп. 1д. Спр. 651 «Метрична книга євреїв поліцейської команди Кам'янця-Подільського. 1865 р.» 5 арк.

Різноманітні помилки, невідповідності, плутанина з іменами, прізвищами датами зустрічаються в метричних книгах євреїв дуже часто. Наприклад, через наявність подвійних і навіть потрійних імен, зустрічаються записи де важко зрозуміти де закінчується ім'я та починається по-батькові. (Додаток Г).

3.6. Ревізькі казки

Ревізькі казки є одним з найважливіших та найінформативніших джерел генеалогічної інформації щодо євреїв. Масив цих документів охоплює великий проміжок часу, надає досліднику структуровану системну інформацію. Фактично у цього типу документів є дві великі вади: фрагментарна збереженість та помилки.

В теорії, маючи на руках масив ревізьких казок за увесь період їхнього існування дослідник може миттєво знайти інформацію про всі покоління предків та швидко побудувати генеалогічне дерево. На практиці це трапляється, але не так часто, як хотілось би.

Ревізькі казки – це певний вид документа для податкового обліку населення, що бере свій початок від першої ревізії, проведеної в Російській імперії в 1718-1719 роках, в роки правління царя Петра I. За задумом тоді було проведено подвірний перепис всіх людей на всій території імперії. Відповідно до кількості чоловіків в кожному дворі держава в наступні роки нараховувала податки. Така нехитра система мала багато вад. Але безумовно головна проблема була в тому, що час йшов, населення змінювалось, а податки збирали, виходячи з наявної інформації в ревізьких казках.

Загалом з 1718 по 1858 роки в Російській імперії було проведено десять ревізій. Загальноприйнята періодизація таких переписів виглядає так:

1 ревізія: 1718-1719 роки

2 ревізія: 1743-1747 роки

3 ревізія: 1761-1767 роки

4 ревізія: 1781-1787 роки

5 ревізія: 1794-1808 роки

6 ревізія: 1811 рік

7 ревізія: 1815-1825 роки

8 ревізія: 1833-1835 роки

9 ревізія: 1850-1851 роки

10 ревізія 1857-1859 роки

На Правобережжі України ревізькі казки починаються від п'ятої ревізії 1794-1808 років. Російська влада почала готувати цей перепис населення одразу після захоплення цієї території в 1793 році за другим поділом Речі Посполитої.

Існує два види ревізьких казок: основні та додаткові.

Основні ревізькі казки містять зведену інформацію про кожен описаний двір. Ці книги робились один раз та не оновлювались до наступної ревізії.

Додаткові ревізькі казки містять увесь інший масив документів і інформації. Це – численні виправлення, додаткові записи про пропущених людей. Оскільки час йшов, люди помирали, переїжджали, то в додаткових казках також відображалась ця інформація. Такі книги велись протягом всього міжревізійного періоду.

Зміст ревізьких казок дещо відрізнявся в кожній черговій ревізії, хоча суть залишалась незмінною. Забігаючи наперед, зазначимо, що після «великих реформ» царя Олександра II, коли була проведена податкова реформа і ревізькі казки більше не складались, все одно в наступні роки реєстраційні списки по своїй суті були дуже схожими на ці документи аж до самого розпаду Російської імперії.

Слід зазначити, що ревізькі казки до самої останньої ревізії 1858 року фактично були базовим документом, з якого постійно робили копії. Ці рукописні дублікати зустрічаються в різноманітних фондах. Це можуть бути

суди, магістрати, міщанські управи. Крім того, копії робились для рекрутських наборів, різноманітних списків, наприклад жертв епідемії тощо.

3.6.1. Специфіка адміністративно-територіального устрою в ревізьких казках

Оскільки структура ревізьких казок прямо пов'язана з адміністративно-територіальним устроєм, діючим на той час, то автор вважає за потрібне навести цю інформацію тут.

Губернії поділялись на повіти, повіти на волості або міста. Волості поділялись на містечка, села, хутори.

Загалом після 1793 року були створені або реорганізовані наступні губернії на українських територіях: Волинська з центром у м. Новоград-Волинський, а з 1804 року у м. Житомир (в документах 1793-1794 років зустрічається під назвою Заславська губернія з центром у м. Ізяслав), Київська з центром у м. Київ, Подільська з центром у м. Кам'янець-Подільський, Новоросійська з центром у м. Катеринослав (сучасне м. Дніпро), Слобідсько-Українська з центром у м. Харків. У 1796 році була створена Малоросійська губернія з центром у м. Чернігів.

В 1802 році Малоросійська губернія була поділена на дві: Чернігівську з центром в м. Чернігів та Полтавську з центром в м. Полтава.

В тому ж 1802 році Новоросійська губернія була поділена на Миколаївську з центром у м. Миколаїв (з 1803 року Херсонську з центром в м. Херсон), Катеринославську з центром у м. Катеринослав та Таврійську з центром у м. Сімферополь.

Також протягом 19-го століття відбувались певні зміни територій та підпорядкування повітів.

У 1796 році був створений Махнівський повіт з центром у м. Махнівка в Київській губернії. У 1846 році центр був перенесений до м. Бердичів, а

повіт перейменованій на Бердичівський.

В 1796 році був утворений Богуславський повіт з центром у м. Богуслав Київської губернії. У 1846 році центр був перенесений до м. Канів, а повіт перейменованій на Канівський.

У 1820 році Тмутараканський повіт був переданий з Таврійської губернії до області Війська Чорноморського. В 1838 році в Таврійській губернії був створений Ялтинський повіт, а в 1843 році – Бердянський.

3.6.2. 5 ревізія 1794-1808 років

5 ревізія почалась одразу після другого поділу Речі Посполитої. Російська Імперія намагалась описати та систематизувати дані про всіх своїх людей, включно з новими людьми на нових територіях. Втім, ревізії цього періоду на Правобережній Україні дещо відрізняються від ревізій інших губерній імперії. (Додаток Д).

За вже усталеною практикою кожна наступна ревізія містила колонку з інформацією про людину з попередньої ревізії. Зазвичай там писали вік людини в минулій ревізії, якщо помер то коли, якщо вибув то куди та коли. Оскільки ця ревізія була першою для Правобережної України, то такої інформації просто не було.

Також нетиповою була двомовність ревізії. Одна сторінка розвороту була написана російською мовою, друга навпроти – польською. Титульні написи також дублювались обидвома мовами.

Прізвищ на той час у євреїв ще не було. Вони з'являться лише після 1804 року. Відповідно зв'язати пізніші посімейні списки з п'ятою ревізією зазвичай важко через занадто довгий проміжок часу, постійні міграції євреїв, відсутність прізвищ та величезну кількість помилок. Хоча іноді це все-таки вдається.

Слід також звернути увагу на мішанину з адміністративно-

територіальним поділом кагалів в цій ревізії. Так, в Державному архіві Вінницької області зберігається ревізька казка євреїв Брацлавської губернії 1796 року. Фонд 177, опис 1, справа 1315. Однак, більшість містечок з цієї книги дуже скоро опинились в Махнівському, Таращанському та Липовецькому повітах Київської губернії.

Через певний проміжок часу в 1800 році була спроба виправити наявні помилки. Хоча ревізькі казки євреїв цього року за логікою слід вважати додатковими, на практиці вони були новими переробленими ревізіями 1795 року з багатьма виправленнями. Для багатьох пропущених кагалів це були перші ревізії.

Так, в Державному архіві Київської області зберігаються додаткові ревізькі казки 1800 року єврейських кагалів, пропущених в 1795 році. Фонд № 280, опис № 174, справа № 963. Тобто, фактично, це – перша ревізія цих місцевостей. Відчутна перевага цих документів полягає у тому, що навпроти майже всіх голів родин є додаткова інформація про місцезнаходження в 1795 році та часто інша стисла й різноманітна біографічна інформація.

В 1806 році фактично була проведена нова ревізія євреїв. В першу чергу це було пов'язано з вимогою отримати прізвища. Без власного родинного прізвища ідентифікувати євреїв було надзвичайно важко. Влада намагалась навести лад.

Наприклад, в Державному архіві Київської області в фонді № 280 Київської казенної палати зустрічаються відомості про ревізії євреїв 1806 року, де окрім актуалізованої інформації, навпроти голів родин зазначено яким саме прізвищем він нарікається. Опис № 2, справи № 58 – м. Умань, № 72 – м. Стеблів; опис № 44, справа № 144 – Київський повіт; опис № 174 додатковий, справа № 226 – м. Катеринопіль, опис № 174, справи № 1219 – м. Звенигородка, № 1224 та № 1225 – м. Богуслав та Богуславський повіт, опис № 201, справа № 222 – м. Шендерівка. Такі ревізії можуть бути знайдені в різноманітних фондах різних державних архівів України.

3.6.3. 6 ревізія 1811 року

Ця ревізія проводилась в 1811 році та не була доведена до кінця через наближення війни з Наполеонівською Францією.

В документах цієї ревізії немає інформації про жінок, лише про чоловіків.

Додаткові казки до цієї ревізії зустрічаються рідко. Переважно це окремі книжки 1814 року.

3.6.4. 7 ревізія 1815-1825 роки

По суті це була перша повноцінна ревізія в Російській імперії, починаючи з 1795 року, тобто 20 років потому.

Ревізія була проведена російською мовою. На відміну від 1795 року польська вже не використовувалась. Ліва сторона розвороту ревізької казки містила інформацію про чоловіків, починаючи від голови родини, права сторона – містила інформацію про жінок.

Щодо чоловіків була використана стандартна колонка з інформацією з попередньої ревізії. Щодо жінок такої колонки не було. Їхній вік вказувався виключно «налицо» (*термін тих часів*), тобто на момент запису в ревізію. Також не записувалось по-батькові жінок, на відміну від чоловіків. Утім, рідко, але зустрічаються виключення, де по-батькові жінки все ж таки написано.

Більшість основних документів цієї ревізії датуються 1816 роком. Однак вже через два роки в 1818 році з'являється ціла серія додаткових ревізій євреїв. При цьому, подекуди вони є по суті повністю переробленими основними ревізіями, настільки багато було недоліків, переважно пропусків людей. (Додаток Е).

Додаткові казки цієї ревізії зустрічаються протягом усього періоду до

наступної ревізії.

3.6.5. 8 ревізія 1833-1835 роки

Більшість основних ревізьких казок цієї ревізії датуються 1834 роком. Хоча подекуди зустрічається датування 1833 та 1835 років.

Структура та зміст в книгах залишилися незмінними.

Додаткові казки цієї ревізії зустрічаються протягом всього періоду до наступної ревізії. (Додаток Ж).

3.6.6. 9 ревізія 1850-1851 роки

Більшість основних казок цієї ревізії датуються 1850 роком. Іноді це 1851 рік.

Структура та зміст в книгах залишилися незмінними.

Додаткові казки цієї ревізії зустрічаються протягом всього періоду до наступної ревізії. (Додаток З).

3.6.7. 10 ревізія 1857-1859 роки

Основні казки цієї ревізії датуються 1858 роком. Хоча часто зустрічається датування 1857 та 1859 років.

Структура та зміст в книгах залишилися незмінними.

Це була остання в історії Російської імперії подібна ревізія. Після проведення «великих реформ» за часів царя Олександра II система була змінена та ревізькі казки більше не складались.

Утім, на практиці додаткові ревізькі казки будуть існувати ще довгий період часу. Переважно такі документи датуються періодом до 1869 року. Однак, іноді цю назву на різноманітних додаткових посімейних списках можна зустріти навіть до 1890-х років.

Крім того, інформація з десятої останньої ревізії ще довго буде використовуватись в різноманітних цілях. Наприклад, навіть в документах

перепису євреїв по призовним дільницям 1875 року часто можна зустріти вік по останній ревізії. При цьому це не обов'язково вік з основних ревізій переважно 1858 року, а часто з різноманітних додаткових пізніших. (Додаток І).

3.7. Отримання прізвищ євреями

Отримання прізвищ євреями само по собі було епохальною подією. Довгий час відсутність сталих прізвищ фактично «грала на руку» євреям у багатьох питаннях взаємовідносин із державною владою. Врешті для євреїв настав час отримати постійні прізвища.

Формально цю подію пов'язують з царським указом, що вніс зміни до документа «Положення про облаштування євреїв» від 9 грудня 1804 року.

На практиці в архівах України документи щодо отримання прізвищ євреями зустрічаються переважно в 1806-1808 роках. Іноді є подібні поодинокі записи в різних пізніших ревізійських казках, переважно осіб, що були пропущені. (Додаток К).

Цінність таких знахідок важко переоцінити. Не можна сказати, що таких справ залишилось багато, але вони є. (Додаток Л).

Подекуди в таких записах присутня дуже стисла біографічна інформація, наприклад, про те, звідки людина прийшла, чим займається. Бувають інші позначки, наприклад «дряхлий», «хромой», «буйний».

Щодо самих прізвищ, то це предмет окремого дослідження. Адже, як каже народний жарт **«немає такої лайки, що не могла б стати єврейським прізвищем»**.

І все ж таки, які саме прізвища отримували євреї? Автор вважає за можливе виокремити декілька груп, а саме:

1. Топографічні прізвища. Це мабуть найбільша група. Краковський, Чернівецький, Канівський, Уманський, Кошеватський і т.д. Важливо

вказати, що такі прізвища давали євреям, які прийшли з населеного пункту, але не жили там. Наприклад, в Білій Церкві не давали прізвище Білоцерківський, його давали євреям з Білої Церкви, що мешкали в інших місцях.

2. Прізвища, що походили від професії. Пекар, Портной, Аптекарь, Кучер і т.д.
3. Германізовані прізвища. Це стосується євреїв, що потрапили до Російсько імперії з Австрійської імперії чи інших німецькомовних країн – Цукерберг, Шпільберг, Роттенберг, Фінкельштейн і т.д.
4. Прізвища з суто єврейським походженням. Наприклад Левіт, Каган, Кац і т.д.
5. Слов'янські прізвища. Тут може бути взагалі будь-яке цілком українське прізвище – Сорока, Мазепа, Іванов.
6. Не є секретом, що траплялись випадки, коли євреям спеціально надавали прізвища з образливими російськими словами. Навряд чи є потреба тут їх наводити. Однак слід вказати, що пізніше такі прізвища змінювались. Іноді поступово, іноді просто на інше прізвище.

Місця зберігання таких документів різні. Отримання прізвищ фіксувалось у спеціальних додаткових ревізьких казках 1806-1808 років. За логікою вони мали б зберігатись у фондах відповідних фондоутворювачів, тобто губернських казенних палат. Але на практиці, окрім фондів казенних палат, вони трапляються в різних інших фондах, як то магістрати, суди, місцеві думи тощо. (Додаток М).

3.8. Військовий облік

Не є секретом, що єврейське населення Російської імперії майже

завжди намагалося уникнути служби в царській армії. Причини цього доволі прості. Однією з головних задач, яку переслідував державний апарат, була в той чи інший спосіб асиміляція євреїв в російському суспільстві. В свою чергу євреї прагнули зберегти свою старовинну культуру, мову й звичаї. Для них це було питання виживання, існування цілого народу. Боротьба цих двох протилежних світів продовжувалась до самого кінця існування Російської імперії.

26 серпня 1827 року цар Микола I підписав документ під назвою «Височайший Указ від 26 серпня 1827 року про поширення на євреїв військової повинності».

Можна цілком справедливо стверджувати, що євреї були присутні в царській армії і до 1827 року. Однак, також можна стверджувати, що це були скоріш поодинокі випадки. Оскільки метою цього дослідження є систематизація та виявлення саме генеалогічних архівних документів в архівах України, то слід зазначити, що на практиці трапляються документи, які системно документують службу євреїв в армії або їх облік саме після 1827 року.

До 1827 року в Російській імперії військова служба для євреїв замінялась спеціальним податком. Державний апарат не довіряв євреям. Вважалося, що вони ненадійні та нелояльні до російської влади, а перебування таких людей в лавах армії могло тільки шкодити моральному духу інших солдат.

Однак, саме бажання інтегрувати євреїв до російського суспільства, фактично зробити з них росіян, було головним задумом влади. Єврейських хлопчиків дозволялось брати в рекрути з 12 років. Забираючи малого підлітка з єврейського оточення в зовсім іншу реальність, система послідовно примушувала його забути рідну мову, звичаї, натомість прийняти православ'я, відмовитись від своєї віри та культури.

На практиці єврейські діти-рекрути до 18 років забирались до

батальйонів кантоністів, а звідти до шкіл кантоністів. У цих закладах діти не могли листуватись із родичами, говорити рідною мовою, молитись. За прийняття християнства євреї-рекрути отримували грошову винагороду та пільги.

Важлива деталь: закони про кантоністів не поширювалися на губернії Царства Польського, а до 1862 року – на Бесарабію. Ці обставини стимулювали певну міграцію єврейських родин в ці регіони.

Євреї зовсім не збирались миритись з примусовою асиміляцією. Маючи тисячолітній досвід збереження своєї ідентичності та культури, вони підходили до справи творчо. Саме тому одна й та сама людина може мати суттєво різний вік в різних документах. Часто в документах можна побачити подвійне або навіть потрійне ім'я та по-батькові в різних варіаціях, що часто ускладнює ідентифікацію. Людина з іменем Сруль-Шимон могла в одному документі бути записана як Сруль, в іншому Шимон, в третьому Сруль-Шимон.

Фактично увесь масив архівних документів щодо військового обліку можна умовно поділити на декілька груп:

- Документи щодо обліку євреїв
- Формулярні списки єврейських рекрутів
- Всі інші документи щодо обліку та набору євреїв до лав армії. Переважна більшість таких справ стосуються ухиляння, розшуку, зловживань, тощо.

Всі ці документи є унікальними, відображають реальну історію єврейського народу та є безцінними джерелами генеалогічної інформації.

Чим більший був контроль за євреями, тим більше система продукувала документів, тим більше вірогідність, що певна частина з них дійшла до наших днів та поповнила Національний архівний фонд в архівах України.

Згаданий указ все ж таки надавав можливість вносити єврейським

громадам грошовий еквівалент замість рекрута, однак за це вимагалось не мати податкових та будь-яких інших недоїмок перед установами або приватними особами. Це також мало стимулювати єврейські громади вчасно платити всі податки та збори.

3.8.1. Посімейні списки єврейських товариств для відбуття чергового рекрутського набору

Найперші подібні списки датуються 1828 роком.

Оскільки вся державна реєстрація євреїв фактично зводилась до запису в ревізьких казках, то фактично для створення єврейських рекрутських списків інформацію копіювали з цих документів. При цьому в окремій колонці зазначався вік по останній ревізії, а поруч актуальний вік на момент створення списку.

За своєю суттю це фактично ті самі ревізькі казки з актуалізованою інформацією на момент створення документу. Також робились позначки в разі, якщо людина померла, хтось з членів родини вже був рекрутом, інша релевантна інформація. Наприклад, що людина слабка, її місцезнаходження невідоме тощо.

В перших подібних рекрутських списках і фактично до середини 1830-х років була наявною інформація про жінок. Пізніше їх перестали вносити в такі документи.

Все єврейське населення було поділене на так звані тисячні дільниці. У різні роки влада забирала до армії певну кількість рекрутів з кожної тисячі населення. Ці норми постійно переглядались. У мирний час в 1830-х роках існувала квота 10 рекрутів із кожної тисячі чоловічого населення. Однак в 1850-і роки, у т. ч. підчас Кримської війни (1853-1856 рр.), ця квота піднімалась до 25 душ від кожної тисячі.

Оскільки ревізькі казки та інші джерела по багатьох місцевостях України дійшли до нас фрагментарно, рекрутські посімейні списки є

унікальним джерелом генеалогічної інформації. Цінність таких документів надзвичайна. Дуже часто вони містять інформацію, яку більше ніде знайти неможливо. (Додаток Н).

3.8.2. Формулярні списки єврейських рекрутів

Формулярні списки єврейських рекрутів фактично нічим не відрізняються від подібних списків селян. Бюрократичній машині не треба було збирати якусь додаткову інформацію, специфічну для євреїв. У більшості таких списків можна побачити дуже молодий вік рекрутів, переважно 12-13 років.

Зазвичай книги з формулярними списками формувались по повітах. У більшості випадків для євреїв започатковували окремий розділ таких книжок. Рідше зустрічаються книжки, де всі рекрути, християни та євреї, записані в одному списку. Окремі книжки тільки для єврейських рекрутів зустрічаються не часто. (Додаток О).

У формулярних списках зазначали прикмети рекрута: вік, зріст, розмір ніг, колір очей, волосся, форма обличчя, носа, сімейний стан, грамотність, звідки родом, особливі прикмети.

Фактично такі списки є останнім свідоцтвом належності людини до єврейської громади. Ті, хто змогли пережити довгі роки в царській армії, якщо доживали до звільнення, через кілька десятиліть не повертались до своїх штетлів. Змінювались покоління, в цих людей вже було нове життя, часто нове ім'я, рідше нове прізвище.

В наші часи набули популярності ДНК тести, які показують співпадіння з потенційними родичами, приблизний ступінь рідства та етнічні корені. Для багатьох людей з українським походженням новина про наявність невеличкої частки єврейської крові є несподіванкою. Одною з імовірних причин таких результатів є рекрути-євреї, які згодом

асимілювались, а їхні нащадки вже не знали етнічне походження своїх пращурів.

3.8.3. Інші документи щодо обліку та набору євреїв до армії

Таких документів в українських архівах безліч. Євреї постійно ухилялись від служби в царській армії. Державний апарат в свою чергу намагався їх туди відправити. Все це призвело до величезної кількості різноманітних архівних справ.

Такі справи зустрічаються у фондах казенних палат, різноманітних військових установ, канцелярій губернаторів, судів, магістратів, поліцейських та інших фондів. (Додаток П).

3.8.4. Наявність документів щодо військового обліку євреїв в архівах України

У силу бурхливої та трагічної історії ХХ ст., первісні архівні зібрання часто були розпорошені між різними фондами. Після війн, реорганізацій, книжки з однієї колекції могли загубитися, могли бути перенесені до інших колекцій, передані до інших архівів.

Наприклад, в Державному архіві Київської області подібні документи зберігаються в таких фондах:

Фонд № 280 Київська казенна палата, опис № 164 Ревізьке відділення. Рекрутський стіл. Це – велика колекція документів із військового обліку євреїв по Київській губернії, що охоплює період з 1828 по 1874 рік. Зараз ці документи доступні онлайн за посиланням:
<https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:ДАКО/280/164>

Мабуть, одним із найвідоміших архівних зібрань є фонд № 12 Київське губернське з військової повинності присутствіє, м. Київ. В опису № 3 зберігаються посімейні списки євреїв з усієї Київської губернії 1875 року.

Нажаль, цей фонд зазнав суттєвих втрат впродовж ХХ століття, проте все одно він містить величезну кількість цих унікальних переписів. Доступно онлайн за посиланням: <https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:ДАКО/12/3> (Додаток Р).

Всього у фонді № 12 налічується 39 описів. Справи в інших описах містять унікальну персоніфіковану інформацію щодо набору євреїв до царської армії. Переважно це справи про ухиляння від служби в армії.

За радянських час був запроваджений новий територіально-адміністративний устрій. На територіях колишніх губерній були створені області в зовсім інших кордонах. Частина багатьох повітів опинились в інших областях. В зв'язку зі створенням обласних архівів, радянська влада намагалась передати до них документи, що стосувались історії земель нових областей. Нажаль, для таких цілей практикувалось роз'єднання цілісних архівних фондів. Таким чином, частини колись єдиних колекцій опинились в абсолютно різних місцях. Подібні документи зустрічаються в різних фондах відповідних обласних архівів. (Додаток С).

3.9. Документи про навчання

Документи про навчання, мабуть, становлять найскладніший розділ для написання. Справа в тому, що документів про навчання євреїв зберіглось відносно багато. Не всі вони виключно про євреїв. Є архівні документи установ, де навчались різні групи людей, в т. ч. євреї. Впродовж всього періоду, що досліджується, умови навчання для євреїв в різних закладах постійно змінювались.

Євреї в Російській імперії були дуже освіченими. Настільки освіченими, що царська влада постійно вбачала в цьому загрозу. Вважалось, що неосвіченими людьми простіше керувати. Історично абсолютна більшість з них отримувала домашню традиційно релігійну освіту. Однак, з середини

XIX ст. євреї поступово стали намагатись разом із релігійною отримувати світську освіту, доступ до якої був законодавчо обмежений.

Починаючи з 1887 року доступ євреїв до освіти обмежувала так звана відсоткова норма, тобто можливий відсоток їх в закладі. Вона корегувалась від 3% до 10%. Всередині смуги осілості норма була максимальна. В великих містах вона зазвичай була мінімальною.

Випускники гімназій мали право вступати до університетів без екзаменів. Однак відсоткова норма штучно завищувала конкуренцію серед абітурієнтів євреїв ще на рівні прогімназії.

Окрім перспектив зробити кар'єру, диплом університету надавав євреям право проживання за смугою осілості. Через таку додаткову мотивацію більшість єврейських учнів закінчували гімназію, якщо змогли до неї потрапити. Зазвичай у випускному класі гімназії учнів євреїв було більше відсоткової норми та не всі вони могли потрапити до університету. Фактично тільки закінчення гімназії з золотою медаллю гарантувало молодій людині місце в вищому навчальному закладі.

Квоти для студентів-євреїв стимулювали велику частину з них вступати до університетів подалі від дому. Немає нічого дивного, якщо міщанин Житомира відправився навчатись в Харків або в Одесу.

У приватних гімназіях часто відсоткова норма не дотримувалась. Частими були випадки, за яких кількість євреїв не перевищувала половину всіх учнів, їх батьків просили привести ще одного християнського підлітка та сплатити його навчання.

Частими були випадки, коли гімназії відкривались в будинках заможних євреїв купців. Ті, хто зміг досягти успіху намагались допомогти іншим.

На жіночі гімназії не поширювалися відсоткові норми. Закінчивши заклад, дівчина отримувала звання домашньої вчительки та могла поступити на вищі жіночі кури без екзаменів. При цьому приватних жіночих гімназій

було суттєво більше, ніж чоловічих.

Євреї охоче вступали до реальних училищ. На відміну від класичних гімназій, тут готували фахівців для торгівлі та промисловості. Випускники таких закладів могли вступити до технічних, промислових та торгівельних вузів, а також до фізико-математичних і медичних факультетів університетів.

Що стосується релігійної освіти, то першим її ступенем було навчання в хедері. Навчання було приватним та платним. Частіше всього заняття проходили вдома у вчителя меламеда. Для бідних та сиріт єврейська громада відкривала релігійні школи Талмуд-Тори на благодійні внески. В таких школах вивчали основи івриту та священних текстів. Іноді до програми додавали арифметику та правопис на ідиш. Але головною метою була підготовка до продовження релігійної освіти в ешиві. Там молоді люди готувались до екзамену на звання рабина та вивчали Талмуд.

В українських архівах зберігаються різноманітні фонди всіх видів описаних навчальних закладів. Однак цей список далеко невичерпний. Переважно вони зберігаються в державних обласних архівах.

Серед всього різноманіття подібних документів можна відзначити справжні перлини світової культурної спадщини як-от: фонд № 16 Державного архіву міста Києва «Університет Святого Володимира, м. Київ». В описі № 464 зберігається більше дванадцяти тисяч особових справ студентів. Серед іншого багато цих справ мають фотографії здобувачів вищої освіти. Втім, подібні особові справи студентів містяться й у фондах інших університетів, що зберігаються в багатьох державних архівах по всій Україні.

Також можна відзначити фонд № 48 Державного архіву Київської області «Київське відділення спілки поширення освіти серед євреїв у Росії, м. Київ». Тут зберігаються справи щодо діяльності різноманітних єврейських шкіл зі всієї України. (Додаток Т).

3.10. Перепис населення Російської імперії 1897 року

Посімейні списки з подвірного перепису населення Російської імперії 1897 року, мабуть, є одними з найбажаніших знахідок серед дослідників.

Офіційна назва – «Первая всеобщая перепись населения Российской империи» (рос). Іронічно, що цей загальний перепис був першим та єдиним.

В 1895 році проєкт Положення про перепис був затверджений щойно коронованим імператором Миколою II. Підготовка до перепису тривала близько двох років.

Хоча головною метою проведення перепису була подальша аналітика для використання в державному управлінні, у наш час переписні аркуші становлять особливий інтерес. На жаль, більша частина цих унікальних документів була втрачена. В Україні такі листи збереглися частково по Київській, Харківській, Подільській та Херсонській (м. Одеса) губерніям.

Аркуші перепису містять надзвичайно цінну інформацію про людей. У них зазначалися: повне прізвище ім'я та по-батькові, вік, стан, місце народження, місце приписки, місце проживання, віросповідання, рідна мова, писемність, освіта, рід займається. Для єврейського населення, відомого своєю мобільністю, така інформація є особливо цінною, адже може відповісти на багато питань про походження особи. Через постійно триваючі міграційні процеси з'ясувати реальне місце народження євреїв часто буває дуже важко. (Додаток У.)

3.11. Документи міщанських управ

Фонди міщанських управ є чудовим та інформативним джерелом генеалогічної інформації. На щастя, доволі велика кількість таких фондів дійшла до наших днів. Однак, майже всі вони містять лише невелику кількість справ, переважно періоду приблизно 1908-1915 років. Хоча трапляються приємні сюрпризи. (Додаток Ф).

Як відомо, система обліку міщан була побудована таким чином, що міщанин, приписаний до одного міщанського товариства, міг жити по суті де завгодно. Але при цьому місце приписки не змінювалось. Так жили міщани Білої Церкви в Сквирі, міщани Сквири в Житомирі, міщани Житомира в Києві і т. д. Слід розуміти, що, передивляючись розкладки податків міщан, ми виявляємо інформацію за місцем їх реєстрації в міщанській громаді, а не за місцем реального проживання. Але ця обставина дає багато плюсів.

Найбільш цінними в таких фондах є так звані розкладки податків. Фактично, це – посімейні списки з розрахунком податків на кожну особу. При цьому в списках вказана інформація про всіх чоловіків включно з віком та часто з фактичним місцем проживання. Окрім різноманітних населених пунктів Російської імперії, дуже часто можна побачити фактичне місце проживання «Америка», «Аргентина» чи інші країни та міста в них.

Як не дивно таке чудове та інформативне джерело генеалогічної інформації часто просто невідоме дослідникам.

Найкраще збереглися фонди по колишній Київській губернії. У Державному архіві Київської області зберігається 38 фондів таких управ. Але це далеко не все. 39 фондів цієї ж серії було передано з Києва до Державного архіву Черкаської області. Мова йде про фонди управ населених пунктів, які після створення області опинились на цій території. 12 фондів було передано з Києва до Державного архіву Житомирської області. В Державному архіві Вінницької області зберігається 20 таких фондів, більшість з них була передана з Києва, решта стосується населених пунктів Подільської губернії. Ще 4 фонди міщанських управ було передано з Києва до Державного архіву Кіровоградської області. В інших державних архівах України подібні фонди нажаль є поодинокими. (Додаток Ф).

3.12. Облік єврейського населення на підставі закону від 3 травня 1882 року

3 травня 1882 року був оприлюднений нормативний документ Комітету міністрів Російської імперії під назвою «Про порядок приведення в дію правил про євреїв». Цей документ також відомий як тимчасові правила або травневі правила.

За рік до того народовольцями було вбито царя Олександра II. Серед організаторів замаху було кілька євреїв. Погроми єврейського населення спалахнули одразу в багатьох місцевостях країни. Син вбитого царя Олександр III ввійшов в історію не тільки як цар-миротворець але ще як патологічний антисеміт.

Згадані правила від 3 травня 1882 року різко обмежили права єврейського населення. З часом вони змінювались центральною владою. Остаточо були скасовані лише в лютому 1917 року Тимчасовим урядом.

Відповідно до нових правил євреям заборонялось селитись в сільській місцевості, купувати нерухомість поза містечками та містами, орендувати земельні наділи, торгувати в неділю та християнські свята.

Цей нормативний акт, який належав до серії контрреформ часів Олександра III, фактично ознаменував нову епоху антисемітизму в Російській імперії, підняв його на новий рівень. Фактично на практиці євреям місцевою владою відмовлялося в елементарному захисті свого майна, життя та здоров'я від погромів. Дуже часто влада просто умивала руки і давала негласний сигнал погромникам «можна». Увесь час до самого кінця імперії антиєврейські настрої тільки зростали, посилювались, що призвело до значної міграції єврейського населення до країн Латинської Америки, США, Канади та інших. Соціальна несправедливість, державні утиски призвели до значної радикалізації серед євреїв, саме тому така значна частина їх потім поповнила ряди революціонерів.

Абсолютна більшість істориків негативно оцінює такі дії влади. Вважається, що такі обмеження мали негативні довгострокові наслідки, лише підсилили революційні настрої в суспільстві.

Але повернемося до архівних документів. Зворотною стороною посиленого контролю стала серія реєстраційних документів, які сьогодні є надважливими для дослідників. Іронічно, що мета влади зробити євреям гірше обернулася тим, що саме завдяки цьому контролю така велика кількість унікальної єврейської генеалогічної інформації була збережена і дійшла до наших днів.

У державних архівах України зберігаються справи під назвою «реєстраційні списки». Джерела ці абсолютно унікальні. Книжки в кілька сотень сторінок на кожен повіт містять посімейні списки з великою кількістю позначок. Протягом тривалого часу в цих списках позначали хто коли з євреїв помер, куди переїхав, звідки переїхав, дуже часто чим займався, де працював.

Зустрічаються списки 1882 року, які були активними певний час, переважно до 1887 року. У 1887 року були створені нові списки євреїв, що оселились до закону 1882 року та після нього. В 1894 році були створені нові списки, позначки там зустрічаються до кінця ХІХ століття. Також іноді можна зустріти додаткові реєстраційні списки. (Додаток Х).

Переоцінити важливість таких списків важко. Вони інформативні, компактні та показують реальне місце проживання багатьох сімей.

На жаль, на практиці такі книжки розпорошені в різних фондах, різних місцях зберігання.

Як приклад, місце зберігання таких архівних справ по Київській губернії у **Державному архіві Київської області:**

Бердичівський повіт. Фонд 1, опис 351, справа 644. Містить списки 1882, 1888 та 1893 років

Васильківський повіт. Фонд 1253, опис 1, справа 5. Містить списки 1882, 1887 та 1893 років.

Канівський повіт. Фонд 1, опис 325, справа 203. Списки 1882, 1893 років з позначками до 1900 року.

Київський повіт. Фонд 1260, опис 1, справа 8. Списки євреїв, що оселились до 1882 року. Фонд 1260, опис 1, справа 10. Списки євреїв, що оселились після 1882 року. Обидва списки зроблені в 1888 році, перевірені в 1893 та 1898 роках.

Липовецький повіт. Фонд 1, опис 351, справа 647. Містить списки 1882, 1887 та 1893 років.

Сквирський повіт Фонд 1292, опис 1, справа 8. Списки євреїв, що оселились до 1882 року. Зроблені в 1883 році з позначками до кінця століття.

Фонд 1292, опис 1, справа 10. Списки євреїв, що оселились після 1882 року. Списки 1888, 1893 років з позначками до 1900 року.

Таращанський повіт. Фонд 1, опис 351, справа 645. Списки 1882, 1893 років з позначками до 1900 року.

Уманський повіт. Фонд 1, опис 336, справа 6461. Списки євреїв, що оселились до 1882 року. Зроблені в 1883 році з позначками до кінця століття..

Черкаський повіт. Фонд 1, опис 351, справа 646. Список 1882 року, перевірений в 1895 році.

Чигиринський повіт. Фонд 1, опис 325, справа 199. Список 1882 року з позначками до кінця століття.

По Державному архіву Черкаської області:

Звенигородський повіт. Фонд 769, опис 1, справа 3. Списки євреїв, що оселились після 1882 року. Датування справи – 1893 рік, хоча у справі є й пізніші позначки аж до 1905 року.

Фонд 769, опис 1, справа 4. Списки євреїв, що оселились до 1882 року.

Черкаський повіт. Фонд 765, опис 1, справа 1. Списки 1882 року з позначками до кінця століття.

Висновки. Підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що джерельна база для дослідження генеалогії євреїв в Україні велика, різноманітна та на даний час мало розроблена. В силу багатьох історичних обставин, у яких сформувалися фонди, можливості для ідентифікації нових джерел

надзвичайно великі.

В силу того, що документи Національного архівного фонду на превеликий жаль сильно постраждали у буремних подіях ХХ ст., часто вони розпорошені між різними фондами та навіть архівними установами. Утім, знайшовши певний вид документа для певної місцевості, дослідник, спираючись на результати аналізу джерельної бази, допустити чи існують аналогічні та датовані тим же часом документи для іншої місцевості, чи це поодинокі джерела.

На практиці системний підхід до вивчення джерельної бази часто допомагає зрозуміти наступні кроки у генеалогічному дослідженні та очікуваний результат.

Загалом, можна стверджувати, що джерельна база до єврейської генеалогії в державних архівах України набагато більша ніж прийнято вважати. Багато документів, які вважаються втраченими, з часом вдається віднайти в інших місцях. Іноді джерелами можуть слугувати навіть випадково збережені копії або чернетки, зроблені під час створення документів. Отже, перспективи нових знахідок надзвичайно великі.

ВИСНОВКИ

Враховуючи викладене в розділах дипломної роботи, автор дійшов таких висновків:

1) за Російської імперії дослідники в основному вивчали загальне історичне тло єврейського життя на теренах українських губерній. Ними було з'ясовано обставини переселення євреїв з Речі Посполитої до України, приділено увагу розвитку єврейських общин, заходам щодо збереження євреями національних традицій, культури та релігії в умовах антисемітської політики російського уряду. Вже тоді історики звернулися до архівів: вони виявляли документи з єврейської історії та публікували їх у різних виданнях;

2) у радянській історіографії чітко виокремлюється період 1920-1930-х років, за якого в Україні досить бурхливо розвивалися студії з єврейської історії. За цього періоду непересічний внесок в єврейську історіографію здійснили Гебраїстична історико-археографічна комісія ВУАН, єврейський підвідділ «Hebraica-Judaica» Всенародної бібліотеки України, Інститут єврейської пролетарської культури ВУАН. У результаті діяльності цих інституцій виникли архівні фонди (не всі вони збереглися), що на сьогодні самі по собі є джерельною базою для дослідження єврейської історії та генеалогії. Крім цього, Іллею Чериковером був зібраний величезний архів, у якому зафіксовано імена євреїв, загиблих у погромах 1919 р. У 1940-х рр. в

Радянському Союзу посилювалися антисемітські тенденції як в міжнародній, так і у внутрішній політиці. В середині країни вони вилилися у масові репресії, насамперед, єврейської інтелігенції. Така політика не припинялася до розпаду СРСР, відтак дослідження єврейської історії не віталися в наукових колах. Виявлені під час історіографічного аналізу праці 1950-х-1980-х рр. показують, що історики вивчали загальну історію і не приділяли уваги генеалогічним дослідженням. Ця ситуація була спричинена ще й тим, що наука генеалогія в СРСР була «*persona non grata*». Для генеалогії праці вчених радянського періоду цінні тим, що вони надають загальне уявлення про єврейську історію та урядову політику в єврейському питанні;

3) у незалежній Україні після тривалого «затишшя» радянського часу історичні дослідження єврейської тематики «вибухнули» численними статтями в наукових журналах, монографіями, дисертаціями, конференціями. Інтерес до пошуку генеалогічних документів в українських архівах був спричинений практичними потребами українського і зарубіжного єврейства. Інтенсифікація наукового і практичного інтересу людей вказала науковцям і архівістам на потребу в описуванні архівних документів, створенні довідників історичної та генеалогічної тематики, у т. ч. єврейської. На цих засадах виникли проекти «Документи з історії та культури євреїв в архівах Росії, України, Білорусі» та «Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в архівах України. Міжархівний довідник», кожен том якого містить розділ, присвячений іудейській конфесії. Однак, описування архівних документів у довідниках не задовольняло потреби людей, які очікували на відкритий доступ до архівів. Відтак, автор цієї праці став одним із тих ентузіастів, які взяли на себе труд просувати оцифрування єврейських документів власними силами;

4) зарубіжні дослідники теж почали свої дослідження в архівах України з описування архівних фондів єврейської тематики (М. Вайнер та В. Хітерер). Це вирішувало проблему інтелектуального доступу, однак не надавало

можливостей фізичного доступу для зарубіжного єврейства до українських архівів. Тому інституції пам'яті (Національний музей пам'яті жертв Голокосту у Вашингтоні, Центральний архів історії єврейського народу, Меморіальний комплекс історії Голокосту Яд Вашем) та міжнародні генеалогічні організації (FamilySearch International, опосередковано JewishGen) долучилися спершу до мікрофільмування, а згодом до оцифрування та індексації єврейських документів в архівах України, започаткувавши низку угод і проєктів з державними архівами України, як центральними, так і регіональними;

5) здійснений огляд джерельної бази дослідження підтвердив її достатню наявність в архівах України, репрезентативність і спроможність різноманітних архівних документів, а не лише метричних книг, стати джерелом генеалогічного дослідження. Важливим є висновок про те, що навіть за умови того, що назва архівної справи може не відображати перспективу наявності в ній документів або окремих відомостей про євреїв, таку справу все рівно слід перевіряти;

6) крім загальнонаукових принципів (історизму, об'єктивності та всебічності пізнання) і методів (загальнонаукових - історичного й логічного, спеціально-історичних - історико-порівняльного та ретроспективного, для наукового дослідження були використані методи архівної евристики та джерелознавчої критики. Українська історична наука виробила чіткий підхід щодо етапів евристичного пошуку джерел на рівнях мережі архівних установ, архіву, фонду, опису та справи. Саме його застосовано до пошуку генеалогічних джерел. Вченими вже запропоновано різні класифікації генеалогічних джерел, однак комплексної і системної класифікації джерел єврейської генеалогії ще не з'явилося. Натомість джерелознавство пропонує методи аналітичної критики та джерелознавчого синтезу, які вже стали класичними й з успіхом застосовуються у т. ч. в дослідженні джерел єврейської генеалогії;

7) на підставі аналізу комплексу джерел, виявлених в архівах України та датованих періодом Російської імперії від 1795 р. до 1917 р., автором запропоновану таку схему їх класифікації (систематизації), а саме:

- *системні джерела*, що формувалися відповідно до документообігу установ із відносно сталими часовими проміжками (у т. ч. метричні книги, ревізські казки, рекрутські посімейні списки та інші джерела, що мають ознаки сталої системності;

- *умовно системні джерела*, створені відповідно до одиничних указів чи розпоряджень уряду і не синхронізовані за роками (наприклад, списки євреїв для переселення з сільської місцевості в містечка 1808 р., посімейні списки євреїв із сільських місцевостей 1882 та 1894 рр. тощо);

- *всі інші джерела – несистемні –*, які не мають ознак системного створення, однак містять генеалогічну інформацію. Масив таких документів в архівах України надзвичайно великий.

Автор вбачає в перспективі свого дослідження виявляти, описувати, класифікувати маловідомі джерела та вказувати шляхи, яким чином дослідник може знайти подібні документи про своїх предків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Державний архів Київської області (ДАКО)

1. ДАКО. Ф. 1. Оп. 325. Спр. 203 «Реєстраційні списки євреїв Канівського повіту, зроблені на підставі законів під 3 травня 1882 р. та 29 грудня 1887 р. 1882-1887 рр». 323 арк.
2. ДАКО Ф. 1. Оп. 325. Спр. 2213. «Справа за клопотанням єврея Лузера Хараба про виправлення років в посімейному списку сину його Лейб-Вольфу. 1915 рік.» 13 арк.
3. ДАКО. Ф. 1. Оп. 336. Спр. 880 «Посімейні списки євреїв Таращанського повіту для переселення з сільської місцевості в містечкі. 1808-1810 рр.» 25 арк.
4. ДАКО. Ф. 280. Оп. 162. Спр. 404 «Списки померлих від холери по Богуславському повіту. 1830-1831рр.» 16 арк.
5. ДАКО. Ф. 280. Оп. 164. Спр. 324 «Посімейні списки євреїв м. Біла Церква для чергового рекрутського набору. 1833 рік». 32 арк.
6. ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 44 «Ревізька казка євреїв та християн Васильківського повіту. 1834 р.» 1044 арк.

7. ДАКО. Ф. 823. Оп. 1. Спр. 3. «Розкладка Ківшоватського міщанського товариства грошових зборів на суспільні потреби, 1910 р.» 72 арк.

8. ДАКО Ф. 280. Оп. 203. Спр. 2. «Ревізька казка євреїв м. Богуслав 1816 року.» 96 арк.

9. ДАКО Ф. 280. Оп. 2. Спр. 447. «Ревізькі казки міщан християн та євреїв Васильківського та Київського повітів. 1834 рік» 1048 арк.

10. ДАКО Ф. 280. Оп. 2. Спр. 1058. «Ревізька казка євреїв м. Прилуки Бердичівського повіту. 1851 рік». 84 арк.

11. ДАКО Ф. 280. Оп. 2. Спр. 1360. «Ревізькі казки євреїв-хліборобів Васильківського і Київського повітів. 1858 рік». 183 арк.

12. ДАКО Ф. 280. Оп. 174. Спр. 1219 «Ревізька казка євреїв містечка Звенигородка, отримавших прізвище. 1806 рік». 9 арк.

13. ДАКО Ф. 1. Оп. 336. Спр. 880 «Переселення євреїв з сільської місцевості в містечка по Таращанському повіту Київської губернії в 1808-1810 роках.». 25 арк.

14. ДАКО Ф. 280. Оп. 164. Спр. 207 «Посімейний рекрутський список євреїв м. Погребище Махнівського повіту Київської губернії. 1828 рік.» 56 арк.

15. ДАКО Ф. 280. Оп. 164. Спр. 324 «Посімейні списки євреїв м. Біла Церква для чергового рекрутського набору. 1833 рік.» 32 арк.

16. ДАКО Ф. 280. Оп. 164. Спр. 743. «Формулярні списки євреїв рекрутів Таращанського повіту Київської губернії. 1848 рік». 240 арк.

17. ДАКО Ф. 12. Оп. 40. Спр. 920. «Клопотання євреїв м. Умань щодо непридатності до військової служби декількох осіб. 1882 рік.» 218 арк.

18. ДАКО Ф. 384. Оп. 11. Спр. 3. «Аркуші перепису 1897 року. Село Лука Таращанського повіту.» 218 арк.

19. ДАКО Ф. 823. Оп. 1. Спр. 3. «Розкладка Ківшоватського міщанського товариства грошових зборів на суспільні потреби. 1910 рік.» 72 арк.

20. ДАКО Ф. 1. Оп. 325. Спр. 203. «Реєстраційні списки євреїв Канівського повіту, зроблені на підставі законів від 3 травня 1882 року та 29 грудня 1887 року.» 342 арк.

Державний архів м. Київ (ДАК)

21. ДАК Ф. 16. Оп. 464. Спр. 1128. «Особова справа студента Абрама Брайгіна. 1915 рік.» 16 арк.

Державний архів Житомирської області (ДАЖО)

22. ДАЖО. Ф. 527. Оп. 3. Спр. 3 «Ревізька казка євреїв Радомисльського кагалу. 1806 р.» 14 арк.

23. ДАЖО. Ф. 67. Оп. 3. Спр. 20 «Метрична книга євреїв про шлюб м. Житомир 1844 р.» 53 арк.

24. ДАЖО Ф. 715. Оп. 3. Спр. 126 «Про рекрутський набір євреїв по Радомисльського повіт. 1827-1829 роки.» 164 арк.

Державний архів Хмельницької області (ДАХМО)

25. ДАХМО. Ф. 227. Оп. 1д. Спр. 651 «Метрична книга євреїв поліцейської команди Кам'янця-Подільського. 1865 р.» 5 арк.

Центральний державний історичний архів України м. Київ

(ЦДІАК України)

26. ЦДІАК України. Ф. 1164. Оп. 1. Спр. 177 «Алфавіт метричної книги євреїв м. Київ про шлюб. 1863-1910 рр.» 166 арк.

ЛІТЕРАТУРА

27. Алцкан, В. (1996). Материали по истории евреев Подолии в фондах Государственного архива Винницкой области (конец XVIII – начало XX в.). *Вестник Еврейского университета в Москве*, 3 (13), 184–189.

Архів: Єврейське містечко. Проєкт Олександра Краковського. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Архів:Єврейське_містечко (дата звернення: 15.12.2023).

28. Бачинська, Н. А. & Артеменкова О. М. (2020). Особливості практичного використання архівних документів у процесі проведення генеалогічних досліджень в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 48-54.

29. Бершадський, С. (1880). Материали для истории евреев в Юго-Западной России и Литве и Польше. *Еврейская библиотека*, VIII, 1–32.

30. Бершадський, С. (1895). Очерки из истории евреев в Польще. К истории Львовской еврейской общины (1569-1669). *Восход*, 9, 3–21.

31. Білоусова, Л. (2015). Метричні книги Державного архіву Одеської області як джерело для дослідження міграції та етноконфесійної історії Півдня України. *Архіви України*, 2, 80-124.

32. Богдашина, О.М. (2008). Критика історичних джерел в українській історіографії. *Енциклопедія історії України*, 5 [Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка.

33. Бондарчук, В., Волкотруб, Г. & Зворський, С. (Упоряд.). (2012). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 7: метричні книги у фондах державних архівів Вінницької та Кіровоградської областей). Київ, 580 с.

34. Бондарчук, В., Волкотруб, Г. & Зворський, С. (Упоряд.). (2012). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 6: метричні книги у фондах державних архівів в Автономній Республіці Крим, Запорізької та Херсонської областей). Київ, 680 с.

35. Бондарчук, В., Волкотруб, Г. & Зворський, С. (Упоряд.). (2012). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 5, кн. 2: метричні книги у фондах Державного архіву Харківської області). Київ, 618 с.

36. Бондарчук, В., Волкотруб, Г. & Зворський, С. (Упоряд.). (2012). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 4: метричні книги у фондах державних архівів Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Одеської та Полтавської областей). Київ, 736 с.

37. Бондарчук, В., Волкотруб, Г., Зворський, С. & Ковтун, М. (Упоряд.). (2010). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник* (Т. 3: метричні книги у фондах державних архівів Тернопільської, Черкаської, Чернівецької областей, міст Києва і Севастополя). Київ, 720 с.

38. Боровой, С. (1940). Национально-освободительная война украинского народа против польского владычества и еврейское население Украины. *Исторические записки*, 9, 83–124.

39. Боровой, С. (1934). Евреи в Запорожской Сечи. *Исторический сборник*, 1. Ленинград, 141–190.

40. Гейликман, Т. (1930). *История общественного движения евреев в Польше и России*. Гос. изд-во, 307 с.

41. Гессен, Ю. (1903). *Евреи в масонстве*. Санкт-Петербург: Типо-Литограф. А. Е. Ландау, 60 с.

42. Гессен, Ю. (1906). *Евреи в России: Очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреев*. Санкт-Петербург: Типо-Литограф. А. Г. Розена, 471 с.

43. Гессен, Ю. (1925, 1927). *История еврейского народа в России* (Т. 1, 244 с.; Т. 2, 186 с.).

44. Гольдштейн, М. (1998). Еврейские материалы в полтавских архивах. *Єврейська історія та культура в країнах центральної та східної Європи*: зб. наук. пр. конференції (2-5 вересня 1997 р.), (1). Київ, 27–32.

45. Горбатюк, М., Зворський, С. & Титаренко, А. (Упоряд.). (2018). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник* (Т. 9, кн. 2: метричні книги у фондах Державного архіву Житомирської області). Київ, 842 с.

46. Горбатюк, М., Зворський, С. & Титаренко, А. (Упоряд.). (2021). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник* (Т. 10, кн. 3: метричні книги у фондах Державного архіву Чернігівської області). Київ, 99 с.

47. Господаренко, О. (ред.). (2019). *Історичні мідраші Північного Причорномор'я* (Вип. VIII. Т. II). Миколаїв: типограф. Шамрай, 395 с.

48. Гурлянд, Х. (1887-1892). *Ле-корот ха-гзерот ал Исраэль [К истории гонений на евреев]* (в 7 т.). Перемышль, Краков, Одесса.

49. Дмитрієнко, М. (Ред.-укладач). (1996). *Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика: матеріали I генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського*. Київ, 165 с.

50. *Документи, зібрані Єврейською історично-археографічною комісією при історико-філологічному відділенні Всеукраїнської Академії наук (колекція). 1519-1919 рр.:* зб. пр. Єврейської історично-археографічної комісії. (1928-1929) (Кн. 1-2). Київ.

51. Дубнов, С. (1891). Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества. *Восход*, 4-9, 1–91.

52. Дубнов, С. (1922). *Евреи в царствование Николая II*. Петроград: Еврейский Издательский Кооператив «Кадима», 85 с.

53. Дубнов, С. (1936, 1937). *История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века* (Т. 1-4). Рига.

54. *Запорожские еврейские чтения: докл. и сообщ.* (27-28 апреля 2014

г.). (2015). Днепропетровск: Ин-т «Ткума», 123 с.

55. *Запорожские еврейские чтения: сб. ст. и материал.* (14-15 апреля 2016 г.). (2017). Днепро: Ин-т «Ткума», 171 с.

56. *Запорожские еврейские чтения: сб. ст. и материал.* (16-17 апреля 2015 г.). (2016). Днепропетровск: Ин-т «Ткума», 175 с.

57. *Запорожские еврейские чтения: сб. ст. и материал.* (19-20 апреля 2018 г.). (2019). Днепро: Лира, 163 с.

58. Зворський, С. & Ковтун, М. (Упоряд.). (2009). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 1: метричні книги у фондах державних архівів Волинської, Дніпропетровської, Закарпатської областей). Київ, 810 с.

59. Зворський, С. & Ковтун, М. (Упоряд.). (2012). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах: міжархів. довідник* (Т. 2: метричні книги у фондах державних архівів Київської, Миколаївської, Рівненської, Сумської областей). Київ, 2012, 876 с.

60. Зворський, С. & Патик, В. (Упоряд.). (2013). *Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник* (Т. 8, кн. 2: метричні книги у фондах Державного архіву Хмельницької області). Київ, 386 с.

61. *История еврейского народа* (в 11 т.). (1914-1921). Москва.

62. Історія відділу фонду юдаїки Інституту рукопису. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4222> (дата звернення: 04.06.2023)

63. Кравцова, Л. (1997). *Обзор документов по истории евреев в фондах Государственного архива Крыма. Евреи Крыма: Очерки истории.* Симферополь, Иерусалим, 100–109.

64. Кумок, В. & Воловник, С. *Евреи Мелитополя.* Мелитополь: Изд. дом МГТ. [в 2-х т.: т. 1 (2012) – 816 с., т. 2 (2016) – 839 с.].

65. Ласінська, М. (2020). Дореволюційна преса, як джерело з історії єврейських міжконтинентальних міграцій кінця XIX – початку XX століття. *Емінак*, 4 (32) (жовтень-грудень), 237–252.

66. Ласінська, М. (2015). Еміграція єврейського населення з українських земель наприкінці XIX – на початку XX ст. *Емінак*, 1-2 (10) (січень-червень), 50–60.

67. Ласінська, М. (2018). Єврейські міжнародні та міжконтинентальні міграції кінця XIX – першої половини XX століття за матеріалами зарубіжних видань. *Емінак*, 2 (18) (жовтень-грудень), 138–144.

68. Левченко, Л. (2015). Архіви єврейських науково-дослідних інститутів. *Історичні мідраші Північного Причорномор'я* (IV(II)). Миколаїв: типограф Шамрай, 26–46.

69. Левченко, Л. (1999). Євреї на терені Миколаївського військового губернаторства у XIX ст. *Запорожские еврейские чтения*, (3). Запоріжжя: «ДИВО», 17-23.

70. Левченко, Л. (2000). Політика Миколаївських і Севастопольських військових губернаторів щодо єврейського питання. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*, (XII). Запоріжжя, 5–13.

71. Левченко, Л. (2001). Sudba evreev v Nikolaevsko-Sevastopolskom voennom gubernatorstve. Materialy 8-oy ezhegodnoy Mezhdunarodnoy mezhdistsiplinarnoy konferentsii po iudaike «SEFER». (сс. 39–54). Moskva.

72. Левченко, Л. (2004). Шнеєр Самарович Людковський – краєзнавець, історик-архівіст, громадський діяч. *Государственный архив Николаевской области: сб. док. и материал. «Еврейское население на Николаевщине»*, (2). Николаев: Атолл, 32–39.

73. Левченко, Л. (ред.). (2020). *Історичні мідраші Північного Причорномор'я* (Вип. IX. Т. I). Миколаїв: типограф. Шамрай, 508 с.

74. Левченко, Л. (ред.). (2021). *Історичні мідраші Північного*

Причорномор'я (Вип. Х. Т. II). Миколаїв: типограф. Шамрай, 200 с.

75. Левченко, Л. (2006). Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку ХХ ст.: огляд фондів за темою дослідження. *Наукові праці. Національний університет «Києво-Могилянська Академія»*. Миколаївська філія, 62(49), 119-127.

76. Легун, Ю. (2005). Класифікація джерел генеалогічного характеру селянських родин Правобережної України. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*, 12, 249-270.

77. Лобко, Н. (2012). Теоретичні та практичні питання реконструкції родоводів українців. *Спеціальні історичні дисципліни*, 20, 132-146.

78. Лернер, О. (1901). *Евреи в Новороссийском крае: Исторические очерки: По данным из архива бывшего Новороссийского генерал-губернатора*. Одесса: тип. Г. М. Левинсона, 240 с.

79. Лукин, В. (2011). «Если удостоюсь взойти на Землю Израиля...». Созидатели архивной системы Израиля – Бенцион Динур и другие. *Израиль: русские корни*. Иерусалим, 425–430.

80. Лукин, В., Соколова, А. & Хайсович, Б. (1997). *100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель* (2: Подолия). Санкт-Петербург, 704 с.

81. Меламед, Е. (1995). Источники по истории еврейского просвещения и культуры в фондах Государственного архива Житомирской области. *Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф. (8-9 грудня 1994 р.)* (сс. 124–128). Київ.

82. Меламед, Е. (1996). Источники для русско-еврейской генеалогии (по материалам Государственного архива Житомирской области). *Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф. (21-22 серпня 1995 р.)* (сс. 133–136). Київ.

83. Меламед, Е. (1996). *Обзор документальных источников по истории еврейского просвещения и культуры в фондах Государственного архива Житомирской области*. Москва: о-во «Еврейское наследие», 12 с.

84. Меламед, Е. (1999). Архивные материалы о местечках Волыни (Историко-генеалогический аспект). «Штетл» як феномен єврейської історії: зб. наук. пр. конф. (30 серпня – 3 вересня 1998 р.) (с. 69–74). Київ,

85. Меламед, Е. (Сост.). (2009). *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины: Волынская, Житомирская, Ровенская, Черкасская области: путеводитель*. Киев, 472 с.

86. Меламед, Е. (Сост.). (2014). *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины: Николаевская, Одесская, Херсонская области: путеводитель*. Киев, 776 с.

87. Меламед, Е. (2009). Источники для истории еврейских научных и культурно-просветительских учреждений 1920-1940-х годов в архивах Украины. *Идиш: язык и культура в Советском Союзе*. Москва, 229–241.

88. Меламед, Е. & Куповецкий, М. (Сост.). (2006). *Документы по истории и культуре евреев в архивах Киева: путеводитель*. Киев, 752 с.

89. Михайлова, А. (1992). Обзор документов Государственного архива Херсонской области «Еврейское население Херсонского округа в 20-е - начале 30-х гг.». *Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: тези наук. конф. (19-20 листопада 1992 р.)* (сс. 117–119). Запоріжжя.

90. Михайлова, Г. (1995). Огляд документів державного архіву Херсонської області «Єврейське населення Херсонщини». *Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: тези наук. конф. (27-28 жовтня 1994 р.)* (сс. 79–82). Запоріжжя.

91. Модиевский, С. (1995). Евреи Юга Украины: (По материалам Государственного архива Херсонской области). *Єврейська історія та*

культура в Україні: матеріали конф. (Київ, 8-9 грудня 1994) (сс. 139–142). Київ.

92. Морозова, А. (2022). Зв'язки родини Сац з Чернігівщиною. *Грааль науки*, 22, 305-315.

93. Мосяков, В. (1995). Архивные документы Государственного архива Запорожской области о еврейском населении Юга Украины. *Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: тези наук. конф. (27-28 жовтня 1994 р.)* (сс. 76–79). Запоріжжя.

94. Мосяков, В. (1997). Евреи Александровска в 1900 году: (По материалам отчета городской думы). *1-е Запорожские чтения «Еврейское население Юга Украины»*, 29-30 мая 1997 г.: докл. и сообщ. (сс. 73-76). Запорожье.

95. Мосяков, В. (1998). К истории еврейской общины Александровска: 1917 год: (По страницам архивных документов). *Запорожские еврейские чтения (2)*. Запорожье, 79–81.

96. Мосяков, В. (1999). К истории еврейской общины Александровска: 1918 год: (По страницам архивных документов). *Запорожские еврейские чтения (3)*. Запорожье, 209–211.

97. Оршанский, И. (1872). *Евреи в России*. Санкт-Петербург: Тип. М. Хана, 235 с.

98. Оршанский, И. (1877). *Русское законодательство о евреях: Очерки и исследования*. Санкт-Петербург: Тип. и лит. А. Е. Ландау, 470 с.

99. Павлюк, А. (2013). *Участь єврейського населення в економічному розвитку південноукраїнського регіону в ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах Херсонської губернії)*: (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Миколаїв, 280 с.

100. Петровский, Й. (1996). *Обзор коллекции пинкасов в Отделе рукописей Центральной научной библиотеки им. Вернадского Национальной*

Академии Наук Украины. Сер. «Еврейский архив» (Вып. 5). Москва: О-во «Еврейское наследие».

101. Покидченко, Л. (1998). Еврейские фонды Госархива Сумской области. *Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи: зб. наук. праць конф. (2-5 вересня 1997 р.)* (сс. 156–157). Київ.

102. Прокоп, Ю. (2017). *Євреї-іноземці на Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти*: (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Одеса, 417 с.

103. Семенік, О. (2020). «Вадим Алцкан, директор проектів, відділ міжнародних архівних програм, Національний музей пам'яті жертв Холокоста в Вашингтоні». Інтерв'ю. URL: <https://supportyourart.com/conversations/about-memorial-museums/> (дата звернення: 04.06.2023)

104. Сергеева, И. (1995). Иллюстрированные пинкасы Украины конца XVIII - начала XX веков: (Из собрания Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского Национальной Академии наук Украины). *Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф. (Київ, 8-9 грудня 1994 р.)*. (сс. 174–179). Київ.

105. Томазов, В. (Упоряд). (2013). *Генеалогія: зб. наук. пр. (1)*. Київ: Простір, 439 с.

106. Томазов, В. (2002). Метрические книги Киевского раввината в Центральном государственном историческом архиве Украины в Киеве. *Генеалогический вестник*, 12, 65–75.

107. Томазов, В. (2004). Иудейские метрические книги в Центральном государственном историческом архиве Украины в Киеве. *Генеалогический вестник*, 18, 42–44.

108. *Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика*. Матеріали I генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського (1996). Київ, 165 с.

109. Український інститут вивчення Голокосту «Ткума». URL: <https://www.tkuma.dp.ua/ru/pro-nas> (дата звернення: 04.06.2023)

110. Хитерер, В. (1992). Обзор источников по еврейской истории Центрального государственного [исторического] архива Украины. *Єврейське населення Півдня України: Історія та сучасність: тези наук. конф. (19-20 листопада 1992 р.)* (сс. 113–116). Запоріжжя.

111. Хитерер, В. (1993). Обзор источников по еврейской истории Центрального государственного исторического архива Украины. *История евреев в России: Проблемы источниковедения и историографии: сб. науч. тр.* Санкт-Петербург, 78–83.

112. Хитерер, В. (1994). Еврейская историко-археографическая комиссия Всеукраинской Академии Наук (ВУАН). *Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф. (22-23 листопада 1993 р.)* (сс. 176–182). Київ.

113. Хитерер, В. (1997). Еврейская историко-археографическая комиссия Всеукраинской Академии Наук (ВУАН). *Євреї в Україні: Історія, культура, традиції*. Київ, 90–100.

114. Хитерер, В. (1998). Джерела з історії українських євреїв у київських архівах. *Українське єврейство: Підготовчі матеріали популярної енциклопедії*. Вип. 3: [Препринти статті до тому Україноюдаїка, Українсько-єврейські взаємини]. Київ, 30–40.

115. Хитерер, В. *Документы по еврейской истории в киевских архивах (XVI-XX вв.):* (автореф. ...канд. ист. наук). Москва, 1996, 27 с.

116. Хитерер, В. Конфискация еврейских документальных материалов и еврейской собственности в Украине в 1919-1930 гг. URL: <https://archive.org.ua/archive/2007-08-13/www.judaica.kiev.ua/Conference/Conf2.htm> (перегляд: 04.06.2023)

117. Христова, Н. (2011). Генеалогічна евристика: алгоритм та джерела // *Архіви України*, 1, 231-238.

- 118. Христова, Н.** (2010). Архівна евристика: практичні аспекти. *Архіви України*, 5, 281-286.
- 119. Ципперштейн, С.** (1995). *Евреи Одессы. История культуры. 1794-1881*. Москва, Иерусалим: Гешарим, 207 с.
- 120. Ченцова, Т.** (1992). Документы Государственного архива Днепропетровской области о еврейском населении Юга Украины. *Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність: тези наук. конф. (19-20 листопада 1992 р.)* (сс. 116–117). Запоріжжя.
- 121. Чернецький, Є.** (2018). *Євреї Білої Церкви (середина ХІХ - початок ХХ ст.): просопографічний довідник*. Біла Церква : Пшонківський О. В. [вид.], 732 с.
- 122. Чернецький, Є.** (2021). *Білоцерківська юдаїка: бібліографія 1991-2016 рр., джерельна база та справи у фонді "Київське губернське правління"*. Біла Церква: Пшонківський О. В. [вид.], 308 с.
- 123. Шитюк, М.** (ред.). (2015). *Історичні мідраші Північного Причорномор'я* (Вип. ІV. Т. І). Миколаїв: типограф. Шамрай, 286 с.
- 124. Щукин, В.** (2001). Про право поселення та проживання євреїв у м. Миколаєві (ХІХ – поч. ХХ ст.). *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.*, (12). Одеса, 550–559.
- 125. Щукин, В.** (2004). О правовом положении евреев-земледельцев (колонистов) в Новороссийском крае (ХІХ – нач. ХХ в.). *Материалы 11-ой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике* (1). Москва, 171–178.
- 126. Щукин В. & Павлюк А.** (2016). *Еврейские земледельческие колонии Херсонской губернии (ХІХ – начало ХХ в.): очерки истории*. Николаев: изд-во Шамрай П., 408 с.
- 127. Щукин, В., Павлюк, А.** (2009). *Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец ХVІІІ – начало ХХ в.)*. Николаев: изд-во Ирины Гудым, 352 с.

128. Щукін, В. (2006). *Становище єврейського населення в Херсонській губернії в XIX – на початку XX століття*: (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Миколаїв, 221 с.

129. Avotaynu Online. URL: <https://avotaynuonline.com/category/northern-europe/ukraine-eastern-europe/> (дата звернення: 04.06.2023).

130. Dubnow, S. (1916-1920). *History of the Jews in Russia and Poland from the earliest times until the present day* (Vol. I, 1916, 411 p.; Vol. II, 1918, 429 p.; Vol. III, 1920, 423 p.). Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.

131. FamilySearch International. URL: <https://www.familysearch.org/en/> (дата звернення: 04.06.2023)

132. Jacobus, D. L. (1930). *Genealogy as Pastime and Profession*. New Haven, Connecticut: The Tuttle, Morehouse & Taylor Company, 333 p.

133. JewishGen. The Global Home for Jewish Genealogy. URL: <https://www.jewishgen.org/JewishGen/Mission.html> (дата звернення: 04.06.2023)

134. Judaica Ukrainica. URL: <https://judaicaukrainica.ukma.edu.ua/content/volumes> (дата звернення: 04.06.2023)

135. Levchenko, L. & Shchukin, V. (2019). *Our Fellow Countryman Rebbe Menachem Mendel Schneerson*. Mykolaiv, New York, 156 p.

136. Lukin, B. & Peri, A. (1996, Spring). Israeli Archives with Material on Russian Jewish History: The Central Archives for the History of the Jewish People. *Jews in Eastern Europe*. Jerusalem: The Hebrew University, Centre for Research and Documentation of East European Jewry, 65–66.

137. Melamed, E. (1996). Information for Jewish Genealogists in the State Archive of Zhitomir Oblast. *Avotaynu: The International Review of Jewish Genealogy*, 12(1), 14–18.

138. Melamed, E. (1996). Sources on the history of Jewish Enlightenment and Culture in the Zhitomir Region State Archives. *East European Jewish Affairs*; 26(2), 97–101.

140. Weiner, Miriam. (1999). *Jewish Roots in Ukraine and Moldova: Pages from the Past and Archival Inventories (The Jewish Genealogy Series)*. Secaucus, NJ: Miriam Weiner Routes to Roots Foundation, 600 p.

141. Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center. URL: <https://www.yadvashem.org/> (дата звернення: 04.06.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Списки померлих від холери по Богуславському повіту. 1830-1831роки.

Умеліной Списокъ умелішихъ отъ волости въ С. Богуславъ
и Богуславскомъ уездѣ Аппеланта и Преставленнаго... въ С. Богуславѣ
1830 по Грѣху Августу 1831 года.

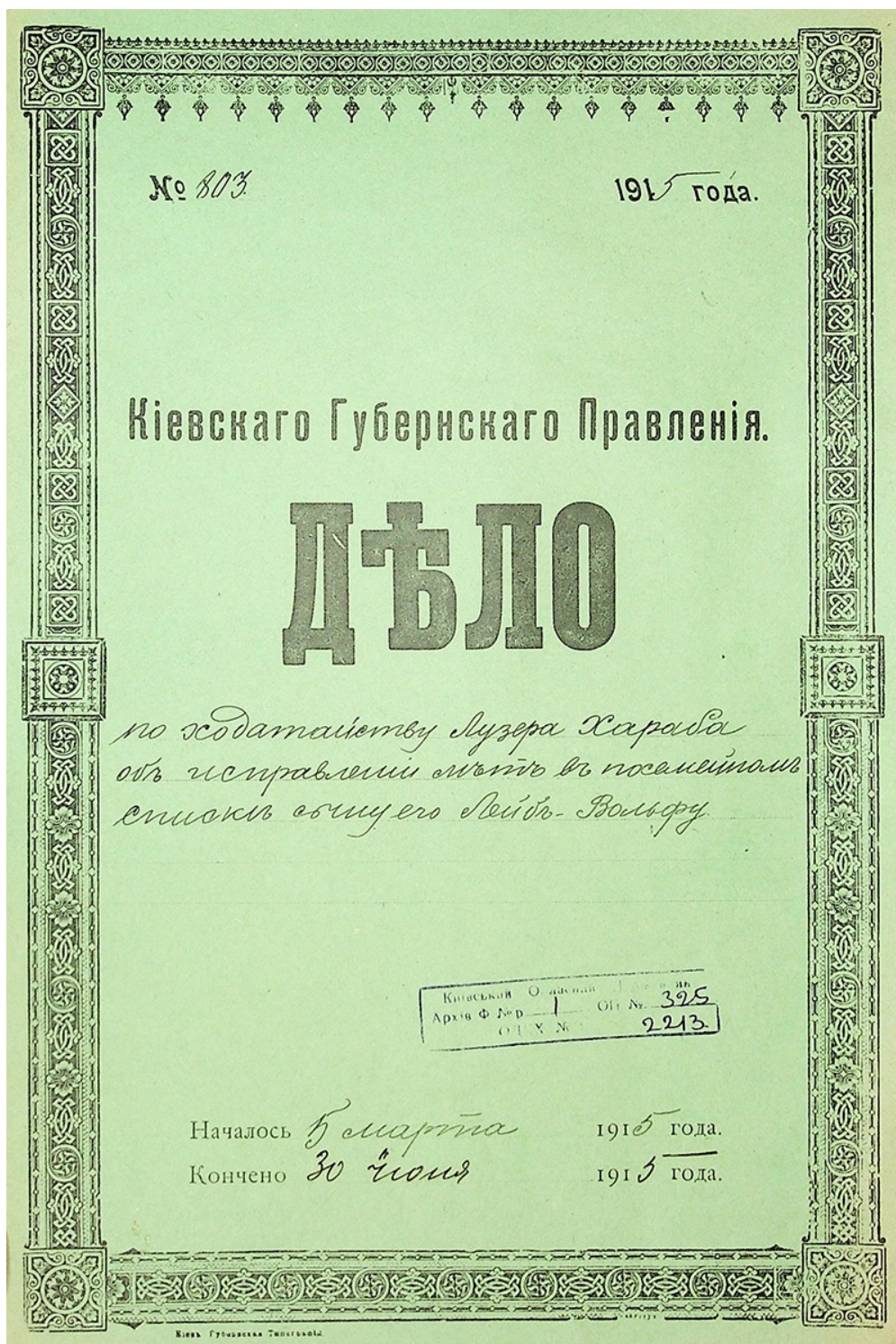
№	Имена и прозванія	Лѣтъ		Родъ
		Мѣсяцъ	Дни	
1.	Отставной коллежский Секретарь Маріанъ Мельниковъ	55	"	Богуслав.
2.	Мелъ Шпанаъ Доктаръ 20 Вѣрхова Мелка Семеновичишина	"	23	14.
3.	Письмоводитель Богуславской (Передовой) Коллежской Секретарь Федотъ Прохоровъ	35	"	16.
4.	Еврейъ Гелманъ Рудикъ	70	"	6.
5.	Еврейша Хая Франкова	"	50	"
6.	Адова Двѣра	"	60	10.
7.	Игаса Павловича	"	50	"
8.	Мелъ Адамъ Козакъ	"	55	12.
9.	Рейсъ Мартемьянъ	"	60	"
10.	Еврейъ Ели Рудой	65	"	8.
11.	Аейда Копаль	50	"	11.
12.	Аейда Гостайко	60	"	11.
13.	Матрона Огарка Карпича	"	50	10.
14.	Матрона Гурдовича	"	55	"
15.	Матрона Сильванъ Гурдовичъ	60	"	11.
16.	Еврейъ Гарширъ Косовичъ	70	"	"
17.	Крестьянка невольничья францика въ домѣ Еврейша Зайдва	"	35	13.
18.	Еврейша Фрейда Габичка	60	"	13.
19.	Игаса Васильска	"	25	"
20.	Еврейъ Гей Фрастовичъ	60	"	"
21.	Еврейъ Мушманъ по прозванію невольничья	65	"	"
22.	Мойко Фрумпельска	4	"	14.
23.	Алпелъ Митвиль	80	"	"
24.	Еврейша Давка Шевича	"	50	"

И

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 162. Спр. 404. Арк. 1.

Додаток Б

Метрична книга євреїв м. Житомир 1844 рік. Розділ про шлюб.

Державний архів Київської області. Ф. 1. Оп. 325. Спр. 2213. Титул.

Додаток Г

Алфавіт метричної книги євреїв м. Київ про шлюб. 1863-1910.

Ревізька казка євреїв купців м. Чорнобиль Радомисльського повіту Київської губернії. 1795 рік. (Євреї ще не отримали прізвища).

Ревізька казка євреїв купців м. Чорнобиль Радомисльського повіту Київської губернії. 1795 рік.

Ім'я	Вік	Ім'я	Вік
Третьої гильдії купець Шухо Кнієвич	60	Третьої гильдії купець Родіон Шершак	4
Фека Ело хань шовшо Якє	57	Горь шевра	1
Якєхь дити		Третьої гильдії купець Авраам Шершак	60
Старший синь шимон Шимонидь	39	Фека Ело перив Похимовича	55
Фека Ело шимонидь Дрошмови	30	Якєхь синь	
Якєхь синь	6	Старшой Еккинь Ебрамовича	25
Овсей холость	6	Фека Ело рифин Носковича	22
Другой синь шимон Шимонидь	25	Другой синь Авраам Шордович Авраамович	18
Фека Ело хань шовшо Довича	20	Фека Ело хава Бер Ковича	15
Якєхь синь		Якєхь синь	
Бей шовшо шордов Ховидь	7	Третьої гильдії купець Авраам Шершак	15
Третьої гильдії купець Шимонидь	18	Третьої гильдії купець Родіон Шершак	50
Фека Ело хань шовшо Авраамовича	15	Фека Ело пдасє Мензаровича	40
Третьої гильдії купець Авраам Шершак	15	Якєхь синь	
Фека Ело сора рохим Шера	14	Старшой шордов Перховеича	30
Третьої гильдії купець Шевра Шершак	35	Якєхь синь	
Фека Ело дашра Миташеви	34	Дити Ело Лев Бей Шовшо	28
Якєхь синь		Якєхь синь	
Старшой шовшо шев Ровича	19	Другой синь шевра Ерми шевра	7
Фека Ело шимон Ер Шови	11		
Другой синь шевра Ерми шевра	7		

Державний архів Житомирської області. Ф. 527. Оп. 3. Спр. 11. Арк. 113

Додаток Е

Ревізька казка євреїв м. Богуслав 1816 року.

РЕВИЖСКАЯ СКАЗКА.					РЕВИЖСКАЯ СКАЗКА.				
1816 года <i>Март</i> 1 ^{го} дня <i>Ревской</i> Губернии					1816 года <i>Март</i> 1 ^{го} дня <i>Ревской</i> Губернии				
70 <i>Смоленского</i> уезда <i>Богуслав</i>					70 <i>Смоленского</i> уезда <i>Богуслав</i>				
Семьи.	Мужской полъ.	По послѣдней ревизіи состо- яло и послѣ оной выбыло.	Изъ него выбыло.	Нынѣ на лицо.	Семьи.	Женской полъ.	Во временной ошлучъ.	Нынѣ на лицо.	
No	<i>Рутца</i>	Лѣта.	Когда имен- но.	Лѣта.	No	<i>Котичи</i>	Съ котораго времени.	Лѣта.	
1	<i>Давидъ Мухомовъ</i>	46	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>	"					
	<i>Савва Сидоровъ</i>		<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>	"					
	<i>Давидъ Сидоръ</i>	29	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>	"					
	<i>Илья</i>	18	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>	"					
	<i>Савва</i>		<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>	"					
2	<i>Мошля Анналовъ Савва</i>	63	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Кристьянъ</i>		<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Мошля Савва</i>	41	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Анна</i>		<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Анналовъ Савва</i>	21	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Илья</i>	35	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Игорь</i>	31	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Морозъ Савва</i>	8	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Анна Шатта</i>	5	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Савва</i>	3	<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						
	<i>Савва</i>		<i>послѣдней ревизіи 1810 года</i>						

Итого мужскаго пола на лицо

Итого женскаго пола на лицо

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 203. Спр. 2. Арк. 3.

Додаток Ж

Ревізська казка євреїв, переселених з м. Київ до м. Васильків. 1834 рік.

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА				РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА				
1854 года Август 15 дна, Еврейской Общины города Василькова 7042 Еврейская Катина Переселенная изъ Киева				1854 года Август 15 дна, Еврейской Общины города Василькова Еврейская Катина Переселенная изъ Киева				
Сельс.	МУЖЕСКІЙ ПОЛЪ	По последней ревизии состояло и полъ одной прибалы.	Изъ того числа кабалы.	Полъ на одно.	Сельс.	ЖЕНСКІЙ ПОЛЪ	Во сколько отузак.	Изъ на одно.
№	Имя	ЛѢТА	КОГДА ВРЕМЯ.	ЛѢТА	№	Имя	С. котораго трезака.	ЛѢТА
129	Порина Шлеишевна Еврейская	35	июль 1831		129	Порина Шлеишевна жена Шлеи		48
130	Шлеи Шлеишевна Еврейская Шлеи Шлеишевна Писа жизн. Шлеишевна	62. 7	— —	68. —	130			
131	Катина Шлеишевна Еврейская Шлеи Шлеишевна Шлеи Шлеишевна	30. 8	июль 1831		131	Катина Шлеишевна жена Шлеи Еврейская Шлеишевна		25. 13.
132	Шлеи Шлеишевна Еврейская Шлеи Шлеишевна Селс. Шлеишевна Шлеи Шлеишевна Шлеи Шлеишевна Шлеи Шлеишевна	23. 2. 4. 8. 14.			132			
Итого мужескаго пола на одно				Итого женскаго пола на одно				

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 447. Арк. 218.

Ревізька казка євреїв м. Прилуки Бердичівського повіту. 1851 рік.

Ревізька Казка 1851 рік в м. Прилуки Бердичівського повіту			
Вид	судовий похід	нагородна судова платна приватна	всього судово платно
8	Казна сина	Казна	Казна судово
	Казна Гурна сина	Казна	Казна
	Казна	Казна	Казна
17	Місія братів Абрама і Шломо	40	5
	Син сина Шломо	15	15
	Умаров сина Шломо	на во пробити	16
	2 Сина	на во	17
	3 Шломо	на во	18
	Місія сина Шломо	8	20
	3 сина	на во	21
18	Сина Шломо Абрама	33	29
	Сина Шломо	25	31
	Сина Шломо	на во	20
	Сина Шломо	на во	21
	Сина Шломо	на во	22
19	Сина Шломо	на во	20
20	Сина Шломо	на во	21
Всього судових похідних			174

Ревізька Казка 1851 рік в м. Прилуки Бердичівського повіту			
Вид	судовий похід	нагородна судова платна приватна	всього судово платно
8	Казна сина	Казна	Казна судово
	Казна Гурна сина	Казна	Казна
	Казна	Казна	Казна
17	Місія братів Абрама і Шломо	40	5
	Син сина Шломо	15	15
	Умаров сина Шломо	на во пробити	16
	2 Сина	на во	17
	3 Шломо	на во	18
	Місія сина Шломо	8	20
	3 сина	на во	21
18	Сина Шломо Абрама	33	29
	Сина Шломо	25	31
	Сина Шломо	на во	20
	Сина Шломо	на во	21
	Сина Шломо	на во	22
19	Сина Шломо	на во	20
20	Сина Шломо	на во	21
Всього судових похідних			174

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 1058. Арк. 9.

**Ревізка казка землеробів Червонянської єврейської колонії
Васильківського повіту. 1858 рік.**

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА						РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА						
1858 года Мавъ 22 дня Кіевской Губерні Васильковскаго Уезда Червонянскоі Єврейскоі Колоніи						1858 года Мавъ 22 дня Кіевской Губерні Васильковскаго Уезда Червонянскоі Єврейскоі Колоніи						
Семья.		Мужескій полъ.		По послѣдней ревизіи остогло и послѣ оной прибыло.	Изъ того числа вышло.	Нынѣ налицо.	Семья.		Женскій полъ.		Во арестной отлучкѣ.	Нынѣ налицо.
№ ревизіи.	№ ревизіи.	Дата.	Когда имен.	Дата.	№ ревизіи.	№ ревизіи.	№ ревизіи.	№ ревизіи.	Съ котораго времени.	Дата.		Дата.
		Майиъ Дубида 2 сына										
		Умирае Германъ	26	"	33							
		Умирае Германъ вѣтъ Шимонъ	2	Умирае 1855	"							
		2 Майиъ Дубиде	Новгородъ 1854	"	4							
		3 Марцианъ	Новгородъ 1856	"	1							
		Майиъ Дубида 3 сына										
		Акимъ Лосъ	24	"	31							
		Савва Мавъ вѣтъ Шимонъ 1 Суронъ	4	"	11							
		2 Шимонъ	2	"	9							
		Майиъ Дубида 1 вѣтъ Мейса	16	"	23							
		Мейса вѣтъ Мордой	Новгородъ 1856	"	1							
		8 Сурья бѣра Шимонъ	35	"	62							
		Сурья бѣра вѣтъ Шимонъ	24	"	31							
		Шимонъ вѣтъ Шимонъ 1 Леидоръ	6	"	13							
		2 Мейса	4	Умирае 1854	"							
		3 Шимонъ	1	"	8							
		4 Сурья	Новгородъ 1852	"	6							
		Сурья бѣра 2 вѣтъ Шимонъ	20	"	27							
Итого мужескаго пола налицо						Итого женскаго пола налицо						
4						16						

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 1360. Арк. 4.

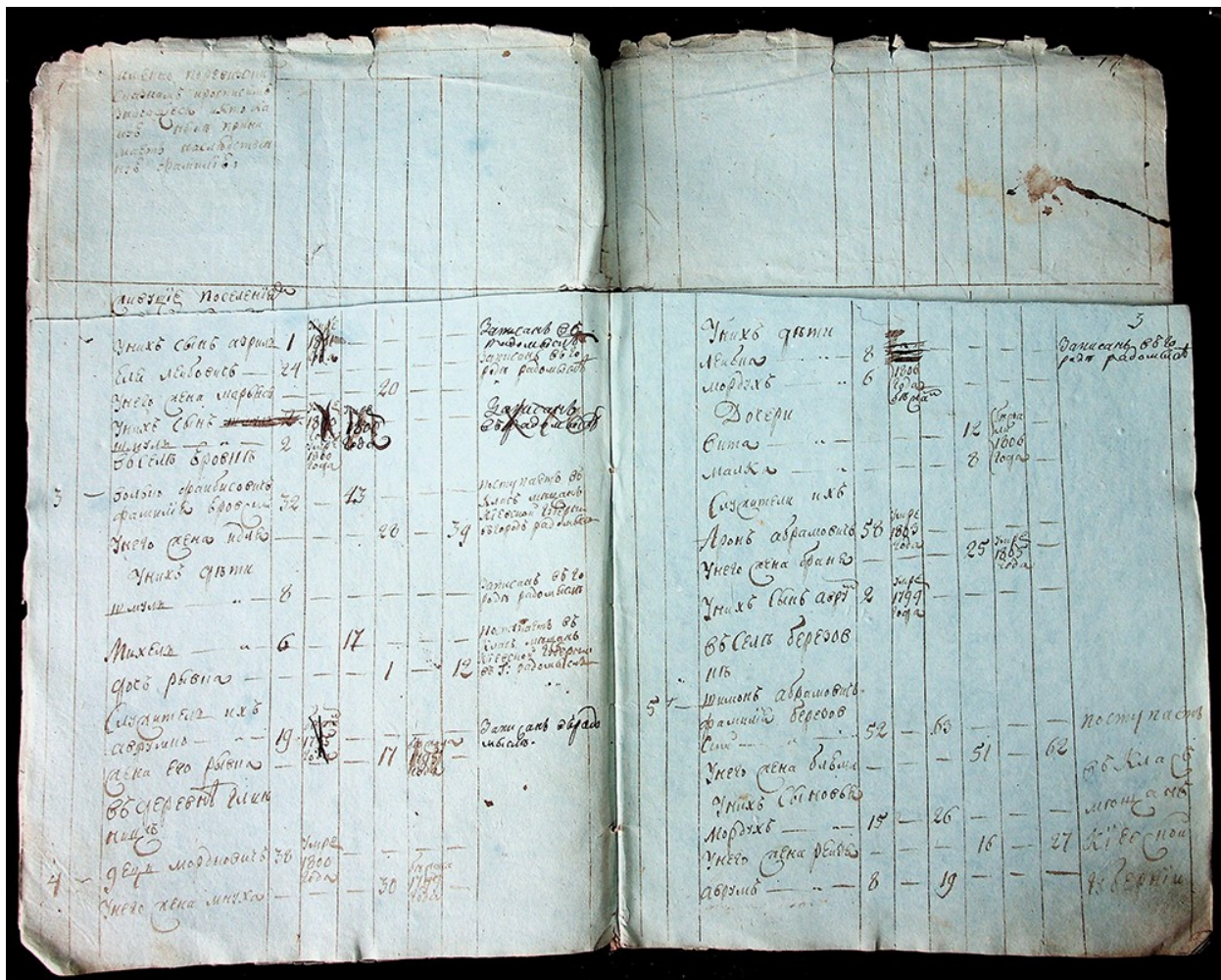
Ревізька казка євреїв із зазначенням отриманого прізвища м.

Звенигородка. 1806 рік

№	Ім'я та прізвище	Місяць	Дні	Примітки
20 14	Михайло Іванович	листопад	20	
21 15	Володимир Іванович	листопад	21	
22 16	Микола Іванович	листопад	22	
23 17	Павло Іванович	листопад	23	
24 18	Петро Іванович	листопад	24	
25 19	Семенов Іванович	листопад	25	
26 20	Микола Іванович	листопад	26	
27 21	Володимир Іванович	листопад	27	
28 22	Микола Іванович	листопад	28	
29 23	Павло Іванович	листопад	29	
30 24	Петро Іванович	листопад	30	
31 25	Семенов Іванович	листопад	31	
32 26	Микола Іванович	листопад	2	
33 27	Володимир Іванович	листопад	3	
34 28	Микола Іванович	листопад	4	
35 29	Павло Іванович	листопад	5	
36 30	Петро Іванович	листопад	6	
37 31	Семенов Іванович	листопад	7	
38 1	Микола Іванович	листопад	8	
39 2	Володимир Іванович	листопад	9	
40 3	Микола Іванович	листопад	10	
41 4	Павло Іванович	листопад	11	
42 5	Петро Іванович	листопад	12	
43 6	Семенов Іванович	листопад	13	
44 7	Микола Іванович	листопад	14	
45 8	Володимир Іванович	листопад	15	
46 9	Микола Іванович	листопад	16	
47 10	Павло Іванович	листопад	17	
48 11	Петро Іванович	листопад	18	
49 12	Семенов Іванович	листопад	19	
50 13	Микола Іванович	листопад	20	
51 14	Володимир Іванович	листопад	21	
52 15	Микола Іванович	листопад	22	
53 16	Павло Іванович	листопад	23	
54 17	Петро Іванович	листопад	24	
55 18	Семенов Іванович	листопад	25	
56 19	Микола Іванович	листопад	26	
57 20	Володимир Іванович	листопад	27	
58 21	Микола Іванович	листопад	28	
59 22	Павло Іванович	листопад	29	
60 23	Петро Іванович	листопад	30	
61 24	Семенов Іванович	листопад	31	
62 25	Микола Іванович	листопад	1	
63 26	Володимир Іванович	листопад	2	
64 27	Микола Іванович	листопад	3	
65 28	Павло Іванович	листопад	4	
66 29	Петро Іванович	листопад	5	
67 30	Семенов Іванович	листопад	6	
68 31	Микола Іванович	листопад	7	
69 1	Володимир Іванович	листопад	8	
70 2	Микола Іванович	листопад	9	
71 3	Павло Іванович	листопад	10	
72 4	Петро Іванович	листопад	11	
73 5	Семенов Іванович	листопад	12	
74 6	Микола Іванович	листопад	13	
75 7	Володимир Іванович	листопад	14	
76 8	Микола Іванович	листопад	15	
77 9	Павло Іванович	листопад	16	
78 10	Петро Іванович	листопад	17	
79 11	Семенов Іванович	листопад	18	
80 12	Микола Іванович	листопад	19	
81 13	Володимир Іванович	листопад	20	
82 14	Микола Іванович	листопад	21	
83 15	Павло Іванович	листопад	22	
84 16	Петро Іванович	листопад	23	
85 17	Семенов Іванович	листопад	24	
86 18	Микола Іванович	листопад	25	
87 19	Володимир Іванович	листопад	26	
88 20	Микола Іванович	листопад	27	
89 21	Павло Іванович	листопад	28	
90 22	Петро Іванович	листопад	29	
91 23	Семенов Іванович	листопад	30	
92 24	Микола Іванович	листопад	31	
93 25	Володимир Іванович	листопад	1	
94 26	Микола Іванович	листопад	2	
95 27	Павло Іванович	листопад	3	
96 28	Петро Іванович	листопад	4	
97 29	Семенов Іванович	листопад	5	
98 30	Микола Іванович	листопад	6	
99 31	Володимир Іванович	листопад	7	
100 1	Микола Іванович	листопад	8	

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 174. Спр. 1219. Арк 4.

Ревізька казка Радомисльського кагалу 1806 року. Євреї отримують прізвища

Державний архів Житомирської області. Ф. 527. Оп. 3.Спр. 3. Арк. 3.

грошовий збір замість рекрутської служби для євреїв.

УКАЗЪ ПРАВИТЕЛЬСТВУЮЩЕМУ СЕНАТУ.

Считая справедливымъ, чтобы рекрутская повинность къ облегченію НАШИХЪ вѣрноподданныхъ уравнена была для всѣхъ сословій, на коихъ сія повинность лежитъ, Повелѣваемъ:

1 е.) Обратитъ Евреевъ къ отправленію рекрутской повинности въ натурѣ.

2 е.) Сборъ денежный на нихъ, вмѣсто общей повинности сей положенный, отмѣнитъ.

3 е.) При приѣмѣ съ нихъ рекрутовъ наблюдать правила, для сего шолько набора издавныя и у сего прилагаемыя.

МЫ увѣрены, что образованіе и способности, кои приобрѣтутъ они въ военной службѣ, по возвращеніи ихъ изъ оной послѣ выслуги узаконенныхъ лѣтъ, сообщатся ихъ семействамъ, для вѣдшей пользы и лучшаго успѣха въ ихъ оублности и домашнемъ хозяйствѣ.

На подлинномъ подписано собственною ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА рукою:

НИКОЛАЙ.

На Елагиномъ острову.
Августа 26 дня 1827 года.

Державний архів Житомирської області. Ф. 715. Оп. 3. Спр. 126. Арк. 1.

1828 рік. Посімейний рекрутський список євреїв м. Погребище
Махнівського повіту Київської губернії.

Номера Семействъ распо- ложенныхъ по при- бавленію къ де- лабору.	Номера, По- комис- то- въ за- писан- ныхъ по по- сѣдней ревизіи	КТО ИМЯННО ЗАПИСАНЪ ПО ПОСѢДНЕЙ РЕВИ- ЗИИ И ВЪ ТЕЧЕНІИ ОНОЙ Вновь ПРИЧИСЛЕНЪ.	Л Ъ Т А		Въ теченіи сего времени кто, куда и почему выбылъ.	Кѣмъ сдѣ- ны рекрут- скія заслу- ги по 182 году.	Объясненіе при- чинъ, по ко- мимъ при- числено къ по- слѣдней ревизіи на слу- жбу неспособныхъ и правъ на уво- леніе или льготу отъ рекрутской по- вѣстки.	
			Муж. по отб.	Жен. по отб.				Л ѣ т а. Муж.
2	12	<p>Решетинский 1816 г. года</p> <p>Моисей Моисеевичъ } Израиль — } Феликсъ — } Самуилъ — } Знакомы 1-й Сидоръ — } 2-й Вадимъ — } 1818 года 2-й Моисей — } 3-й Феликсъ — } 1-й — } 2-й Илья — } 3-й — } 4-й — } 5-й — } 6-й — } 7-й — } 8-й — } 9-й — } 10-й — } 11-й — } 12-й — } 13-й — } 14-й — } 15-й — } 16-й — } 17-й — } 18-й — } 19-й — } 20-й — } 21-й — } 22-й — } 23-й — } 24-й — } 25-й — } 26-й — } 27-й — } 28-й — } 29-й — } 30-й — } 31-й — } 32-й — } 33-й — } 34-й — } 35-й — } 36-й — } 37-й — } 38-й — } 39-й — } 40-й — } 41-й — } 42-й — } 43-й — } 44-й — } 45-й — } 46-й — } 47-й — } 48-й — } 49-й — } 50-й — } 51-й — } 52-й — } 53-й — } 54-й — } 55-й — } 56-й — } 57-й — } 58-й — } 59-й — } 60-й — } 61-й — } 62-й — } 63-й — } 64-й — } 65-й — } 66-й — } 67-й — } 68-й — } 69-й — } 70-й — } 71-й — } 72-й — } 73-й — } 74-й — } 75-й — } 76-й — } 77-й — } 78-й — } 79-й — } 80-й — } 81-й — } 82-й — } 83-й — } 84-й — } 85-й — } 86-й — } 87-й — } 88-й — } 89-й — } 90-й — } 91-й — } 92-й — } 93-й — } 94-й — } 95-й — } 96-й — } 97-й — } 98-й — } 99-й — } 100-й — } 101-й — } 102-й — } 103-й — } 104-й — } 105-й — } 106-й — } 107-й — } 108-й — } 109-й — } 110-й — } 111-й — } 112-й — } 113-й — } 114-й — } 115-й — } 116-й — } 117-й — } 118-й — } 119-й — } 120-й — } 121-й — } 122-й — } 123-й — } 124-й — } 125-й — } 126-й — } 127-й — } 128-й — } 129-й — } 130-й — } 131-й — } 132-й — } 133-й — } 134-й — } 135-й — } 136-й — } 137-й — } 138-й — } 139-й — } 140-й — } 141-й — } 142-й — } 143-й — } 144-й — } 145-й — } 146-й — } 147-й — } 148-й — } 149-й — } 150-й — } 151-й — } 152-й — } 153-й — } 154-й — } 155-й — } 156-й — } 157-й — } 158-й — } 159-й — } 160-й — } 161-й — } 162-й — } 163-й — } 164-й — } 165-й — } 166-й — } 167-й — } 168-й — } 169-й — } 170-й — } 171-й — } 172-й — } 173-й — } 174-й — } 175-й — } 176-й — } 177-й — } 178-й — } 179-й — } 180-й — } 181-й — } 182-й — } 183-й — } 184-й — } 185-й — } 186-й — } 187-й — } 188-й — } 189-й — } 190-й — } 191-й — } 192-й — } 193-й — } 194-й — } 195-й — } 196-й — } 197-й — } 198-й — } 199-й — } 200-й — }</p>	44	36				
3	111	<p>Мащанский 1816 года</p> <p>Сидоро Кибичанский } Хлебманский — } Кана во вѣдѣ — } Симоновъ — } Знакомы 1-й Кибичанъ — } 2-й Сидоръ — } 3-й Сидоръ — } 4-й Сидоръ — } 5-й Сидоръ — } 6-й Сидоръ — } 7-й Сидоръ — } 8-й Сидоръ — } 9-й Сидоръ — } 10-й Сидоръ — } 11-й Сидоръ — } 12-й Сидоръ — } 13-й Сидоръ — } 14-й Сидоръ — } 15-й Сидоръ — } 16-й Сидоръ — } 17-й Сидоръ — } 18-й Сидоръ — } 19-й Сидоръ — } 20-й Сидоръ — } 21-й Сидоръ — } 22-й Сидоръ — } 23-й Сидоръ — } 24-й Сидоръ — } 25-й Сидоръ — } 26-й Сидоръ — } 27-й Сидоръ — } 28-й Сидоръ — } 29-й Сидоръ — } 30-й Сидоръ — } 31-й Сидоръ — } 32-й Сидоръ — } 33-й Сидоръ — } 34-й Сидоръ — } 35-й Сидоръ — } 36-й Сидоръ — } 37-й Сидоръ — } 38-й Сидоръ — } 39-й Сидоръ — } 40-й Сидоръ — } 41-й Сидоръ — } 42-й Сидоръ — } 43-й Сидоръ — } 44-й Сидоръ — } 45-й Сидоръ — } 46-й Сидоръ — } 47-й Сидоръ — } 48-й Сидоръ — } 49-й Сидоръ — } 50-й Сидоръ — } 51-й Сидоръ — } 52-й Сидоръ — } 53-й Сидоръ — } 54-й Сидоръ — } 55-й Сидоръ — } 56-й Сидоръ — } 57-й Сидоръ — } 58-й Сидоръ — } 59-й Сидоръ — } 60-й Сидоръ — } 61-й Сидоръ — } 62-й Сидоръ — } 63-й Сидоръ — } 64-й Сидоръ — } 65-й Сидоръ — } 66-й Сидоръ — } 67-й Сидоръ — } 68-й Сидоръ — } 69-й Сидоръ — } 70-й Сидоръ — } 71-й Сидоръ — } 72-й Сидоръ — } 73-й Сидоръ — } 74-й Сидоръ — } 75-й Сидоръ — } 76-й Сидоръ — } 77-й Сидоръ — } 78-й Сидоръ — } 79-й Сидоръ — } 80-й Сидоръ — } 81-й Сидоръ — } 82-й Сидоръ — } 83-й Сидоръ — } 84-й Сидоръ — } 85-й Сидоръ — } 86-й Сидоръ — } 87-й Сидоръ — } 88-й Сидоръ — } 89-й Сидоръ — } 90-й Сидоръ — } 91-й Сидоръ — } 92-й Сидоръ — } 93-й Сидоръ — } 94-й Сидоръ — } 95-й Сидоръ — } 96-й Сидоръ — } 97-й Сидоръ — } 98-й Сидоръ — } 99-й Сидоръ — } 100-й Сидоръ — } 101-й Сидоръ — } 102-й Сидоръ — } 103-й Сидоръ — } 104-й Сидоръ — } 105-й Сидоръ — } 106-й Сидоръ — } 107-й Сидоръ — } 108-й Сидоръ — } 109-й Сидоръ — } 110-й Сидоръ — } 111-й Сидоръ — } 112-й Сидоръ — } 113-й Сидоръ — } 114-й Сидоръ — } 115-й Сидоръ — } 116-й Сидоръ — } 117-й Сидоръ — } 118-й Сидоръ — } 119-й Сидоръ — } 120-й Сидоръ — } 121-й Сидоръ — } 122-й Сидоръ — } 123-й Сидоръ — } 124-й Сидоръ — } 125-й Сидоръ — } 126-й Сидоръ — } 127-й Сидоръ — } 128-й Сидоръ — } 129-й Сидоръ — } 130-й Сидоръ — } 131-й Сидоръ — } 132-й Сидоръ — } 133-й Сидоръ — } 134-й Сидоръ — } 135-й Сидоръ — } 136-й Сидоръ — } 137-й Сидоръ — } 138-й Сидоръ — } 139-й Сидоръ — } 140-й Сидоръ — } 141-й Сидоръ — } 142-й Сидоръ — } 143-й Сидоръ — } 144-й Сидоръ — } 145-й Сидоръ — } 146-й Сидоръ — } 147-й Сидоръ — } 148-й Сидоръ — } 149-й Сидоръ — } 150-й Сидоръ — }</p>	10	32				
			10	10				

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп.164. Спр. 207. Арк. 2.

1848 рік. Формулярні списки євреїв рекрутів Таращанського повіту Київської губернії.

№	Імя, отчество и прованіе рекрута.	При пріемѣ въ рекруты оказалося.		П Р И М Ъ Т Ы.								Ізъ какого сословія принятъ, по какому набору и когда именно.	Имѣетъ ли жему и дѣтей; имена ихъ и отчество первой.	Умѣетъ ли читать и писать, на какомъ языкѣ и не знаетъ ли особнаго какого-либо мастерства.			
		По літванію отъ року.	Ростомъ.	Аушаніи.	Врѣмени.	Вѣсомъ на годоу.	Брови.	Г. л. л. л.	Носъ.	Ротъ.	Поборокъ.				Волосы: лице.	Особия примѣты.	Годы.
26	Самуїлъ Вейншпіль Мишиловичъ Паскентъ	13	-			Високопудовий	197 см	Средні	5% в миску	чисто білий	Кривий	17 1/2 в миску	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.
27	Самуїлъ Самуїловичъ Соколовъ	13				Високопудовий	197 см	Средні	5% в миску	чисто білий	Кривий	17 1/2 в миску	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.
28	Якимъ Самуїловичъ Штейнманъ	16				Високопудовий	197 см	Средні	5% в миску	чисто білий	Кривий	17 1/2 в миску	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.	Немає особия примѣты.

Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 164. Спр. 743. Арк. 83.

**Клопотання євреїв м. Умань щодо непридатності до військової служби
декількох осіб. 1882 рік.**

№ 919. 1881. —
1882 ГОДА.

Дело № 920
Кіевскаго Губернскаго

ПО ВОИНСКОЙ ПОВИННОСТИ ПРИСУТСТВІЯ

ДѢЛО

По прошенію жителей г. Умани Юдея
Федосимовича, сына Краковскаго и
Феликса Градскаго о негодности
призранных к военной службе
Исхака Градскаго, Бедна Рыбачка
и других жителей г. Умани.

Началось 12 Января 1882 года.

Кончилось 18 года.

НА 218 ЛИСТАХЪ.

Дело № 920

Фонд №	12
Опись №	40
Единица хр. №	920

Державний архів Київської області. Ф. 12. Оп. 40. Спр. 920.

Додаток Т

Фотографія студента Абрама Брайгіна з особової справи. 1915 рік.

Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 464. Спр. 1128.

Аркуш перепису 1897 року. Село Лука Таращанського повіту.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
ФАМИЛІЯ (прізвище), ІМ'Я й ОТЧЕСТВО или ІМЕНА, если имя неукраинское. Отчество о тѣх, кто окрещенъ: собольми на оба глаза, крѣпкими, губатыми или умалишенными.	Полъ. въ лѣтѣ переписи.	Если законный преемникъ главы домохозяйства и глава домохозяйства?	Сколько летъ имъ исполнилось въ день переписи?	Занятъ ли имъ какое-либо ремесло?	Состоян, состоятельный или незастойный?	Знаетъ ли родной языкъ, и если не родной, то какой?	Знаетъ ли украинскій языкъ, и если не украинскій, то какой?	Гдѣ обыкновенно проживаетъ? (въ деревнѣ, въ городѣ, въ мѣстечкѣ, въ имѣніи?) (для лицъ, объявленных римскими).	Гдѣ обыкновенно проживаетъ? (въ деревнѣ, въ городѣ, въ мѣстечкѣ, въ имѣніи?) (для лицъ, объявленных римскими).	Отвѣтъ на вопросы 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.	Гражданскій станъ.	Где обучился, обучался ли, и въ какомъ учебномъ заведеніи?	Званія, чины, промысла, дѣятельность или служба.
1. Кравковий Аврумъ-Степанъ Теримовичъ	М.	Козимъ	47. 30.	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Морщукъ Шуканъ
2. Кравковская Евдока Морщукъ	Ж.	Мана	74. 3.	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Морщукъ
3. Кравковий Морщукъ Степанъ	М.	Симъ	28. 28.	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Климовичъ Степанъ
4. Кравковская Евдока Арнольда	Ж.	Кавистка	29. 3.	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Морщукъ
5. Кравковская Липа Морщукъ	Ж.	Внука придѣл.	4. —	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Морщукъ
6. Кравковская Лей Морщукъ	Ж.	придѣл.	2. —	Муж.	Земс.	Земс.	Земс.	—	Зем.	Служ.	—	—	Морщукъ
7.													
8.													
9.													
10.													

Подпись лица заполняющего листъ *Степанъ Морщукъ*

Розкладка Кішоватського міщанського товариства грошових зборів на суспільні потреби. 1910 рік.

№ по порядку в списку	№ по родинній співці	Найменуваніє міщанъ и членовъ ихъ сѣмействъ.	Літа отъ року.	Місто жителства и родъ занятій	Касомъ владѣть иму- ствомъ, или какой полу- чаютъ доходъ отъ зарабо- ткы, капитала или аренды	Розміръ вкладу Руб. К.	Освѣдѣнїя о лицахъ, подлежащихъ освобож- денію отъ оклада съ указаніемъ причинъ	По утвер- жденному приговору обязанъ уплаты оклада.		Пропись	По особымъ спискамъ числится неподлежа.		Когда и кому Управою или Старостой передана копія сей розкладки для исполненія.
								Руб.	Коп.		За какой годъ	Сколько улицъ Руб. К.	
11		Кравовскій Срѣда Мишаилъ Лаврентій	59	въ 2-й частині въ Бурштині улица			Моравскій	52			162	30	
		Его сповня 1. Бурштинъ	59	с. Косово 2-а Кавалерійскій у.				1					6 Марта 1910
		2. Кавалерійскій	59	с. Николаевка 1-я въ мірѣ улицы 2-а 8 востокъ 1910				1	51				6 Марта 1910
12		Бородянкій Боніфатій Федрушакъ	28	с. Николаевка									6 Марта 1910 22 Марта 1910 19 Октября 1910 1 Января 1910
		Его сповня 1. Николаевка	28	с. Николаевка Порубіскій у.			Числа 25-а Марта 1910						6 Марта 1910
		2. Дуби	46	с. Виноградъ				1					1. 1910
							Итого	5	51			8	

Реєстраційні списки євреїв Канівського повіту, зроблені на підставі законів від 3 травня 1882 року та 29 грудня 1887 року.

№ по списку	Назва селенія или деревни. Имя, отчество и прозвание.	По какому яму прожить?	Чья записка и по какому документу?
6.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
7.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
8.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
9.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
10.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
11.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
12.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
13.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
14.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
15.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
16.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
17.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
18.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
19.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
20.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
21.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
22.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
23.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
24.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов
25.	Село в с. Курово	По паспорту	Матросов